

iktisat

dergisi

AYLIK DERGİ

Mart 1989 • Sayı 292 • 2000 TL.

Yılın İktisatçısı: Gülten Kazgan
Yılın Sanayicisi: Talât Orhon

M.Kemal Çakman

Gülten Kazgan

Talât Orhon

Murat Özyüksel

Faruk Sönmezoğlu

Gülsün Gürkan Yay

Aygaz

Hayata g z ellikler sunar.

iktisat

dergisi

AYLIK DERGİ

Sahibi:

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti Yönetim Kurulu Başkanı
AHMET C. ÖZKAN

Sorumlu Yayın Yönetmeni:

NAİL SATLIGAN

Danışma Kurulu:

ASAF S. AKAT, ERDOĞAN ALKİN, TOKTAMIŞ ATEŞ,
NİHAT BATUR, AYHAN BERMEK, NATİK BUDA,
KEMAL CİVELEK, NUSRET EKİN, MEHMET EMANET,
SEYFETTİN GÜRSEL, AKIN İLKİN, GÜLTEN KAZGAN,
SAİM KURUL, ESİN KUYLULU, EROL OKUYAN,
ALP ORÇUN, TALAT ORHON, İZZETTİN ÖNDER,
ŞEREF ÖZGENCİL, SELÇUK SANCAR,
ORHAN SOFUOĞLU, RAMAZAN SÖNMEZ, ZAFER
TUNCA, OSMAN ULAGAY, REŞAD UMUR,
YÜKSEL ÜLKEN

Kapak:

ÖMER ÜLKENCİLER

Yönetim Yeri:

Cumhuriyet Cad. No: 27/6 Taksim - İSTANBUL
Tel: 150 50 34 - 150 16 42

Abone Koşulları:

Yıllık 20.000 — TL. (Öğrenci 12.000 — TL.)
6 Aylık 10.000. — TL. (Öğrenci 6.000 — TL.)
Yurt Dışı: Yıllık 26.000 TL. — 6 Aylık 13.000 TL.

Banka Hesap No.:

AKBANK Taksim Şb. (4700)
T.İŞ BANKASI Beyoğlu Şb. (4678)

Basıldığı Yer: ŞEFİK MATBAASI

Tel: 522 07 16

Ofset Hazırlık: PERKA A.Ş. 516 22 07 - 516 22 08

Dağıtım: GAMEDA

Dergideki yazılar Cemiyet'i bağlamaz;
görüşler yazarlarına aittir.

İ.Ü. İKTİSAT FAKÜLTESİ
MEZUNLARI CEMİYETİ
YAYIN ORGANIDIR.

İçindekiler

İÇİMİZDEN BİRİ: GÜLTEN KAZGAN	2
İÇİMİZDEN BİRİ: TALAT ORHON	6
TÜRBANİ BAHANE EDEREK, LÂİKLİK DİN ve DEVLET ÜZERİNE (M.Kemal Çakman)	11
OSMANLI DEMİRYOLU İŞLETMECİLİĞİNDE BİR DEVLET GİRİŞİMİ: HİCAZ DEMİRYOLU (I) (Murat Özyüksel)	18
KIBRIS SORUNU ve BİRLEŞMİŞ MİLLETLER: 1976-1987 (Faruk Sönmezoğlu)	26
YENİ KLÂSİK MAKRO-İKTİSAT OKULU (Gülsün Gürkan Yay)	31

söyleşi

**İçimizden Biri:
Gülten Kazgan**

Ekonomik Panorama dergisinin okurları arasında düzenlediği ankette 1988'in en başarılı iktisatçısı seçilen Dr. Gülten Kazgan, İÜ İktisat Fakültesi'ni bitirdi; halen aynı fakültede profesörlük yapıyor.

Ekonomik Panorama'nın, anket sonuçlarının açıklandığı sayısında G.Kazgan şu satırlarla tanıtılıyordu: "Yılın en başarılı iktisatçısı seçilen

Prof.Dr. Gülten Kazgan ekonomi çevrelerinin yakından tanıdığı bir isim. Avrupa Topluluğu üzerine iki çalışma arkadaşı ile birlikte yaptığı araştırma, bir kez daha gözlerim üzerinde toplanmasını getirdi.

Kazgan'ın yayımlanmış 4 yapıtı var. 'Tarım ve Gelişme', 'Ortak Pazar ve Türkiye', 'İktisadi Düşünce' ve 'Dışa Açık Büyüme'. Prof. Kazgan, halen İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde öğretim üyeliği görevini sürdürüyor. Prof. Kazgan, yüksek öğrenimini

şu anda öğretim üyeliği yaptığı İ.Ü. İktisat Fakültesi'nde tamamladı. 1957'de ABD'ye giderek Chicago Üniversitesi'nde çalışmaya başladı. 1960'da yurda döndü ve doçent oldu. 1968'de ise profesörlüğe yükseldi. Ekonomi konulu bütün panel, konferans ve benzeri toplantıların aranan ismi olan Gülten Hoca'nın eşi Prof. Haydar Kazgan da iktisat tarihi alanının önde gelen isimlerinden."

Dr. Kazgan ile **İktisat Dergisi** adına H. Haluk Sağkal ve Nail Satlıgan konuştular.

İKTİSAT DERGİSİ— Hocam Ekonomik Panorama dergisinin düzenlediği "başarı '88" anketinde dergi okurlarının oylarıyla "yılın en başarılı iktisatçısı" seçildiniz. Sizi İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti ve dergimiz adına kutlarız. Biliyorsunuz, biz tam akademik olmasa bile yarı akademik bir dergiyiz. Bu vesile-den yararlanarak sizin iktisatçı olarak kariyeriniz üzerinde, yetişmeniz üzerinde biraz durmak istiyoruz. Böylece okurlarımız, sizi biraz daha yakından, kitaplarınızın arka kapaklarındaki çok kısa biyografik notların dışındaki birtakım özelliklerinizle tanırız. Önce, İktisat Fakültesi'ne gelmenizden, dolayısıyla profesyonel iktisatçı olarak eğitiminize başlamanızdan önceki evrenize kısaca değinir misiniz?

GÜLTEN KAZGAN— Sayın Nail Satlıgan, her hâlde İktisat Fakültesi'ne gelmemde, böyle bir branşı seçmemde hangi etkenler etkili oldu diye soruyorsunuz. Zihni formasyonun oluşmasında insanların çocukluktan itibaren aldıkları eğitimin çok önemli olduğuna inanıyorum. Sadece fakülte aşamasında bir kişiliğin, bir zihin yapısının oluştuğunu düşünürseniz çok hatalı olur gibi geliyor bana. Çünkü çocuk yaşta insanların şartlanmaları, belirli bir düşünme biçimine sokulmaları, hayatlarının bir döneminde ürününü veriyor. Özellikle sosyal bilimlere geldiğinizde bu ürün verme dönemi epeyce de uzun oluyor. Fizik bilimlerinde, matematikte, biliyorsunuz, dahi çocuklardan söz ediliyor da sosyal bilimlerde on beş yaşında bir dâhiden söz etmek mümkün olmuyor. Benim de çocuk yaştan itibaren aldığım müzik öğretimi, sonra Kolej'de, Amerikan kolejinde, okuduğum sırada içinde yoğrulduğum hoca yapısı ve değer yargıları sistemi sanıyorum ki çok önemli etkenler. Ayrıca aileden alınan terbiye de çok önemli. Bu üç önemli etkeni bir arada saymak lâzım.

Biz Kolej'de iktisat okuduk, dokuzuncu sınıfta. Ve bize iktisat okutan hocamız halen de hayattadır — Sahire Çilli, çok yaşlı, 85'lerinin üzerinde, belki 90'ına da geldi, bize o dersi çok sevdirdi.

İ.D.— Türk olduğu anlaşılıyor. Her hâlde İngilizce öğretti.

GÜLTEN KAZGAN— İngilizce öğretti.

İ.D.— Profesyonel iktisatçı mıydı?

GÜLTEN KAZGAN— Hayır. Amerika'da doktora yapmıştı, sosyal bilimler alanında. Aynı zamanda Türkçe sosyoloji dersi veriyordu. Çok kültürlü bir kadındı ve bize iktisatla ilk aşinalığı kuran, Sahire Çilli oldu. Onu gerçekten daima hayırla yâd etmek lâzım, bir bilim dalını öğrencilerine bu kadar tanıtabildiği ve sevdirdiği için. Biz epey iktisat okuduk o yıl zarfında. Azalan getiri kanunu, bankacılık sistemi, para-banka ilişkileri gibi, İktisat Fakültesine geldiğimde hiç yadırgamayacağım konuları ele aldık ve işledik. İkinci etken sanıyorum bu oldu. Ayrıca da sosyal konulara ilişkin çok sayıda seçimlik ders vardı. Bu seçimlik dersler, okuduğumuz iktisat, iktisadın ne olduğu konusunda bir kere bir sevgi vermişti. Ayrıca, doğrusunu söyleyeyim, ben, çocukluğumdan itibaren hep müzik konusunda bir meslek yapacağımı, belki müzikolog olacağımı, belki müzik tarihçisi olacağımı düşünürdüm. Fakat, insanın hayatında hep birtakım tesadüfler oluyor, o tesadüfler sonunda İktisat Fakültesine girdim ve iktisatçılık mesleğim oldu. Yani aşinalık, sevgi bir yana, kendi tasarladığımdan farklı bir meslek benim mesleğim oldu. Öbürü geride kaldı.

Gülten Kazgan

İ.D.— Ama, iktisadı sevmiş birisi olarak İktisat Fakültesi'ne geldiniz. Dolayısıyla, maalesef mezunlarımızın çoğu için geçerli olduğu gibi, istemeyerek geldiğiniz bir yer sayılmaz İktisat Fakültesi, öyle değil mi?

GÜLTEN KAZGAN— Hayır, ben bilerek geldim. İktisat okumuştuk biz. Gelen öğrenciler, çoğu zaman iktisadın ne olduğunu bilmeden geliyorlar. Nitekim ben birçok öğrencinin, "biz bu teorileri öğrenecek yerde daktilo öğrensek, yabancı dil öğrensek daha iyi olmaz mı, Hoca?" diye sorular yönelttiklerini biliyorum. Benim avantajım, iktisadın ne olduğunu bilerek gelmem oldu, bir. İkinci de, ben Fakülte'ye geldiğimde, daha doğrusu bizim kuşak Fakülte'ye geldiği zaman, her ne kadar binaları çok kırık dökük, harap idiyse de, olay ciddiye. Yani hocalar ciddiye, dersler, ciddi biçimde yapıyordu ve herkes de Fakülte'yi ciddiye alıyordu. Şimdi bakıyorum, bu ciddilik olayı, ne hocalar katında ne öğrenciler katında maalesef söz konusu değil. Asistan olduğumda da gene Fakülte'nin ciddi olay olduğuna tanıkım. Daha Almanların etkisi hiç olmazsa tamamen silinmemişti, gitmiş olsalar da. Fakülte Dergisi çıkıyordu. Almanlar, Fakülte Dergisi'ni, biliyorsunuz, hem yabancı dilde hem Türkçe çıkarıyorlardı ve Avrupa'da birçok yazar bizim Fakülte Dergisi'ne yazı yazıyordu.

İ.D.— Evet, bunlar hâlâ bibliyografyalarda görüldü.

GÜLTEN KAZGAN— Evet, hâlâ görülüyor. Fakat olay, maalesef yavaş yavaş alaturkalığa dönüştü. Önce sanıyorum Fakülte'nin yayın hayatında başladı olay. Fakülte Dergisi, sadece Türkçe çıkmaya başladı. Arkasından çıkışındaki düzenlilik aksadı. Nihayet de son olarak hemen hiç çıkmaz hale geldi.

İ.D.— Hocam, bu Kolej üzerine söyledikleriniz, çok ilgimi çekti. Siz, bir iktisatçı olarak, eğitimin ve öteki toplumsal etkenlerin iktisadi gelişmede oynadığı rolü hep vurgularsınız. Öte yandan iktisadi ve ticari kuruluşların debt-equity swap vesaire gibi yollarla yabancıların eline geçmesinin tehlikeleri konusunda son zamanlarda Cassandra çığlıkları atıyorsunuz — bu gün bir köşe yazarımızın sizin için kullandığı deyimle.

GÜLTEN KAZGAN— Kim?

İ.D.— Coşkun Kırca.

GÜLTEN KAZGAN— Bana Cassandra mı diyor?

İ.D.— "Türkiye ekonomisinin Cassandra'sı". Eğitim alanında, demek ki, yabancıların varlığını o kadar vahim ve tehlikeli bulmuyorsunuz. Doğrusu ben de, bir Kolejli olarak bu rehabetinize katılmıyor değilim. Ama burada zahiri de olsa bir çelişki keşfedenler olmaz mı?

GÜLTEN KAZGAN— Şimdi önce, Sayın Kırca bana niye Cassandra dedi, bilmiyorum ama, yabancı sermayeye ilişkin görüşümü söyleyeyim. Türkiye'ye doğrudan yatırım yapmak için gelen yabancılar kimse bir şey demiyor. Nitekim Türkiye, bu doğrudan yatırımlar sayesinde pek çok şeyi öğreniyor, sonunda kendisi yapabilir hâle geliyor. Başka türlü öğrenmenin de yolu yok. Fakat benim dediğim, her hâlde çok iyi anlaşılmamış olacak. Benim söylediğim şeydi: Türkiye, OECD satın alma gücü paritesine göre döviz kurunu bu gün eksik değerlendiriyor. Eksik değerlendirme demek sadece sattığı mallar değil, bu ülkedeki bütün varlık kalemleri de dış dünya için gerçeğin altında fiyatlarda oluşuyor demektir. Böyle bir durumda Türkiye her şeyini haraç mezat satıyor duruma

durgunluk dolayısıyla geldiğinde hem sattığı mallar için hak ettiği kadar yabancı sermaye girişine tanık olmuyor, hem de durgunluktan sıkışan firmalar her şeylerini satmaya hazır hâle geliyorlar. Benim söylediğim buydu. Siz her şeyinizi böyle haraç mezat satarsanız sonunda "sömürge ekonomisi" hâline gelirsiniz.

Yabancı okullara gelince; öğrencinin kişiliğinin gelişmesi, düşünce sisteminin gelişmesi Türk eğitim sisteminde dışlanmıştır. Türk eğitim sisteminin verdiği sadece birtakım somut bilgilerdir. Bu da ezbere dayanır. Dolayısıyla öğrencinin düşünce sisteminin gelişmesi değil, sadece o somut bilgilerin kendisine iletilmesidir önemli olan. Genellikle batı eğitim sistemi ve özellikle Anglosakson, Amerikan sisteminde bu iyice farklı. Onlarda özellikle çocukların küçük yaştan itibaren aldıkları eğitimde, kişiliğin oluşması, düşünce sisteminin oluşması, değer yargılarının belirli yönde gelişmesi öncelik alıyor. Alınan bu etkiler, her kişide aynı sonucu vermeyebilir. Ama ben, şahsen kendi kişiliğimin oluşmasında bu etkilerin çok önemli olduğuna inanıyorum. Fakat bu tabii demek değil ki Türkiye'deki bütün eğitim sistemini yabancıların eline verelim. Ancak bu aynı zamanda demek değil ki Türk eğitim sistemini bu gün olduğu gibi muhafaza edelim. Bu eğitim sisteminde insan yetiştirilmiyor. Belirli bilgiler, öğrencilere depolanıyor ve onların düşünce sistemlerinin oluşması, kişiliğinin oluşması tesadüfi olaylara bırakılıyor. Çünkü maalesef aile de henüz bir kültür birimi hâline dönüşmediği için aileden kültürel öğeler, dinsel öğeler dışında -onun dahi doğru dürüst iletilmediğine kani değilim- çocuğa hiçbir şey iletilmediği için çocuk boşlukta. Sanıyorum uç ideolojilere kaymalar-daki kolaylıklar da buradan geliyor. Çünkü sağlam tabanı yok çocuğun. Dünyadan algıladığı şeyleri hangi düşünce, değer yargıları çerçevesinde değerlendireceğini bilemiyor. Kişiliği de gelişmemiş, düşünce sistemi de gelişmemiş. Onun için mutlaka eğitim sisteminin gelişmesi gerektiğine inanıyorum. Yoksa bu eğitim sistemiyle Türkiye'nin pek fazla bir yere gidebileceğine ben inanmıyorum. Nitekim gidemiyor da.

İ.D.— Peki hocam, İktisat Fakültesine gelelim. Siz Almanlara yetişmediniz her hâlde.

GÜLTEN KAZGAN— Almanlar benim hocam oldular. Neumark hocam oldu, Türkçe ders veriyordu. Kessler hocam oldu, Isaac hocam oldu — ben Sencer (Divitçioğlu)'le sınıf arkadaşım. Nitekim, onu da belirtiyim, bizim sınıftan epeyi önemli kişiler yetişti. Bir tanesi, benimle birlikte ödül alan Talât Orhon'dur. Sencer Divitçioğlu, Halil Sahillioğlu, rahmetli Kenan Gürtaş, Haydar Kazgan bizim sınıf arkadaşlarımızdır; Sabahat Karahasan uzun yıllardır İngilizce öğretmenliği yapıyor Çalışma Enstitüsünde. Bir ürün çıktı ortaya. Ancak şu da var ki İktisat Fakültesi o zaman bayağı iyi öğrenci alıyordu.

Evet, ben Almanlara yetiştim. Ancak Dünya Savaşı'nın etkisi, gerek onların, gerek bizim dış dünyadaki literatürden uzak kalmamız sonunda biraz arkaik bir eğitim gördük, çok çağdaş bir eğitim göremedik.

İ.D.— Meselâ Keynes iktisadi yerleşmiş miydi, mikro-makro ayırımı falan?

GÜLTEN KAZGAN— Hayır, mikro-makro ayırımı yoktu. Biz, Keynes'i doçent olarak Amerika'dan dönen Sabri Ülgener'den öğrendik. Fakat bir makro-iktisat tabanımız olmadığı için Keynes'i kafamızda yerine oturtamadık, biraz havada kaldı.

Çok tutarlı, bütünleşmiş bir iktisat eğitimi almadık. Bu gün dahi bunun verilebildiği kanısında pek değilim.

İ.D.— Peki hocam, nicel teknikler eğitimi ne düzeydeydi? Meselâ siz, nicel teknikleri başarıyla uygulayan bir iktisatçı olarak...

GÜLTEN KAZGAN— Bunları öğrenmedik, hayır. Yalnız Prof. Ömer Celâl Sarç bize biraz sondaj anlattı. Fakat, dediğim gibi dersler birbiriyle bağlantılı olmadığı için ve yöntem, metodoloji konusunda da çok iyi bilgi almamış olduğumuz için teori ile ampirik çalışma arasındaki bağı da kuramadık. Onların hepsini sonradan öğrenmemiz gerekti. İşler çok ciddiydi. Fakat o ciddilik, çağdaş iktisadi iletmiyordu bize. Nasıl diyeyim. Daha çok '20'ler, '30'lar iktisadiydi ve o da teorisi az, tarihî bilgisi çok idi.

İ.D.— Kıta Avrupa'sı...

GÜLTEN KAZGAN— Kıta Avrupa'sı, evet, çok güzel teşhis ettiniz, o nitelikteydi. Analitik iktisadi sonradan öğrenmemiz gerekti ki asıl önemlisi o tabii.

İ.D.— Sizin lisans mezuniyetinizin tarihi ne?

GÜLTEN KAZGAN— 1950.

İ.D.— Sonra doktoranızı burada yaptınız?

GÜLTEN KAZGAN— Doktoramı burada yaptım.

İ.D.— Doktoranızın konusu neydi?

GÜLTEN KAZGAN— Doktoramın konusu, tarımsal gelirin istikrarsızlığı ve uzun dönem trendiyle ilgiliydi. Fakat, şunu söyleyeyim, doktora tezini yaparken maalesef hiç kimseden yardım görmedim. Ve sınırlı dönemin bütün arkadaşları da bizim düzeydeydi. Henüz asistan-öğretim üyesi bağı mevcut değildi. Yani insan yetiştirmesi olayı Fakülte'de yoktu.

İ.D.— Uygulamalı iktisadın bir alt dalı olarak tarım iktisadının öncülerindensiniz. Bu, doktora tezi döneminde başlayan ve hiçbir zaman kesilmeyen bir ilgi, değil mi?

GÜLTEN KAZGAN— Şimdi, sayın Nail Satılğan, benim doktora yaptığım dönemde Türkiye'nin en önemli sorunu buydu. Çünkü 1940'lı İkinci Dünya Savaşı yılları içinde, biliyorsunuz, Türkiye kendi buğdayını sağlayamaz durumdaydı ve iyice gıda maddesi kıtlığına düşmüştü. 1950'li yılların ilk sorunu da Türkiye'nin tarım üretimini artırması, hem kendini beslemesi, sanayiine ham madde sağlaması hem de bir ihracat kaynağı sağlaması sorunuydu, iki. Üçüncüsü de, Avrupa, bu günden çok farklı olarak büyük bir gıda maddesi eksikliği içindeydi ve o zamanki yöneticilerin kafasındaki model de Türkiye'nin Batı Avrupa'nın bir tahıl ambarı olmasıydı. Bu nedenle tarım çok önemliydi o dönemde, bu günkü ikincil, üçüncül önemine itilmemişti. Bundan dolayı, o dönemin tezlerini incellerseniz görürsünüz, tarımla ilgili çok sayıda tez vardır.

İ.D.— Zaten ilk yayımlanmış kitabınız galiba Türkiye Ziraatında Arz Fonksiyonu.

GÜLTEN KAZGAN— Evet, o doçentlik tezimdi. Tarımdaki toplam verimlilik artışının bir otuz yıllık dönem içinde ampirik olarak değişimini inceliyordum. Biliyorsunuz, bu toplam verimlilik, Amerika'da, teknolojik değişimin göstergesi olarak çok ilgi çekmişti, '50'li yılların sonlarında, '60'lı yılların başlarında. Doktora tezim ile doçentlik tezimin birleşimi aslında Tarım ve Gelişme kitabımdır. Sonra onu geliştirerek, bütünleştirerek Tarım ve Gelişme kitabına dönüştürdüm.

İ.D.— Hocam, "geliştirerek" dediniz. Bir sorumu o yüzden öne almak istiyorum. Sanıyorum yayım hayatınızın

dikkate değer özelliklerinden biri, "yeni baskı" olayının hakkını veren ender Türk iktisatçılarındandır birisi olmanız. Yeni baskı yaptığınız vakit bunlar gerçekten düzeltilmiş, genişletilmiş, gözden geçirilmiş baskılar oluyor.

GÜLTEN KAZGAN— Bazen daraltıyorum. Dışa Açık Büyüme'yi elli sayfa daralttım.

İ.D.— Perspektif değiştirenleri var. Meselâ Ortak Pazar ve Türkiye kitabınızın birinci baskısı ön sözsüz çıktı; ikinci baskıda bir ön söz vardı ve deniyordu ki bunda: "Birinci baskı siyasiydi, parlâmentoyu uyarmak için yazılmış bir siyasi çağrı gibiydi âdetâ; ikincisi ise tekniktir ve ikincisinde Katma Protokol veri kabul edilmiştir vesaire". Bu ikinci baskının tarihi 1972. Aradan geçen yıllarda bir sürü yeni gelişmeler oldu; tam üyelik başvurusu yapıldı vesaire. Şimdi onun bir yeni baskısını düşünüyor musunuz? Öyle bir şey olsa onun ön sözünün mesajı ne olacak?

GÜLTEN KAZGAN— Şu anda Türkiye AT kapısında hangi noktada bulunuyor, onu saptamak zor. Çünkü, bildiğiniz gibi onlardan gelen uyarı şu: Siz, önce Katma Protokol gereğince öngörülen aşamaları tamamlayın, yani geçiş dönemi, son dönem, bütün intibak sürecini tamamlayın, sınaî mamullerde gümrük birliğini kurun, ondan sonra tam üyeliği düşünün. Özellikle Almanların başı çektiği uyarı bu. "Ama biz Ankara Anlaşmasının o serbest iş gücü dolanımını da vermiyoruz." Şimdi, Komisyon raporunun hazırlanma aşamasında bütün bu uyarılar ne kadar gerçekleşir, tabii onu bilemiyorum. Yalnız bir gerçek var. Türkiye'yi bütün bu aşamalardan geçmeden alacak olsalar da anlaşılan 2000 yılından önce almayacaklar. Çünkü kendileri açısından da haklı bir gerekçe var: "1992'ye kadar 'tek pazar' oluşturacağız; yeni bir üye almamız pek mümkün değil." Ayrıca kapıda pek çok hevesli ülke var: Avusturya gibi, Norveç gibi, hatta Doğu Blokundan Macaristan gibi. Böyle olunca Türkiye için hem olanakları hem hevesleri belki daha az oluyor. Şimdi, bütün bu politik olayları birlikte değerlendirmek kolay değil. Ayrıca dünya, '70'li yılların başından, ortasından beri o kadar değişti ki! Askerî açıdan inanılmaz değişiklik var, bloklar arası değişiklik var. Bütün bunların içinde Türkiye'nin yeri neresi, nerede olabilir, bunları değerlendirmek gerçekten zor. Onun için, dikkat ederseniz, Ortak Pazar konusunda yaptığım çalışmaları son derece teknik konulara inhisar ettiriyorum. Öyle bir ön söz yazabilmem için politik, askerî alanlarda bütün verilere sahip olmam lâzım. Onun için o kitabın yeni baskısını yapamıyorum.

İ.D.— Peki hocam, sonra Chicago'ya gidiyorsunuz. Bize kısaca Chicago Üniversitesi'ni anlatır mısınız? Chicago Üniversitesi, hepimiz biliyoruz, sıradan bir yer değil, bir düşünce ekolüne adını vermiş bir kurum. Neydi ilk izlenimleriniz?

GÜLTEN KAZGAN— İlk izlenim olarak şunu söyleyeyim: Chicago'da aşırı neo-klasik eğilimli bir okulun içine girdim. O kadar hâd derecede neo-klasik ki Keynes ancak ismen konu ediliyor, pek fazla önemsenmiyor ve her şey, o bildiğimiz neo-klasik çerçevenin içine oturtulmuş. Belki İktisat Fakültesinde almış olduğum, kıta Avrupası etkisi altındaki eğitim, belki o güne kadarki fikirlerim nedeniyle bir yanda öğrenme, bir yanda anlatılanlara müthiş tepki duyma gibi iki karşıt duyguyu içine girdim. Ancak yine de oranın bana verdiği en önemli

lükçü piyasa ekonomisini bir yana atarsanız analitik düşünce- nin önemi, bir; ampirik çalışmanın önemi, iki. Çünkü her ne kadar böyle bir ideolojik çerçeve içinde oturuyor idiyse de okul, ampirik çalışmaları da bunun içine oturtuyor idiyse de bu ampirik çalışmaların önemini bir kere vurguladı mı, siz, bunlar yoluyla, isterseniz onları da reddedecek anahtarları ele geçirebiliyorsunuz. Sanıyorum Chicago'da öğrendiğim az şey değil, bir. ikincisi de, dış dünyadan gelen insanların düzeyi de çok yüksekti; onu da söyleyeyim. İsrail'den çok sayıda kimse vardı ve bu çocuklar, gerçekten çok parlak bir matematiksel eğitimden geçmiş olarak geliyorlardı. Zaten Chicago'daki hocaların önemli bir bölümü de fizikten ve matematikten geliyorlardı o dönemde. Tabii Friedman vardı. Friedman da bir yıl hocam oldu. Fakat Friedman bana biraz bağnaz gelmişti. O çünkü aşırının da aşırısı idi. Bize okutulan fiyat teorisinde, hep anlatırım, monopol, monopson, sadece klasik anlayıştaki, birtakım imtiyazlara sahip olduğu için monopol gücünü ele geçirmiş firma anlamında, yani devletin verdiği imtiyazlarla monopol gücünü, monopson gücünü ele geçirmiş firma olarak düşünülmüş, piyasa ekonomisi koşullarında gerçeğe oturtulmuş oligopol, oligopson, monopolü rekabet gibi piyasa şekilleri de dışlanmıştı. İkincisi de, tabii Friedman'ın çok önemli bir tavrı vardı ki sınıfta tartışmaya çok açıktı. O çok önemliydi. Çok aşırı şeyler ileri atabiliyordu sınıfta. Meselâ fayda ölçülür gibi. Biz onunla çok uğraştık. Ve herkese çok aşırı gelen bu fikirleri ileri atıp sınıfta tıpkı Sokratesvari bir tartışmayı açabiliyordu. Kendisi, öğretim üyesi düzeyinde fikirlerine karşı olana karşı çok bağnaz olabiliyordu ve onları gerçekten panel toplantılarında rezil eder derecede hakaretle küçük düşürebiliyordu. Fakat öğrencilere karşı bunu yapmıyordu. Bu çok önemliydi. Dolayısıyla sınıf, özgür bir tartışma ortamı hâline geliyordu ve o aşırı fikirler üzerine tartışma içinde gerçekten biz de, kendi fikirlerimizi berraklaştırıp, o noktaya gitmesek de başka bir yere gitmek olanağını buluyorduk. O açıdan çok önemliydi zannediyorum orada öğrenci olabilmek. Sonra Metzler hocam oldu. Fakat Metzler, maalesef ağır bir beyin ameliyatı geçirmişti ve o eski parlaklığını kaybetmişti zihnen. Dolayısıyla ondan çok fazla bir şeyler aldığımı söylemem mümkün değildi.

İ.D.— Sonra gene Türkiye'ye dönüyorsunuz. Bu arada iktisadî düşünce tarihi dersleri veriyorsunuz.

GÜLTEN KAZGAN— Yalnız iktisadî düşünce tarihi değil, "iktisadî düşünce tarihi" kitabını yazmaya götüren çok sayıda ders verdim. Çünkü o kitap o derslerin ürünü oldu. İktisadî büyüme, konjonktür dalgaları verdim; iktisadî analiz dersi verdim, iktisadî düşünce dersi verdim. Bu üç derste verdiğim notlar birike birike o kitabın yazılmasına gittim.

İ.D.— Eğer öyleyse o kitaba hayranlığım biraz daha artıyor. Demek oluyor ki siz, diyelim ki iktisadî büyüme gibi bir konuda verdiğiniz bilgiler mutlak ve evrensel doğrular olarak değil, çeşitli okullar arasında geçen bir tar-

tışma süreci içinde başkalarının yanı sıra ortaya çıkan birtakım görüşler olarak sunmuşsunuz, buna dikkat etmişsiniz.

GÜLTEN KAZGAN— Evet, sayın Satlıgan, bu gün de öyle.

İ.D.— O tam bir iktisadî düşünce ansiklopedisi. Bildiğim dillerde de doğrusu böyle bir örneğe rastlayamıyorum. İktisadî düşünce yelpazesinin Ortodoks kanatları içinde geçen tartışmalar da var; bunun yanı sıra yalnız Türkiye'de değil, Amerika'da, Anglosakson ülkelerinde de yüksek öğretim kurumlarının çok büyük çoğunluğunda dışlanan, diyelim ki bir Marxist iktisadın içindeki çok sofistike tartışmalar, Asya üretim tarzı, Wittfogel, dönüşüm sorunu, Bortkiewicz, sonra yeni baskılarda diyelim Sraffa — bütün bunları eklemişsiniz. Türkiye'de bu kadar çok kaynağa nasıl ulaşabildiniz?

GÜLTEN KAZGAN— Bir kere, o Marxizmle ilgili bölümü, bir yıl ICEA'ya gittim Paris'te, onların Doğu Avrupa ülkelerinin kendileri ve aynı zamanda Marxist literatürle ilgili müthiş bir kütüphaneleri vardı. O kütüphanede çalışma izni aldım ve ben, altı ay süreyle her gün o kütüphaneye gidip o kütüphaneye eliyle ulaştım o literatüre bir kere. Burada ulaşmam mümkün değildi. Nitekim o kitabın o bölümünde bir revizyon yapmak, bu güne getirmek istiyorum ki yenilenebilsin. Ama o literatüre burada ulaşamadığım için -şimdi oğlum evlendi, her hâlde daha özgürce yapabilirim- yine böyle altı aylığına bir yere gidip öyle bir kütüphanede elimin altında bütün kaynaklar varken bunu yapmam lâzım. Yoksa burada o bölümü hiç yazamazdım. Buna karşılık bizim kütüphane, Almanların burada bulunduğu dönemde özellikle neo-klasik iktisat için iyice zengin bir kaynak, biliyor musunuz? Ona ilişkin literatürü de buradan sağladım. Ondan sonra benim biraz "istihbarat teşkilâtım" var. Kimde ne kitap var, hemen fotokopisini alıp ona ulaşmak gibi böyle detektif yöntemleri de uyguluyorum. İşte biraz '80'li yıllarda detektiflik yöntemleri, aşağıdaki kütüphane, kendi evdeki kütüphanem ve o dışarı gittiğim zaman ulaştığım kaynaklar — öyle çıktı. Yoksa öyle bir kitabı yalnız burada yazmam mümkün değildi. O bölümü burada yazmadım.

İ.D.— Peki, o düşünce yelpazesinin öbür kanadı için de bir güncelleştirme düşünüyor musunuz? Lucas, Sargent vesaire; şimdi bir de "yeni klâsikler" çıktı.

GÜLTEN KAZGAN— Şimdi, kitabı o kadar büyütürsem ne olur? Biraz ikilem var orada, biliyor musunuz? Belki o kitabı bir tarihte kesip, ayrı bir cilt yazıp bütün bu gelişmeleri o ayrı cilde almak bir çözüm olabilir. Gerçekten o konu üzerinde uzun boylu düşünmem lâzım. Çünkü kitap çok daha fazla uzayamaz kanımca.

İ.D.— Hocam, sizi yeniden kutlar, yeni çalışmalarınızda başarılar diler, bize bu söyleyişi yapma fırsatı verdiğiniz için Mezunlar Derneği ve İktisat Dergisi adına teşekkür ederiz.

söyleşi

İçimizden Biri: Talât Orhon

Ekonomik Panorama dergisinin anketinde 1988'in en başarılı sanayi yöneticisi seçilen Talât Orhon da Dr.

Gülten Kazgan gibi bir İktisat Fakültesi. Bu yılın başarılarında Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. genel müdürlüğünden yaş haddi nedeniyle emekli olan T.Orhon, aynı kuruluşun Yönetim Kurulu üyeliğinin yanı sıra İktisat Fakültesi Vakfı'nın da başkanlığını sürdürüyor. **Ekonomik Panorama** dergisi, 1988'in en başarılı sanayicisi Talât Orhon'u, anket sonuçlarının açıklandığı 8 Ocak 1989 tarihli 39. sayısında okurlarına şöyle tanıtıyordu:

"Yılın en başarılı sanayi kuruluşu yöneticisi seçilen Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları Genel Müdürü Talat Orhon, aynı zamanda İTÜ tarafından verilen 'fahri doktor'luk ünvanının da sahibi. Orhon verimlilikte maksimumu yakalayabilmek için çağdaş yönetim tekniklerinin ve yapılan planların tavizsiz uygulanmasını savunan kişiliğiyle tanınıyor. Bu geniş ufuklu uygulamalar kendisine Şişe-Cam'ın Avrupa dördüncülüğü ve dünya 9'unculuğunu yakalamasının onurunu kazandırdı.

"Talat Orhon en zor anlarda bile doğru bildiğini, şirketi için yararlı olanı tartışmasız uygulayan bir genel müdür. Öylesine ki, kendi uygulamaya koyduğu personel yönetmeliğinin yaş haddine ilişkin hükmü gereğince, 1.5 ay sonra emekli olacak. Bir anlamda kendi çalışma hayatının sınırını kendisi koydu, çağdaş yönetim anlayışının bir uzantısı olarak.

"Orhon, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi mezunu. İş Bankası Yönetim Kurulu üyeliği ve genel müdür yardımcılığı görevlerinden sonra, 1980 yılında Şişe-Cam'ın Genel Müdürlüğü görevini devraldı.

Orhon, TUSİAD ve İSO gibi çeşitli meslek kuruluşlarında da aktif görevlerini sürdürüyor." Talât Orhon ile dergimiz adına İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti genel başkanı Ahmet C. Özkan konuştu.

Talât Orhon.

— Sayın Talât Orhon, Cemiyetimizin kıdemli bir üyesi ve bir İktisat Fakültesi olarak 1988 yılının en başarılı sanayi yöneticisi seçilmeniz bizi çok sevindirdi. Söleşmeye başlarken bize öz yaşam öykünüzü kısaca anlatır mısınız?

TALÂT ORHON— 1924 yılında Trabzon'un Sürmene kazasında doğdum. İlk okulu Sürmene'de tamamladım ve orta ve liseyi de 1942 yılında Trabzon Lisesinde tamamlayarak liseden mezun oldum. Bu çocukluk dönemlerimiz, çok tatlı hatıralarla doludur. Özellikle delikanlılık çağlarında o zamanların özentisi olarak spor yapmak, gezmek, biraz da hovardalık yapmak gibi konularla genç yaşta meşgul olmaya başladık. Bir taraftan hocalarımızdan korkardık, bir taraftan da bu tür yaramazlıkların peşini bırakmazdık. Yani şunu söylemek istiyorum: Lise çağlarımızda çok mazbut bir talebe değildik. Her türlüünü yapardık, sınıfı da geçerdik. İkisini bir arada yürütmeye gayret ettik ve dediğim gibi 1941-42 yılında liseyi bitirdik. Sonra Sürmene'de iki yıl memuriyet yaptım — Toprak Mahsulleri vergi memuru, bir de Orman Revir Âmirlikleri vardı, orda da muhasebeye memur olarak çalıştım. O yıllarda Sürmene'de İktisat Fakültesi mezunu bir yakınımız vardı, Kemal Çilingiroğlu diye. O dönemde İktisat Fakültesinden şöyle sinyaller alıyorduk: Türkiye'de yeni kurulmuş, ekonominin giderek dünyada çok büyük önem kazanacağını düşünüyoruz, bir taraftan da istenirse fark imtihanı verip Hukuk mezunu da olabiliyorsunuz. Böyle iki avantajı vardı. Benim de o büyüğümüz -eniştemizdi- anlattıkça İktisat Fakültesine doğru bir yönelmem oldu kafamın içinde. Ama kimseye bunu söylemedim. Üniversiteye gideceğim zaman Trabzon Lisesine yazdığım müracaatta -o zaman öyleydi, bütün evrakınızı onlar gönderirlerdi, elinize vermezlerdi- doğrudan doğruya İktisat Fakültesi için başvurdum; başka hiçbir fakülteye başvurmadım. Doğrudan doğruya İstanbul'a geldik, o sene okula girdik. İlk sene birtakım bocalamalarımız oldu, İstanbul'a intibakta güçlük çektik. İstanbul'da belki büyüdünüz de bilmiyorsunuz, o zaman İstanbul denince buradan New York'a gitmek gibi bir şeydi. Nitekim gelir gelmez etrafa bir dağıldık yine. Beyazıt'ta bir kahvemiz vardı — önce Bozkurt Kiraathanesiydi, sonra Karadeniz Kiraathanesi olarak devam etti. Küllük son yıllarını yaşıyordu. Oraya pek devam edemedik, birkaç defa oturduk, o kadar. Beyazıt, o zaman bir tek tramvay geçer, şimdiki gibi kesif bir halk ve trafik yok. Hiç unutmam, Üniversite kapısından çıkarken aşağı doğru ineriz, büyük bir havuzumuz vardı, gayet yavaş yürüyerek kahveye inerdik. Arada bir Yedikule-Bahçekapı tramvayı geçerdi. Yani o kadar rahat bir dönemde o zaman. Sonra Fakültede bazen sınıf geçtik; ilk sene -bizde üssü mizan vardı- bir dersten kaldım, "medeniyet"den kaldım ve o sene sınıfta kaldım. Ama diğer derslerimiz, gayet iyiydi. Buna rağmen sınıfta kaldık. Sonunda ikinci sene uyandım. Ben hiçbir sınıfta iki sene okumamıştım. İlk defa İktisat Fakültesinde okudum. Birdenbire ürperdim. Bir askerlik dersi vardı, o zaman daha çok farkına vardım. İkinci sınıf, gene okuyoruz biz bir'i askerlik derslerinde. Bahçede toplandık yabancılarla; bir baktım, benim arkadaşlarımdan birçoğu öbür tarafta. Askerlik dersleri öğleden sonra olurdu. Biz o zaman öğleye kadar okurduk. Öğleden sonra askerlik dersi, başka bir şey olmazdı. Bir de gece lisan dersleri vardı, biliyorsunuz. Ve ondan sonra hakikaten gayret ettik, çalıştık, 1949-50 yılında mezun olduk. Fakülte ha-

yatında bizim altı-yedi tane ana dersimiz vardı. Bu ana derslere de, büyük kısmı Almanya'dan Türkiye'ye 1936 yılında Hitler döneminde kaçmış profesörler ve değerli hocalarımız girerlerdi; onların derslerine devam ediyorduk. Öteki hukuk dersleri enteresandı. Birinci sınıfta "anayasa"yı beraber okuyorduk; aynı zamanda "iktisad" da beraber okuyorduk, Hukuk Fakültesiyle birlikte. İkinci sınıfta da o koskoca "idare"-yi gene birlikte okurduk Hukuk Fakültesiyle. Üçüncü sınıfta "ticaret hukuku"nun tamamını beraber okuduk. Ders sayısı çok azdı, ama çok ağır derslerdi. Yani o "idare"yi bir seferde bitirmek mümkün değildi, mutlaka eylüle giderdik yani. Birçok arkadaşlarımız da ondan mektebi terk etmiştir. Bir de ağır olarak her sene bizim "genel iktisat" vardı, ondan da çok zorlanan arkadaşlarımız olmuştur ve bırakanları da hatırlıyorum.

Alman hocalarımız, Neumark hariç, asistan veya lektör vasıtasıyla tercüme edilerek ders verirdiler. Neumark Türkçe konuşurdu ve kitabının da çok muntazam bir Türkçesi vardır. Bilmem, dikkatinizi çekmiş midir? Fevkalâde bir Türkçesi vardır. Isaac vardı; muhasebe, maliye hocamız. İşletme hocalarımızdan bir de Mehmet Ali Bey vardı, Mehmet Ali Özeke. Çok değerli bir hocaydı ve malî tahlili de oradan öğrenmişimdir. Bir de birinci sınıfta muhasebeye o gelmişti bize. Muzaaf usulünü fevkalâde öğretmiştir bize, o zamanki arkadaşlarımız bilir, kitap da yoktu hiç, notlar vardı. Bir sarı defterden öğrenmişimdir muhasebeyi, o ilk seneki bilgiyle ya da öğretimle. Sonra Rüstow vardı. Rüstow "dünya iktisadî coğrafyası"na geliyor, aynı zamanda bizde "doktrin"e geliyordu. Sonra Kessler vardı. Kessler bizim sosyal siyaset hocamızdı. Fakat sosyal siyaset tek isimli bir dersti; ama içinde belediyeçilikten şehirciliğe kadar yahut sosyal konulardan kooperatifçiliğe kadar, halen okutulan derslerin isimlerini taşıyan bütün konuları okuyorduk. Ama ismi bir tek "sosyal siyaset"ti. Kessler de, bize çok şeyler katmıştır. Meselâ o zmandan bir hatırası vardır bende arz-talep konusuyla ilgili. Yine 1948'di galiba. İstanbul'da ev kiralari aldı başını gidiyor. Bizim hocamız da belediyeçi ve şehirci olduğu için bir yönüyle, ona gitmişler, demişler ki: "Ne yapacaksınız? Yani bundan nasıl kurtarınız ya da bu kiralari nasıl aşağı çekeriz yahut dondururuz?" Yapacağınız bir tek iş var, dedi, inşaatları artırmak, hiç başka önlemi yoktur bunun. 1948'lerde, 1949'larda ifadesi bu olmuştur ve kendisi bunu bize nakletmiştir derste. Hakikaten değerli hocaydı. Belediyelerin ne olduğunu, şehirciliğin ne olduğunu, kooperatifin ne olduğunu, sosyal siyasetin ne olduğunu çok yönüyle anlattı. Yani biz, okuldan çıktığımız zaman gerçekten sosyal siyasete karşı bir yönelmemiz vardı. Türkiye'deki her türlü sosyal olayla ilgilenme arzumuz doğmuştu. Neumark, bize aynı zamanda maliyeyi öğretti üçüncü sınıfta. Neumark hocamızın **Maliye Dersleri** de hâlâ bana göre Türkiye'de geçerli tek kitaptır. Sonradan da bazı katkılar olmuştur belki. Hatta mülkiyeliler de, hesap uzmanı imtihanına girerlerken maliye kitabı olarak Neumark'ın kitabından yararlanırlardı. O zamana göre "tatbiki iktisadımız" vardı, Refii Şükrü Suvla vardı, rahmetli. O da, bize dünyadaki olayları, dış ticaretin ne olacağını, o zaman takaslar vardı, takasları ve serbest ticaret konularını anlatırdı: "Tatbiki iktisat"ta ziraat politikası da vardı. Onları hep bir arada okurduk.

— Talebelik günlerinizde sıradan bir günü nasıl geçirdiniz? Neler yapardınız?

TALÂT ORHON— Bizim zamanımızda öğleye kadar okurduk biz, dört saat. Fakat o dört saatte her arkadaş, değişik hocadan zevk alırdı. Ben, meselâ Şükrü Baban'ın derslerine pek gitmezdim. O kadar çabuk, o kadar karmaşık anlatırdı ki adamı anlamak bir meseleydi ilk yıllarda. İkinci sınıfta meselâ sürekli olarak sosyoloji derslerini, üçüncü sınıfta metodoloji derslerini hiç kaçırmadım. İkinci sınıfta idare hukukunun methal kısmını Ragıp Sarıca okuturdu (Siddık Sami tarihçesini okuturdu, ikinci kısmını okuturdu). Ben şahsen hukuk nosyonunu Ragıp Sarıca'dan öğrendim. Bir de sosyoloji derslerini çok sevdim. Benden başka hiçbir yakın arkadaşım sosyoloji derslerine gelmezdi. Sonra Findıkoğlu, okuttuğu metodolojiden imtihanı şunu sordu: Fransız ihtilâlinin illiyet prensipleriyle çözümü. Yanımda da ikinci sınıftan bir çocuk oturuyor. İkinci sınıfta sosyalizmi okutuyordu Findıkoğlu. Ona sosyalizmi sormuş, anlatıyor; bana da yaz, dedi, Fransız ihtilâli **sosyalist** bir ihtilâl midir? Hiç, ne derste okumuşuz, ne bahis geçmiş. Çocuğu dinledim, anlatıyor, sosyalizmin esaslarını falan. Ama o kadar iyi işi anlamışım ki ben, o iki ihtilâl **le sosyalizmin** bir bağlantısını yaptım. Hoca, aferin, dedi. Ama bu gün sorsan, o bağlantı nasıldı... İkinci soruyu sormadan iyi aldım o dersten, hiç unutmam. O da çok enteresandı. Çünkü o konuyu biz, Fransız ihtilâlinin sosyalizmle illiyetini ya da irtibatını, illiyet prensibi olup olmadığını derste görüşmemiştik. İnsan, meseleyi kavradığı zaman hakikaten nüfuz edebiliyor ve böyle bir soruyu beş on dakika düşündükten sonra ve yanınızda da böyle sosyalizmi anlatan birisi olduktan sonra iyice kavrayabiliyorsunuz, yahut da cevaplandırabiliyorsunuz.

Okul dışına gelince... Eğer dersi beğenmeyen varsa doğru kahveye giderdik. Kahvede o zaman yeni Fransız briç modaydı; **plafond briç** modası vardı. Onu yeni yeni öğreniyorduk. Bir de bezik oynardık o dönemlerde. Bezik, tavla, pişti o dönemlerin de gene oyun tarzıydı. Ondan sonra mutlaka ya sinema ya tiyatro - haftada iki üç defa. Bu, artık belli bir program içindeydi. Beyazıt'ta yemeğimizi yerdik, Beyoğlu'na. İpek ve Melek sinemalarına sık sık giderdik. Tiyatroyu severdik biz. O zaman yalnız İstanbul Şehir Tiyatrosu vardı, komedi ve dram kısmı, oraya devam ederdik. O zamanlar Ankara'da opera binasında tiyatrolar pek ünlüydü, ama İstanbul'da tek tiyatro vardı, ona devam ederdik. Ama muntazam devam ederdik. Yani her oyun değiştiği zaman mutlaka giderdik. Onun dışında fakülte hayatımızda kız-erkek münasebeti bu günkü gibi rahat değildi. Fakülte içinde belki derste konuşmalar oluyordu. Bizim sınıfta bir iki arkadaş kız arkadaşlarla beraber olurdu, sürekli olarak onlarla dolaşırlardı. Bizim böyle bir şeyimiz olmadı. Hatta biz bu diyalogu İktisat Fakültesinde kuramadık. O zaman Findıklı'daki Güzel Sanatlarda güzel kızlar vardı, oraya giderdik ve Edebiyat Fakültesinin çaylarına daha çok rağbet ederdik. Bizde öyleydi. Gerçekten ben, o zaman da giyimime dikkat ederdim, ama tabii imkânlar nispetinde. Bir alımlı tarafım vardı ama onu değerlendiremedim yani, bizim fakülte hayatında.

— Yeteri kadar çapkınlık yapamadım, diyorsunuz.

TALÂT ORHON— Dışarıda daha çok. Taşradan gelmiş biri olarak İstanbullu bir kızla diyalog kolay oluyordu. Belki zamanla bir şeyler, bir imkânlar oluyor ama, Fakülte içinde doğ-

rusu ben cesaret edemedim o zaman bu işe. Ama dışarıda tabii boş durmuyorduk, herkes gibi, her genç gibi, şimdi ne diyorlar, flörtümüz oluyordu tabii.

— O günkü samimi dostluklarınızdan günümüze kalan var mı? Bir de Gülten Hanımın sınıf arkadaşı olduğunuzu biliyoruz.

TALÂT ORHON— Gülten tipik bir kolej talebesi gibi. Potinler ayağında, bir paltosu vardı, hiç unutmam, sarışın ve o zamana göre sempatik bir kızdı. Haydar da, şimdiki Haydar gibi Haydar'dı yani. Gülten'le Haydar'ın bir araya geleceğini tahmin edemezdik. Çünkü değişik iki tip. Ve sınıfta iki tane birincimiz vardı. Birisi Gülten'di, öbürü de rahmetli Kenan Gürtan'dı.

Asistanlar vardı meselâ. Kemal Tosun yeni gelmişti. İstatistik hocamız Halûk Cillov yeni asistan. Mehmet Oluç, Rüstow'la biraz geldi tercüman olarak; sonra Amerika'ya gitti; asistandı o da. Zeyyat Hatipoğlu geldi, sonra Teknik Üniversiteye gitti. Biraz, bir sene mi, iki sene mi, bilmiyorum, Besim Üstünel asistan kaldı.

— Geçen yıl *Ekonomik Panorama*'nın düzenlediği yarışmada yılın sanayicisi seçildiniz. Ayrıca 1987'de sanırım İstanbul Teknik Üniversitesinin fahri doktorluk ödülünü aldınız. Bir sürü de plâket görüyorum karşınızda. Bu başarıların sırrı konusunda bundan sonraki mezunlarımız ve bizlere neler söylersiniz?

TALÂT ORHON— Şimdi evvelâ doktora başlarsak bana fahri doktora unvanının verilmesinin nedeni, doktora belgesinin metninde aynen yazılmış: üniversite-iş hayatı iş birliğindeki gayretim. Bunu İstanbul'daki bütün üniversitelerle aynı sıcak ilişkiler düzeyinde devam ettirdik ve bilimsel çalışmalara gerek Türkiye Şişe Cam Fabrikalarında, gerekse bu tür çalışmalara elimden gelen katkıyı esirgemedim. Onun yanında, orda yazıldığı gibi Türkiye Şişe Cam Fabrikalarını milletlerarası bir düzeye çıkarmam bahis konusu oldu ki bu mukayese de doğrudur; böyle bir düzeye gelebildik çalışmalarımız sonunda. Bundan dolayı bu fahri doktorluğu verdiler.

1988'deki en iyi sanayici unvanı da şundan kaynaklanıyor sanırım: Biliyorsunuz, 1986, 1985'lerden bu tarafa doğru sanayide bazı sıkıntılar baş gösterdi. Özellikle enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde sanayi yatırımlar, Türkiye'de özel sektörde büyük çapta durdu. Bunun iki nedeni vardı. Birisi yatırımın pahalı olması. İkincisi de, üretilen malın iç piyasada satılamaması, yani iç satışlarla bağlantılı olmasıdır. Türkiye Şişe Cam Fabrikaları olarak biz, 24 Ocak kararlarından sonraki büyük dönemleri yaşadık. O dönemlerde, 1981 ve 1982'de

ihracattan başka hiçbir yolu çıkış yolu görmediğimizden ihracata yönelip bu işi başarmıştık. Türkiye'nin ihtiyacının hemen hemen yüzde yüzü kadar fazla olan bu üretimi ne yapabiliydik? Çünkü 24 Ocak kararlarıyla Türkiye'de istikrar kararları gelmiştir ekonomiye. Türkiye'de iç satışlar, yaklaşık 1979'dan hemen hemen '84'e kadar hiç artmadı - iç satışlar düz camda. Ne yapacağız bunu? İkinci bir şey bulduk, dedik ki, kaliteli cam olacak, hem de maliyetleri düşüreceğiz. Bu iki gayret içinde piyasaları araştırdık - işte İran, Irak, Almanya, bütün dünya. Bu gün halen yetmiş ülkeye ihracat yapıyoruz, her türlü malımızdan. Bu suretle biz, bu sistem içinde yatırımlarımıza devam ettik. Yani 1988'de bunun verilmesinin nedeni yatırımlarımızı aksatmadan sürdürmüş olmamızdır.

Bütün yeni yatırımlarda yeni teknolojiyi dışarıdan transfer ettik. Bu teknolojiyi transfer etmek de büyük maharet, o teknolojiyi kullanabilmek de büyük bir maharet. Bunu getirdikten sonra Türkiye'nin kendine özgü birtakım imkanları vardır, meselâ ucuz işçilik vardır. Verimde büyük gayretler içine girdik ve dediğimiz gibi hem kaliteyi tutturduk, hem de maliyetleri Batı standartlarına yaklaştırmaya gayret ettik. Bugün hemen çok yakınız, yani dünyanın en ileri teknolojisini kullanan müesseselerle yarış hâlindeyiz. Gayet açık imkanlarımız vardır. Züccaciye Avrupa'da ikinciyiz. Birisi Fransızların meşhur Durand müessesesi, on katıdır Paşabahçe'nin; ondan sonra Paşabahçe'nin mamulleri gelir. O itibarla bu gayretler içinde olunca durmadan ürettik, ihraç ettik, kazandık, fon yarattık ve böyle devam ediyor. Onun için o unvanı bize verdiler. Yani herkes durmuşken nasıl bir yönetimle buraya geldiniz, bizi takdir için her hâlde böyle bir unvana layık gördüler.

— Üretim ve pazarlama politikalarınız konusunda bir şeyler söyler misiniz?

TALÂT ORHON— Şimdi bir başka şey anlatayım - hepimiz iktisatçısıyız. Mutlaka, hangi tür bir üretim olursa olsun, yüzde yüz kapasiteyi dolduracaksınız. Arkadaşlarım, bunu yapmazlardı, durdururlardı üretimi. Kat'iyen durdurma yok! Tam kapasite, asgarî sabit maliyet birim başına, ondan sonra pazarlama... Tabii iyi pazarlama derken, o kadar zor şartlarda girdik ki! Arkadaşlarım var, üç dört tane pazarlamacı o zaman bizde. Dışarı giderler, belli yerlere malını satarlar, pazarlama da yok, hazır piyasalara gidiyorlar, ben ona pazarlama demiyorum. Pazarlama: Kendin gidip malını kabul ettirmek, her yönüyle kabul ettirmek, malını satmak. O bakımdan benim Şişe Cam'a getirdiğim en büyük güç budur.

“Yarının Türkiyesi” için bugünden...

1987 yılı sonuçlarına göre;
% 10'u aşan bir yıllık artışla,
toplam **675.000 ton/yıl**
düzeyine ulaşan
cam ve camla ilgili mamul üretimi...

Bir önceki yıla göre % 33 artarak,
5 kıtada, 64 ülkeye
toplam **223 milyon dolar**'ı
aşan ihracat...

Böylelikle;
53 yıllık bilgi-tecrübe birikimi,

17000 kişilik insan gücü
ve ekonomik bir bütün oluşturan
26 şirketiyle,
Türkiye'nin toplam ihracatındaki payı
sürekli büyüyen bir topluluk...

Yarınki hedefi, üretimini
1.000.000 ton/yıl'a çıkarmak,
ve dünya çapındaki önemini
daha da pekiştirmek olan

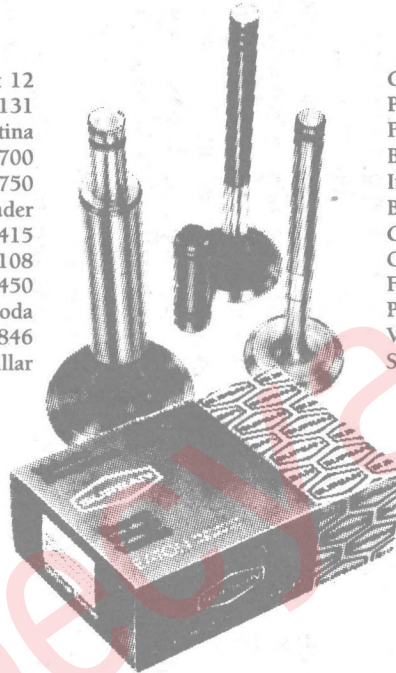
bir Türk kuruluşu:
Şişe-Cam.

Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.

Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş., Türkiye \$ Bankası kuruluşudur.

WE MANUFACTURE ENGINE VALVES, GUIDES & HALF CONES FOR THE FOLLOWING MAKES OF VEHICLES

Renault 12
Fiat 124, 131
Ford Cortina
Ford Transit 1600, 1700
Ford Truck D 1210-D 750
Thames Trader
Fiat tractor 480-640, 415
Hatz motor E 80, E 89, E 108
Lombardini LAP 250, LDA 450
Man Do 026 MG-0846
Daimler-Benz. Caterpillar

Chrysler 225 inch 3
Perkins 6-354, 4-203, 3-152
Ford tractor 3000-5000-3600
BMC 5. 1-5, 7-98
Inter 1800-205s TR 654-s TR 444
Bedford 330, 381, 214 inch 3
Chevrolet 230 250, 235
Opel
Ford 12M, 17M, 20M.
Pegueot 504
Volkswagen EA 489-1200 1300
Steyr. Hillman

MOTOR SUPAPLARI SANAYİİ VE TİCARETİ A.Ş.

HALKALI CAD. 34620 SEFAKÖY — İSTANBUL TEL. : 592 19 50 - 3 hat Telex : 28787 SUPS — TR FAX : 579 07 41

REPRO

inceleme

Türbanı Bahane Ederek
Lâiklik, Din ve Devlet
Üzerine

M. Kemal ÇAKMAN

Okuyacağınız yazıyı Anayasa Mahkemesinin konuya ilişkin kararından önce kaleme alınan Dr. Çakman'ın "Dış Borç Krizine Sürüklenen Türkiye'de İç Tasarruf Açığı, Bütçe Açığı ve Vergi Kaçakçılığı" ve "Gelişmiş Piyasa Ekonomilerinin Bir Prototipi Olarak ABD Ekonomisinde Kâr Oranlarında Düşme Eğilimi ve Bunun Uzantıları Üzerine Yorumlar" başlıklı incelemeleri, dergimizin sırasıyla 284. (Temmuz 1988) ve 290. (Ocak 1989) sayılarında yayımlandı.

Türban konusunda, veya "bayan öğrencilerin dini inançları doğrultusunda baş ve boyunlarını örtmesi"ne ilişkin YÖK'ün son yaptığı yönetmelik değişikliğine karşı 13 öğretim üye ve yardımcısı tarafından açılan iptal davasına imza koyanlardan biri olarak, bazı düşüncelerimi yazılı olarak belirtmek istiyorum. Burada, konunun hukukî ve idari boyutlarıyla ilişkili sınırların ötesinde bazı noktalara ve fikirlere açıklık kazandırmak emelindeyim.

Hemen işaret etmek gerekir ki, olay sadece "türban" olayı değildir: Konuya salt "kişi özgürlükleri" açısından bakılması mümkün olsa, bireyin dini inançları doğrultusunda hareket etmesine (ve giyinmesine) karşı çıkmak elbette hatalı ve abes olacaktır. Ne var ki, "türbancılık" şeklinde yansıyan görüntünün temelinde ve derininde yatan boyutlar ve olgular, din ve devlet ilişkileri, sosyal-yaşam-biçimi ve de Türkiye'nin orta ve uzun vadeli geleceği açısından hayati öneme sahiptir. Ben bu yazıda, aysbergin su üstündeki görelî görüntüsü ile değil, aysbergin tümüyle ilgili görüşlerimi beyan etmek istiyorum: Aksi takdirde YÖK'ün söz konusu kararına karşı danıştayda açılan davaya neden imza attığım anlaşılmayacaktır.

Birinci nokta, Atatürk inkılaplarının yerleşmesi veya bu inkılapların özünden taviz verilip verilmesi ile ilgilidir: Söz konusu "türban" tartışması basit ve yüzeysel bir nokta üzerinde yoğunlaşmış gibi görünmekle beraber, imlemleri (yani açık ve gizli uzantıları) hiç de basit değildir ve sosyal felsefe ile ilgili olduğu kadar laiklik prensipleriyle de ilgilidir. Şöyle ki, bugün, üniversitelerde dinî inanç nedeniyle örtünmeye izin verildiği takdirde, verilen bu taviz, yarın, gene aynı gerekçelerle gelebilecek talepler için emsal teşkil edebilir. Yarın bir grup öğrenci cuma namazı sırasında yapılan bir sinava, namaz vecibesini yerine getirmeğe engel teşkil ettiği için giremediklerini beyan eder ve bundan böyle bu saatlere sınav ve ders konulması için talepte bulunurlarsa ne yapılacaktır? Denilebilir ki, böyle bir durum ortaya çıkmadan faraziyeler yürütmenin anlamı yoktur. Fakat ka-

nımca bu gibi bir konuda "Hele böyle bir durum ortaya çıksın, o zaman düşünürüz!" gibisinden bir yaklaşım uzak görüşlülükten yoksunluk anlamına gelir. Nitekim daha şimdiden 7.12.1988 tarihli Zaman Gazetesinde Fehmi Korur, örneğin şöyle yazmaktadır: "Eğer üniversitede okuyan genç kızın başını dini inançları gereği örtebileceği devlet tarafından kabul ediliyorsa, aynı devlet başka kadınların da başlarını örtebileceğini kabul etmek zorunda değil midir? Devlet memuru olan hanımlar aynı haktan yararlandırılmalarını isterlerse, bu hadlerini aşmaları anlamına mı gelir? Elbette hayırlı" Ne diyebilirim? Adam haklı: Buyurun bakalım!

"Dini inanç doğrultusunda örtünme" olgusunun "art niyetsiz" olarak ortaya çıktığına inanmak için elde yeterli kanıt olduğunu vurgulamak gerekir. Başka bir deyimle "türban" kendi başına bir olay değildir: Çok daha derin boyutlara sahip olan ve Türkiye'deki din ve devlet, din-devlet-ve-kanun, din-devlet-kanun-ve-sosyal-yaşamın biçimi gibi hayatî konuları kapsayan tümcel (holistik) bir yaklaşımın bir simgesidir. Kaldı ki, olayın tarikatlarla, Suudi Arabistan sermayesi ile, Humeyni rejimi ile ve de uzun vadede Türkiye'de dini temellere oturtulmuş bir devlet ve yönetim biçimi özlemiyle bir ilgisi olduğunu söylemek, sanırım, gerçekleri abartmak olmaz.¹ Yazıya "aysberg" analojisi gibi bir klişeyle başladım. Ama hemen düzeltiyorum: Analoji yanıltıcıdır, çünkü aysbergin su üstündeki kısmı yaklaşık sekizde-bir'dir; bu olayın su üstündeki kısmı ise, korkarım binde-bir'dir. O zaman bana şu sorulabilir: Peki öyleyse neden simge ile uğraşıyorsun? Yanıt: Tartışma açmak ve konuda görüş bildirmek için güncel bir araç olduğu için. Çünkü kişi bir yerden başlamak zorundadır.

Bunu böylece ifade ettikten sonra konunun, din-ve-devlet ilişkilerini ve sosyal felsefeyi ilgilendiren daha derin temelleri hakkında birkaç saptamayı açık yüreklilikle yapmak istiyorum.

Hipokraziye gerek yok: Temel bir sorun ile karşı karşıyayız. Şöyle özetleyeyim: Bağnaz bir biçimde dinci veya şeriatçı olanlar, kendi düşünceleri-

nin dar sınırları içinde son derece tutarlı ve mantıklıdır. Şöyle ki: "Eğer gerçekten müslüman isen, Kuran'ın Allah kelamı olduğuna inanırsın. Eğer buna inanırsan Kuranda yazılı tek bir satırı bile inkar edemezsin. Fakat eğer öyleyse "şeriatçı" bir düzen istemek, mantıksal bir sonuçtur, çünkü, Kuran madem mutlak ve Allah kelâmıdır, ve madem Kuran gerek medeni kanunu ve gerekse ceza hukukunu betimleyen birçok maddede ihtiva etmektedir, öyleyse bunları yadsıyamazsın. Fakat o zaman "laik" devlete, çağdaş ve batılı bir hukuk sistemine otomatikman karşı gelmek zorundasın." Yanlış anlaşılmasın. Bu benim katıldığım bir düşünce zinciri değil: Sadece bazı bağnaz ve şeriatçı grupların, Ceza Kanununun 163. maddesi nedeniyle açıkça ifade edemedikleri ve kendi içinde tutarlı bir mantığa sahip olan düşünce zincirini "tercüme" ettim.

Gelelim öbür tarafa: Yani Atatürk'ün bize miras bıraktığı "laik" devlet prensibi çerçevesinde devleti yönetmek yükümlülüğünde bulunan zevat'ın ve de özellikle "Kemalist prensip ve inkılaplara bağlıyız ama elhamdülillah müslümanız" gibisinden bir tutum sergileyen herkesin durumuna... Şimşekleri üstüme çekmek rizikosunu alarak açıkça ifade etmek zorundayım ki, bu sonuncular çok kaygan ve kaypak bir zemin üzerinde dans etmektedirler. Çünkü "din" konusunu, inanç ve imana ait olanı, yani kişinin iç dünyasında, vicdanında, beyin ve gönlünde kalması gerekeni, sivil toplumun tartışma arenasının orta yerinde ifade edivermek ve/veya bu alanları politik birer araç olarak kullanmaya yeltenmek, sadece

¹ 13 Aralık 1988 Milliyet Gazetesinden aktarıyorum: "Bazı din bilimcileri.... Türkiye'nin uzun vadede İranlaştırılmaya çalışıldığı görüşünde birleşiyorlar. Türkiye'de yaşayan bazı İranlılar, Humeyni rejimine geçilmeden önce aynı kadrolaşma hareketlerinin kendi ülkelerinde de yaşandığını öne sürdüler." Prof. Dr. Mümtaz Soysal: "Bütün veriler uç uca eklenince Türkiye'de rejimin değiştirilmesi için çabaların varolduğu ortaya çıkıyor." Prof. Dr. Münici Kapani: "Uzun vadede bir strateji uygulanıyor. anayasal laik devlet ilkesine cep-heden saldırı pek mümkün değil. Bunlar da bunu bildiklerinden, kaleyi içten fethetmeye çalışıyorlar. Hergün küçük adımlar atılıyor. Bazı mevziler işgal ediliyor. Son türban kararı bunun bir parçası...."

ikiyüzlülük olarak damgalanmak olasılığını değil başka ve büyük tehlikeleri de beraberinde getirebilir.

İşte Atatürk'ün, cumhuriyeti tartışmasız bir laiklik prensibi üzerine oturtması gereğini duymasının temelinde yatan doğru düşünce, bu gibi bir realiteden kaynaklanmıştır. Atatürk eşsiz zekâsı ve öngörü yeteneğiyle Türkiye'nin, çoğunluğu müslüman olan bir toplum olarak ileride karşı karşıya kalacağı bu temel çelişkileri görmüş ve Türk insanına beşerî, sosyal ve kültürel gelişmesini "çağdaş" düzeylere çıkarabilmesi için zaman tanımmasını sağlamak amacıyla bazı düzenlemeler ve prensipler getirmiştir. Bu bağlamdaki Kemalist prensiplerin başında şu gelmektedir: Din, inanç ve iman'a ilişkin tüm konular, tutumlar ve davranışlar bireyler için özgür olmakla beraber, **devletin** bu alanlarda hiçbir yeri yoktur, olmamalıdır. Devlet ancak, bir dine mensup insanların başka bir dine inananlara veya **agnostik** veya **até** lere baskı yapmamasını sağlamakta ve herkesin bu alandaki bireysel özgürlüklerini korumakla yükümlü olabilir.

Basit bir örnek vermek istiyorum. Bir kız öğrenci (Neşe Ersoy) 15.12.1988 tarihli Millî Gazete'nin bildirdiğine göre şöyle konuşuyor: "...Ben şimdi sormak istiyorum: Yoksa siz müslüman değil misiniz?" Hoppala! Herhalde bu öğrenci; Atatürk, halifeliği ve dine dayalı yargı müessesesini ilga ettiğinde, medeni kanunu çıkarttığında ve Türk kadınına çarşıftan kurtarmaya kalktığında ona da, "Yoksa siz müslüman değil misiniz?" diye sormak isteyecekti. Fakat ben burada başka bir noktayı vurgulamak istiyorum: Sayın Ersoy bu soruyu sorarken, inancının çoğunluk tarafından paylaşıyor olmasından gelen bir cüretle, bir öğretim üyesinin, "Hayır, ben senin tanımladığın anlamda müslüman değilim!" veya "Hayır ben Agnostığım" veya "Hayır ben Zen Budizminin veya Hazreti İsa'nın öğretilerini tercih ediyorum!" deme olasılığını **ve hakkını daha şimdiden yok varsayıyor**. Oysa Atatürk'ün bize miras bırakmaya çalıştığı laiklik, en basit anlamında, (bırakın bir öğretim üyesini) alalede herhangi bir vatandaşın

göğsünü gere gere ve rahatlıkla ve hiçbir kınanma veya dışlanma korkusu olmadan yukarıdaki yanıtlardan herhangi birini vermekte kendini serbest hissettiği bir ortamı öngörür. Atatürk, Türk insanına böyle bir özgürlüğün tanınmasını isterdi. Peki, Sayın Ersoy ve benzerleri ne istiyor dersiniz?

İşte 1970'lerde MC hükümetlerinden bu yana önemli tavizlerin verildiği ve TC'nin ve Türkiye'nin geleceğini tehlike altına sokabilecek bazı uygulamaların yapıldığı alan, açıkça yazdım, budur. Bu konuda hipokrasinin, Türk sivil toplumunun istikbaldeki gelişmesini önemli bir ölçüde olumsuz etkileyebileceği kuşkusunu taşıyorum. Eminim, eğer Türkiye çok hızlı ve sağlıklı bir ekonomik kalkınma sürecinden geçip bugün (sözgeli mi) Yunanistan'ın varlığı 4.000 dolarlık kişi başına GSMH/yıl düzeyine (veya hiç olmazsa Güney Kore'nin varmış olduğu 3.000 \$'lık düzeye) varabilmiş olsaydı, ekonomik ve teknolojik ve eğitimsel gelişmenin getirdiği yapılar ile birlikte bu sorunların önemli bir kısmı otomatikman hal yoluna girerdi. Nitekim Atatürk, prensiplerini vaz'eder ve Türkiye için bu konuda yol çizerken, kalkınma sürecinin tamamlanması için Türk insanına zaman tanımak amacını gütmüştür. Üst bir gelişim düzeyinde dine "dogmatik" yaklaşımların (anglo-saxon tabiriyle "**fundamentalism**"'in) gücünden çok şey yitireceği kesindir. Fakat Türkiye, 1.200 \$ düzeyinde (yani en gelişmişlerin 18'de biri düzeyinde) takılıp kalmış kişi başına milli geliri ile, din-devlet-birey ilişkisinin o hassas noktalarını belirleyen "düşümcüler" in hiçbir bağlamında "dogmatik-dinci" yaklaşımlara, hele hele şeriat temeline oturtulmuş bir devlet ve hukuk anlayışı istikametinde oluşabilecek herhangi ve en ufak bir kıpırtıya henüz tahammül edecek durumda değildir. Atatürk zamanında da değildi, şimdi de değildir!

(*) "**Até**": Tanrının varlığına inananmayan.

"**Agnostic**": Tanrının varlığını veya var olabileceğini inkar etmeyen ve fakat Tanrı'nın niteliklerinin veya varlığının ve de evrenin başlangıcının insan beyni ve bilinci tarafından algılanamayacak düzeyde olgular olduğuna inan ve dolayısıyla bu konudaki tartışmaları anlamsız bulan kişi.

Hemen vurgulamak gerekir ki, “özgürlükçü”-lük adına “batının bambaşka ortamında **fundamentalist** akımlara devletin gösterdiği toleransa benzer bir toleransı biz niye halkımıza göstermeyelim ki?” gibisinden bir yaklaşıma tamamiyle karşıyım. Biz gösteremeyiz; çünkü onların vardıkları yer farklı olduğu gibi onların geçmiş oldukları tarihsel süreç ve daha 400-500 yıl evvelden başlayıp sürdürdükleri “reformasyon” ve de nihayet (ve fakat belki de en önemlisi) onların dinlerinin ve kitaplarının oturduğu temel bizimkisinin çok farklıdır. Son noktayı açmak istiyorum: Batıda dine dayalı veya dinle iç-içe geçmiş bir devlet Enkizisyon İspanyasından bu yana oluşmamıştır. Üstelik, Hristiyan dini, ta başından beri peygamberiyle ve kitabıyla, dinin ve devletin iştiğal alanlarını birbirinden tamamiyle ayrı tutan bir yapıya ve geleneğe sahiptir. İncilde, din ve devlet kesinlikle birbirinden ayrı ve hatta hasım olarak mütalâa edilmiştir. Devlet dünyevidir; ve İncilde İsa peygamber, müteaddit defalar bahsettiği “Allahın Krallığı” (**Kingdom of God**) olgusunun, dünyevi krallıklarla **hiçbir** ilişkisi **olmadığını** açıkça beyan etmiştir. Hristiyanların kitabı İncil baştan aşağı soyut alegoriler (**parable**’lar) yani mecazi hikâyelerle dolu bir kitap olup, içinde, gerek medeni hukuk gerekse ceza hukuku şeklinde anlaşılabilir tek bir kelime yoktur.² Ve en nihayet, onların peygamberi, bırakınız devlet-ve-din işlerini entegre etmek, bir kilise kurmak veya hatta müritlerine yazılı bir metin bırakmak yoluna bile gitmemiştir. Hristiyanlığın sahip olduğu bu tür avantajlara **rağmen** (enkizisyon döneminde olduğu gibi) din ve devlet ne zaman iç-içe olma durumuna girse, sonuç insanlar için hep baskı, ıstırap, felaket ve karanlık getirmiştir. Her halükârda, dine dayalı devlet yönetiminden sıyrılmak sürecinden batı 300-400 sene evvel geçmiş ve bu işi bitirmiştir. Oysa biz, İslamda, daha “reformasyon” dönemini bile yaşamadık diyebilirim. İslamda reformasyon’a benzer bir hareket, filvaki 12-13. yüzyıl Anadoluşunda “Birlik-Bilinc”ini ifade etmeye kalkmış olan Hallac-ı Mansur ve benzeri “Sufi” şeyhleri tarafından başla-

tılacak gibi olmuşsa da, onlar ya kafaları kesilerek ya da küçük tarikatlar halinde tecrit edilerek etkisiz kılınmışlardır.

Olası bir yanlış anlamaya neden olmamak için hemen belirteyim. Burada, “İslam, kitabıyla ve geleneğiyle, din ile devletin iç-içe geçmesini ve şeriat üzerine bina edilmiş bir hukuk sistemini **tar-tışılmaz bir biçimde** emreden bir temele ve yapıya sahiptir; bu nedenle toplumun evrimi yolunda engeller yaratan niteliklere sahiptir ve eğer çağdaş olunmak isteniyorsa illaki yadsınmalıdır” demeye getirmiyorum. Bağnazca ve kalıpcı biçimlerde yorumlandığı sürece öyle; fakat esnek ve **doğru** yorumlanabilir. Geleneksel, dar ve bağnaz kalıpların **dışına** çıkılabilir, çıkılmalıdır. Bunun için de imamların ve “hoca”ların çok geniş global bir **kültüre**, derin bir iç-bilince sahip olacak ve kalıpları ve dogmaları aşarak (transend ederek) dinin **öz’üne** inebilecek ve o “öz-suyu”ndan ilham alarak söz edebilecek düzeyde yetiştirilmeleri elzemdir.³

Ama üzülererek belirtmek gerekir ki, Türkiye, (sonunda İslamda reformasyon denebilecek bir olguyu gerçekleştirebilecek) böyle bir yaklaşımdan, böyle bir görüşten ve böyle bir kafa-yapısından çok uzak, maalesef çok dar kafalı ve entellektüel boyutta fukara imamlar yetiştirmekte; ve üstelik bunların bir kısmı Kemalist reformlara, laikliğe ve çağdaşlaşmaya için-için (ve bazen de açık-

² İncilde hukuğa ilişkin hükümler olmadığı gibi, Tevratta (*Old Testament*)’ta geçen ve bir tür “hukuk özeti” gibi olan on-emir hakkında bile İncil (*New Testament*) çelişkili konuşmaktadır. Örneğin: “Bu dünya ve gökkubbe (cennet) bile yok olup gidebilir de “kanun”un tek bir virgülü, noktası bile geçersiz kılınmaz.” (*Lukas: 16.17*). Öte yandan ise: “Çünkü ‘kanun’, Musa ile iletilmişti; *grace* (içinde, sevgi, estetik ve derinlik unsurlarının hakim bulunduğu bir tür asalet) ve de hakikat (*truth*) ise, Hz. İsa ile gelmiştir” (*John: 1.17*)..... “Tanrı bizi, mürekkeple değil Ruh’un bizzatihi kendisi içinde yazılmış bizzatihi Ruh ile mürekkep yeni (ve de salah getirecek) bir sözleşme’nin (*covenant*)’ın) rahipleri olarak tayin etti; çünkü yazılı kanun öldürür ama Ruh hayat verir (2 Corinthians 3:17).

³ Bu bağlamda yapılmasını gerekli gördüğüm eğitimsel bir reforma aşağıda özetle değiniyorum.

ça) kin gütmektedir.⁴ Dahası bu tür aydınlanmamış kafaları, küçük hesaplarla politikaya alet etmek eğiliminde olan seviyesiz politikacılar da vardır. Atatürk zamanında da vardı; şimdi de vardır.

Böyle bir ortam ve böyle bir tarihî mirasla karşı karşıya olan Türkiye'nin tek salah yolu, yobazlar ne derse desin Allaha hepsinden bin kat yakın olan Atatürk'ün açık seçik olarak belirttiği prensiplerden hiçbir taviz vermeden ilerlemektir. Örneğin bugün için şu somut ve pratik öneriyi yapabiliriz:

Eğer devlet din adamı yetiştirme alanına el atacaksa, bu işlevin **son derece kaliteli** bir şekilde icra edilebilmesi için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamalıdır. Yarım yamalak yetiştirilmiş; sosyoloji, psikoloji, Freud, Adler, Jung, Erich Fromm, Karen Horney okumamış, başka insanların dinleri hakkında, (örneğin Hristiyanlık, Zen Budizm ve Vedalar hakkında) en ufak bilgisi olmayan; felsefe, toplum bilim ve tarih bilmeyen, ve de çağdaş edebiyat ve sanat dünyasından habersiz imamlar değil, **tüm bu alanlarda** derin bilgi sahibi olan ve bu bilgilerini din bilgileri ile **yoğurarak ve eklemlleştirerek** söz edebilecek **Hocalar** yetiştirilmelidir. Yoksa hiç olmasınlar, bu ülkenin istikbali açısından daha iyidir. Çünkü, **cahil din adamlarından** kaynaklanan **bağnaz zihinsel kalıplar** ve **girdiler** olmasa, halk dinin **özüne** ait doğrulara kendi başına daha iyi varacaktır. **İşte bu nedenle** İslam ve İslamî bilgiler yanında yukarıda sayılan **tüm alanlarda derinlemesine** bilgi sahibi olacak türden "ilahiyat" (teoloji) mezunları yetiştirmek için, bir iki adet **elit ilahiyat fakültesi** behemahal kurulmalı, varlıklandırılmalı, zenginleştirilmeli; bunların; parlak, zeki, duyarlı öğrencilerden bu geniş ve derin beşerî ilgi alanına spritüel meyli olanları cezbedici bir atmosfer ve yapıya kavuşturulması ve açıkça "elit" düzeyde fakülteler haline getirilmesi için hiçbir maddi fedakârlıktan kaçınılmamalı; öte yandan yarım-yamalak eğitilmiş ve hatta cahil mezunlar veren ve kültürel ve akademik açılardan son derece yetersiz bir düzeye sahip imam-hatip liseleri eliyle "imam" yetiştirmek gibi yanlış bir yoldan kademeli olarak geri dönül-

meli; ve bu arada gerek ilk, gerek orta ve gerekse yüksek öğretim kuruluşlarına akıtılan paralar kısa sürede beş-altı misline çıkartılarak eğitim sorununun üstüne kararlı bir şekilde gidilmelidir.⁵ Burada önerdiğimiz ve birçoğuna "hayalci" gelebilecek **elit ilahiyat fakülteleri**, özel bir kanunla 4 yıllık değil 8-10 yıllık öğretim vermeli ve buradan mezun olanların maaş düzeyleri de gereği gibi yüksek tutulmalıdır. Yani, ODTÜ bir zamanlar nasıl M.I.T. analogu olarak kurulduysa, önerdiğim bu elit okullar da **Harvard School of Theology**" analogu olarak ihdas edilmelidir. "İmam" yetiştiren ve dört senelik eğitim fakülteleri düzeyinde olan **diğer ilahiyat fakültelerinin** öğretim elemanı kadroları ise, söz konusu "elit ilahiyat" fakültelerinden mezun olduktan sonra **akademik kariere** intisap edenlerle doldurulmalıdır.⁶ Bu önerilen, Türkiye için bir lüks veya gereksiz ve afaki bir şey değildir: Türkiye bu alanda **süratle** reforma ve çağdaşlaşmaya ve ani bir aşama yapmaya muhtaçtır: Aksi takdirde dindogma-ve-yobazlık (veya tabii daha da olası veya paralel bir alternatif olarak militarist-şovenist-ve-proto-faşist akımlar) gelecek 20-30 yıl zarfında sayıları on milyonları bulacak yarı-şehirli, yarı-okumuş lumpenleri bağrına basıp, Türkiye'nin kaderini çok acı bir mecraya dökebilir. Oysa öneri-

⁴ 1988 senesinde TC'de devletin desteklediği okullardan mezun olup, devletten maaş alan birtakım imamların verdikleri vaazlardan birkaç örnek sunmak gerekirse:

"... kızlarınızı kuran kurslarına göndermek okula göndermekten hayırlıdır..." "Yılbaşı kutlamaları Hristiyanlardan kopyadır ve bunun için yılbaşını kutlamak günahdır... Ayrıca dans etmek de günahdır..." "...medeni nikâh Allah'ın imdinde "nikâh" sayılmaz. Allah'ın imdinde evli olmak için imam nikâhı şarttır..." vb.

⁵ Bütçe açığını daha da büyütmeden bu kadar finansman nasıl sağlanabilir? Bu konuda Bkz. (i) Çakman, K., "Kaynak Sorununa Olası Bir Çözüm", *Dünya Gazetesi*, 27 Aralık 1983. (ii) Çakman, K., "Tax Evasion: A Policy Failure of the Özal Government", *Briefing*, July 11, 1988. (iii) Çakman K., "...İç Tasarruf Açığı, Bütçe Açığı ve Vergi Kaçakçılığı", *İktisat Dergisi*, Temmuz 1988, (iv) Çakman K. "Tehlike Çanları ve Türkiye'nin Kamu Maliyesi Sorunu," *Banka ve Ekonomik Yorumlar*, Eylül 1988.

⁶ Biliyorum, böyle bir şey için gerekli vizyon, uzak-görüş, cesaret, politik liderlik ve beceri düzeyine sahip bir hükümet yok ve bu gidişle yakın gelecekte de olmayacak.

len yapılırsa, büyük bir olasılıkla, İslam'ın REFORMASYON dönemi yarım yüzyıla kadar Türkiye'de başlayacak ve Atatürk'ün Türkiye'si bu sefer de bu önemli alanda tüm İslam ülkelerine liderlik etmiş olabilecektir. Tabii, bu önerileni gerçekleştirmeyi denemeye yatkın hükümetler olabilseydi, şimdi üzerinde kalem oynattığım konu (bu öneri gerçekleştirilmese bile) bir sorun olmak durumuna gelmemiş olurdu; o da başka!

Fakat bu alanlarda bu gibi gerçekten Kemalist ve gerçekten vizyoner reform ve atılımlar yapılmadığı gibi, maalesef, 1970'lerdeki MC hükümetlerinden bu yana, gerek 12 Eylül döneminde gerekse ANAP hükümetleri döneminde anti-laik, gerici, şeriatçı ve bağnazlar takımına, ufak gözükmeyle birlikte son derece önemli **emsaller** teşkil eden birçok tavizler verilmiştir: Bunların meyvaları gelecek 20 sene zarfında ortaya çıkacak ve korkarım, gerek Türk toplumunun sosyal-kültürel-psikolojik gelişimini, gerekse Türk insanının spirüel, kültürel ve "psikolojik-bilinçsel" gelişimini, ve de insanın kendini-gerçekleştirmek için ihtiyaç duyduğu türden **canlı, yaratıcı** (renkli) ve **ışılıklı** bir toplum ve kültürün Türkiye'de oluşma olasılığını önemli ölçüde olumsuz etkileyecektir.

"Canlı, renkli, ışıltılı" gibi sıfatlarla neyi kastettiğimi daha açık bir şekilde ve bir örnekle yazayım: Bir varsayım la başlıyorum. Diyorum ki, üst düzey Maslowyan değerler⁷, yani insanın kendini-gerçekleştirmesine ilişkin (**self-actualization'a** ilişkin) değerler, değer yargıları sıralamasının en başında yer almalıdır. Çünkü insanın, yani bireyin, bir benlik olarak ve de bir spirüel varlık olarak evriminin ne denli süratli ve etkin olacağını belirleyen faktörlerin başında "kendini gerçekleştirme" olasılığının ne olduğu gelir. Bu olasılığı ise, dış çevrenin yanı sıra kişinin bağlı olduğu inançlar ve değer yargıları belirler. Bireyin kendini gerçekleştirmesi ise çeşitli alanlarda faaliyet ve yaratıcılık göstermesi ile olabilir: Bunların başında sanat, bilim, yazın ve "mucit"lik gelmektedir. Şimdi "türban" simgesi bağlamında bir bakalım: "Sıkmabaş" hanımlarımız, örneğin sanat alanında ne gibi bir varlık gösterebiliyorlar?

Bunlar "inanç"ları nedeniyle ressam ve heykeltıraş olamazlar (günahtır); tiyatro veya sinema artisti hiç olamazlar; opera sanatçısı olamazlar; hele balerin hiç mi hiç olamazlar (tövbe bacaklarını da göstermeleri gerekir). Öyleyse güzel sanatlar alanında ne kaldı?⁸ Belki resital verebilirler; ama ben "türban"la resital verene hiç rastlamadım. Fakat bu ne demektir? Bu demektir ki, (i) ya bunların inançları sanat alanında bireyin kendisini gerçekleştirme olasılığını yok eden öğelerle doludur (ii) ya da bunların spirüel evrim düzeyleri yaratıcı bazda kendilerini gerçekleştirme safhasından henüz çok uzaktadır -ki bu ikinci şıkta bunlar "varlıksal-bilinçsel kategori olarak" bir tür "aşağı" sınıfa mensupturlar. Bu ikinci şıkkı kabul etmek istemiyorum: Çirkin bir düşünce olur. İnsanların (yanılıyor olsam bile) temelde eşit olduklarına inanmak isterim. O zaman birinci şık geçerlidir. Fakat eğer öyleyse, böyle bir inanç sistemi ve değer-yargıları sisteminin toplum içinde yaygınlaşmasına karşı çıkmak gerekir. Aksi takdirde bu toplumun evrimi kösteklenmiş olacaktır.

"Devlet büyükleri" nasıl olur da bunun farkında değillerdir ve nasıl olur da kısa vadeli çıkarlar, oy kaygıları gibi küçük hesaplarla bu yaşamsal alanlarda taviz vermişlerdir, ben hayret ve ibretle şahit olmaya devam etmekteyim.

Bu yazıyı tam yazıp bitirmiştim ki, Sayın Turgut Özal'ın benimle birlikte danıştaya verilen dilekçeye imza koyan 12 kişi için "maksatlı birtakım kişiler" şeklinde konuştuğunu gazeteden okudum. Maksatlı mı? Elbette maksatlıyız. Ben

⁷ Bkz.: Maslow, Abraham H. *Towards a Psychology of Being*, Princeton N.J., Van Nostrand, 1968 ve Maslov, Abraham, H., *The Farther Reaches of Human Nature*, N.Y. Viking Press, 1972.

⁸ Bırakınız "kendini-gerçekleştirme" olgusunun sanat gibi üst-düzyer alanlarını, türban ve eşliğinde giyilen ve kadını topuğuna kadar yaz-kış örten o kıyafetlerle bir bayan tarlada da çalışamaz, fabrikada da. Fabrikada türbanın sarkan uçları ve/veya uzun mantoların yenleri veya etekleri çarklara takılır da alimallah insanın kolunu bacağına kopartır. Öyleyse bu sayın bayanlar nerede çalışacaklardır? Toplumda ne gibi üretici bir faaliyette bulunacaklardır? Evet tabii, öğretmen olabilirler; bürokrat veya memur olabilirler veya ev hanımı olabilirler. Hatta milletvekili, bakan ve dahi başbakan bile olabilirler.

diğer 12 kişi için konuşamam: Ama kendi maksadımın ne olduğunu sanırım bu yazım açıkça ortaya koymuştur. Ama bana bildirildiğine göre sayın Turgut Özal iki üç sayfadan fazlasını okumamış. Bunu da dip not 2’de referans verdiğim dört makale gibi okumayacaktır. Yazdıklarımı özetlemeyi sevmem: Söyleyeceklerim daha kısa ifade edilebilseydi zaten daha kısa yazardım. Gene de düşündüklerimin özünü birkaç cümleyle ve düşüncelerimi vulgarize etmek riskini göze alarak özetlemeye çalışayım:

Türban olayının kendisi “kedinin bıyıkları” gibidir: Olsa da olur, olmasa da. Ama bu makalede kedinin asıl önemli bazı karakteristiklerine değindim. Türban olayının (yüzeysel de olsa) güncelliğini kullanıp, ardında yatan bazı hayatî konularda fikirlerimi beyan etmek istedim. Bu benim görevimdir. Bu bağlamda maksadımı sanırım çok açık ortaya koydum: Ben Atatürk’ün bize miras bıraktığı laiklik prensibinden taviz verilmemesini istiyorum: Ben “dine dayalı devlet”e “dinle iç-içe girmiş devlet”e ve en nihayet “şeriat düzeni”ne özlem duyan kimselere, Atatürk’ün bize miras bıraktığı bu cumhuriyeti yönetmekle görevli yüksek mevki sahibi kişilerin taviz vermemesini istiyorum. Sayın Özal acaba neden bana ve 12 arkadaşına “maksatlı” der de bu sıfatı “tesettür” konusunda simgeleşmiş gerici ve yobaz çevreler ve onların ardındaki güçler için kullanmaz?

Şunu açıkça belirtmekte fayda görüyorum: Türban olayını danıştaya götüren dilekçeye imza atarken, yasaklarla hiçbirşeyin çözülmeyeceğini, bilim ve akıl yüzyılında **giysiyi** sorun etmenin abes olduğunu ben de biliyordum. Türban’ın kendisi sorun değildir. Ama Türban’ı simgeleştirmek

isteyenlerin kafasındaki “müslüman Türkiye” imajı ve din-ile-eklemlenmiş-bir-devlet özlemi sorundur! İmam-hatip liselerinin son derece yetersiz akademik ve kültürel düzeyi bir sorundur! Bunlardan mezun olanların milli eğitimin kilit noktalarına getirilmeleri bir sorundur! Kuran kurslarında körpecik beyinlerin bağnazca yıkanması ve çağa kapanması ve olası potansiyellerinin yok edilmesi ve de ileride bunların, başka ve daha ileri bir spiritüel evrim düzeyine varmış bireylerin “kendilerini-gerçekleştirmek” için ihtiyaç duydukları türden **canlı, yaratıcı ve ışıltılı** bir toplum ve kültürün oluşmasını **aborte** etmek⁹ için çalışmak üzere yetiştirilip “cephe”ye sürülmesi bir sorundur! Ve de en önemlisi, TC hükümetinin en üst mevkilerindeki zevat’ın bunları sorun-olarak görmemekle kalmayıp, bu olguları desteklemiş olmaları bir sorundur! Biz, mümkün olsa, bu olgulara ait icraatı danıştaya verirdik ama bunu yapmaya maalesef kanunî ehliyetimiz yok. Kanunî ve de icrai ehliyeti olanlar ise ya susuyor ya da hatta bu tehlikeli gelişimleri destekliyorlar. Sorun budur. Ve bu sorunları tartışmaya açmak için Türbanı bahane etmiş olmak “maksatlı” bir davranış ise, evet ben “maksatlı”yım.

⁹ “Aborte etmek”: Lügat anlamı: “Bir fetusun yaşamına son vermek”. İngilizcede bu kelime mecazi olarak, sosyolojik, sosyo-psikolojik ve *gelişimsel* bir sürecin oluşumuna daha başlangıç safhasındayken set çekilip durdurulması için kullanılır. “Fetus” insan olarak doğduğu takdirde olası büyük potansiyellere sahip olduğu için “aborte” sözcüğünün bu mecazi kullanımı uygun ve güçlüdür. Türkçede, bu cümlede “engellemek”, “durdurmak” gibi kelimeler kullansaydım söylenenin “yaşamsal”lığı ve rengi kaybolurdu: Çünkü sözünü ettiğim “canlı, renkli, yaratıcı ve ışıltılı bir kültür ve toplum”, Türkiye’de gelişiminin hâlâ fetüs safhasındadır.

inceleme

Osmanlı Demir Yolu İşletmeciliğinde Bir Devlet Girişimi: Hicaz Demir Yolu (I)

Murat ÖZYÜKSEL

Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
öğretim üyelerinden M.Özyüksel'in **Anadolu ve
Bağdat Demiryolu** adlı kitabı, geçen yıl yayımlandı.

Abdülhamit'in Hicaz demiryolu ile ilgili irade-i seniyesi 1 Mayıs 1900 tarihinde yayınlandı.¹ Bu tarih aynı zamanda Padişah'ın tahta çıkışının 25. yıldönümüydü. Yapılması düşünülen demiryolu Arabistan'ın kapısı kabul edilen Şam'dan başlayacak, Medine'ye ulaşacak ve kutsal kent Mekte'de sona erecekti. Projenin en ilginç noktası hattın tamamının Osmanlı Devleti'nce inşa edilip işletileceğiydi. Demiryolunun yapımında yabancı sermayeye yer verilmeyecekti. Hicaz hattı müslüman mühendislerce inşa edilecek, inşaatın yapımında müslümanlar çalışacak, sonuçta bu "kutsal hat" bütünüyle müslümanların eseri olacaktı.²

Abdülhamit'in Hicaz demiryolu ile ilgili açıklamasının inandırıcılıktan uzak bulunduğu, hatta şaşkınlıkla karşılandığı söylenebilir. 20. yüzyıla girerken İmparatorluğun içinde bulunduğu koşullar göz önüne alınırsa, projenin gerçekçi bulunmaması son derece doğaldı. Olumsuz koşulların yanı sıra, Osmanlıların devlet eliyle demiryolu yapımı konusunda başarılı bir deneyimi de yoktu. O güne kadar tüm demiryolları yabancı sermaye tarafından inşa edilmiş ve işletilmişti.³ Bunun tek istisnası, 1871 yılında Abdülaziz'in Asya topraklarını Bağdat'a kadar demiryolu ağıyla örme girişimiydi. Bu amaçla Alman mühendis Wilhelm von Pressel'e 4670 kilometrelik bir proje hazırlatılmıştı.⁴ Ancak iki sene boyunca sadece 95 kilometrelik İstanbul-İzmit hattı inşa edilebilmiş, 1875 yılında Osmanlı maliyesinin iflasıyla projeden tümüyle vazgeçilmişti.⁵ Bu tarihten itibaren bir daha devlet eliyle demiryolu yapımına kalkışılmamış,⁶ İstanbul-İzmit hattı da Deutsche Bank'ın denetimindeki Anadolu Demiryolu Şirketi'ne devredilmişti.⁷

Osmanlı Maliyesi'nin durumu bilinmekte iken -gelir kaynaklarının önemli bir bölümü Düyun-u umumiye kanalıyla kilometre garantisi olarak demiryolu şirketleri ve diğer alacaklılara aktarılmaktaydı- ve Bağdat Demiryolu görüşmelerinde bir çok sorun çözülmemişken,⁸ Abdülhamit'i yeni ve böylesine iddialı bir projeye yönlendiren etkenler nelerdi? Tüm olumsuz ko-

şullara rağmen 1908 yılına kadar Medine'ye ulaşan hatların finansmanı nasıl sağlanabilmişti? Makalede bu iki soru yanıtlanmaya çalışılacak.

1. HİCAZ DEMİR YOLU'NUN ÖNEMİ

Hicaz eyaleti mali açıdan Osmanlı Devleti için bir yük teşkil ediyordu. Vergi, hac ziyaretleri ve Cidde gümrüklerinden oluşan gelirler, bölgenin yönetim ve askerî harcamalarının çok altında kalmaktaydı.⁹ Cidde'deki konsolosluk görevlilerinden Dr. Tonic bir raporunda Hicaz'ı veba, kole- ra, sefalet ve haydutluğun kol gezdiği dünyanın en fakir ülkesi olarak tanımlamıştı.¹⁰ Bu özelliklere bir de hac dönemi dışında trafiğin yok denecek kadar az olmasını eklersek, bölgede demiryolu yapımı konusunda ekonomik beklentilerin hemen hemen hiç rol oynamadığını ileri sürebiliriz. Zaten Osmanlı yöneticilerinin iktisadi amaçlarla hareket etmedikleri; demiryolunun geçeceği bölgeleri belirlerken, Kerak, Şevbek, Mafrak gibi nüfus yoğunluğu görece fazla yerleşim bölgelerini dikkate almamalarından da anlaşılabilir.¹¹

Osmanlı Devleti'nin inşa ettirdiği diğer demiryollarında da ekonomik-mali amaçlar ikinci planda kalmaktaydı. Osmanlı yöneticilerini demiryolu yapımına daha çok askerî-yönetimsel kaygılar yönlendiriyordu.¹² Geleneksel Osmanlı demiryolu politikasının bu belirgin niteliği, özellikle Bağdat Demiryolu görüşmelerinde ön plana çıkmaktaydı. Abdülhamit'in isteği üzerine demiryolunun geçeceği güzergâh stratejik açıdan askerî bir komisyonda ayrıntılarıyla tartışılmıştı. Konunun Anadolu Demiryolu Şirketi ile görüşülmesi için de Zeki, Sabri ve Abdullah paşalar görevlendirilmişti. Alman Maslahatgüzarı Wangenheim'in Başbakan ve Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporlarda, paşaların sadece askerî-stratejik boyutu dikkate aldıkları ve bu nedenle anlaşmaya varmayı zorlaştırdıkları vurgulanıyordu.¹³ Büyükelçi Marshall'ın Başbakan Bülow'a gönderdiği rapor da benzeri bilgiler içermektedir. Marshall paşaların önem verdiği tek kriterin, Anadolu ve Mezopotamya'daki askerî garnizonlar arasında bağlantı

kurulması olduğundan yakınıyordu.¹⁴ Hicaz Demiryolu'nu planlarken de Padişah'ın benzeri motiflerle hareket ettiği şu sözlerinden anlaşılmaktadır: "Bizim için ehemmiyetli olan Şam ile Mekke arasındaki demiryolunu en kısa zamanda inşa edebilmektir. Bu suretle karışıklık arttığında süratle asker göndermemiz mümkün olacaktır."¹⁵

Abdülhamit'in, Hicaz demiryolunun geçeceği bölgelere süratle asker sevkini hedeflemesinin haklı nedenleri vardı. Bölgede İngilizlerin dolaylı ya da dolaysız desteğiyle ayaklanmalar meydana geliyor, Sultan'ın otoritesi geriliyordu. Oysa Abdülhamit'in politikasının önemli bir boyutu İmparatorluğun müslüman bölgelerini elinde tutabilmektir. Sultan'a göre Osmanlı İmparatorluğu ulu bir çınara benziyordu. Balkan topraklarının İmparatorluktan kopması çürümüş dalların dökülmesi anlamına geliyordu. Ancak İslam illerinin oluşturduğu gövdenin mutlaka korunması gerekiyordu.¹⁶ İngilizler ise Arabistan politikalarıyla müslüman bölgeleri hedefleyerek ana gövdeye yönelmiş oluyorlardı. Abdülhamit 1900 yılında durumu, "maalesef İngilizlerin Anadolu'da nüfuzu çok kuvvetlidir. Şimdiden Yemen'de başımıza güçlükler çıkmaya başlamıştır. İngilizlerin tahrik ettikleri Arap kabileleri arka arkaya isyan etmektedir" şeklinde açıklıyordu.¹⁷

Gerçekten de bölgede Osmanlı otoritesi bir türlü kurulamıyordu. Örneğin yüzyıllardır Hicaz'ın dini ve dünyevi liderliği Mekke şerifine aitti ve bölgenin Osmanlı yönetimine geçmesi bu durumu değiştirememişti. O kadar ki, Babiâli şerifi hoş tutmak için armağanlar göndermek zorunda kalıyordu. Üstelik hac ziyaretlerinden elde edilen kazancın tümü şerife kalmaktaydı.¹⁸ Yemen'de de Osmanlı hakimiyeti -en önemli birkaç kent dışında- bir türlü sağlanamamaktaydı. Birbiri ardısıra çıkan isyanlarda, bölgede görev yapan Osmanlı birlikleri çok zor durumda kalıyordu. Riad şeyhi İbnisuud, Arap yarımadasındaki belli başlı şeyhleri çevresinde toplayarak eski Vahabi İmparatorluğu'nu kurma hayalindeydi.¹⁹ İbnisuud'a karşı gönderilen VI. Kolordu Komutanı müşir Fevzi Paşa, Sana'da çevrili kalarak çok zor günler

yaşamıştı.²⁰ Çeşitli bedevi kabilelerinin ayaklanmalarını önlemek de mümkün olamıyordu.

Bu nedenlerle Abdülhamit uzun süredir, Arap eyaletlerinde askerî denetimin güçlendirilmesinin yollarını aramaktaydı. Arabistan'ı Suriye'ye bağlayacak bir demiryolu, İngiliz denetimindeki Süveyş kanalına gerek kalmaksızın askeri birliklerin hızla ve emniyetle sevkedilebilmesini sağlayabilirdi. Demiryolunun işletmeye açılmasıyla bedevi kabilelerinin ayaklanmalarına son verilebilir, Arabistan eyaletlerinde askeri ve idari önlemlerin alınması kolaylaşırdı.²¹ Gerektiğinde süratle asker sevkedilebilmesi, Hicaz ve Yemen'de Osmanlı egemenliğinin yerleşmesinin önkoşuluydu. Bu olanağı sağlayacak en iyi araç ise bölgede yapılacak bir demiryolu olabilirdi.

Abdülhamit kutsal kentlerin bulunduğu bu bölgede otoritesini güçlendirmek istemekte haklıydı. Kutsal kentleri yitirmesi, halife olarak çok önemli bir prestij kaybı demektir. Oysa Hicaz Demiryolu'nu inşa etmekle bu korkulu rüyadan kurtulacağı gibi, yalnız sözkonusu bölgelerde yaşayanların değil, dünya müslümanlarının gözünde dini önderleri konumunu güçlendirebilirdi. Her yıl sırf Hindistan'dan 15 bin, İran'dan ise 80 bin hacının kutsal kentleri ziyaret ettiği,²² üstelik bunların yaklaşık beşte birinin bu zorlu yolculukta yaşamlarını kaybettikleri²³ göz önüne alınırsa, yukarıdaki düşüncenin haklılık payı ortaya çıkar. Zira yapılması planlanan demiryolu hattı, bu tehlikeli yolculuğu rahat ve ucuz hale getireceğinden, Abdülhamit'e İslam dünyasında müthiş bir saygınlık kazandıracaktı.

Demiryolu olmaksızın yapılan hac yolculuğu gerçekten çok çetin ve tehlikeliydi. Tek başına ölüm oranının yüksekliği bile bu konuda yeteri derecede açıklayıcıdır. Yolculuk boyunca hacıları bekleyen en büyük zorluk Suriye çölünü geçerken çekilen su sıkıntısıydı. Hava sıcaklığının 50-60 dereceye çıktığı bölgede az sayıdaki çeşme ve kuyuların kurumasiyle susuzluk dayanılmaz hal alıyor; az miktarda sağlanabilen suyun yeterli derecede temiz olmaması hacıların tifüs ve kolera ya yakalanmalarına neden oluyordu. Yol bo-

yunca yeterli yerleşim bölgesi olmadığından, yiyecek maddelerinin bulunması da sorun yaratıyordu. Bunların üzerine bir de bedevi kabilelerinin haraç elde etmek amacıyla saldırıları eklenince, hac yolculuğuna çıkmak bayağı bir cesaret işi haline geliyordu. Üstelik deve kervanlarıyla ulaşım çok pahalıya mal oluyordu. Şam'dan Mekke'ye ulaşmak isteyen bir hacının yolculuğa en az 50 lira ayırması gerekiyordu.²⁴

Abdülhamit'in inşa etmek istediği Mekke hattı, binlerce hacıyı bu pahalı ve tehlikelerle dolu yolculuktan kurtaracaktı. Hiç değilse bahar ve yaz aylarında Yafa'dan Şam'a kolaylıkla ulaşılabilir, Şam'dan sonra demiryolu ile devam edilebilirdi.²⁵ Trenle yapılacak yolculuk güvenli ve rahat geçeceğinden, demiryolunun hacıların gözünde çok büyük bir önem taşıyacağı kesindi.

Abdülhamit'in böyle bir girişime moral açısından da gereksinimi vardı. Avrupa kıtasında kaybedilen topraklarla yitirilen prestij, Hicaz Demiryolu'nun yapımıyla telafi edilebilirdi. Ayrıca Hicaz Demiryolu ile yürütülecek ölçülü dozda bir panislamizm propagandası, potansiyel tehdit anlamındaki Arap milliyetçi-ayrımçı hareketlerin panzehiri olabilirdi.²⁶ Nitekim Hicaz demiryolu projesi yaklaşık 300 milyon müslümanın yaşadığı İslam dünyasında büyük bir coşkuyla karşılandı. Osmanlı, Hindistan, İran ve Arap basınında aylarca en ağırlıklı konu olarak yer aldı. Demiryolundan "kutsal hat", "halifenin en muhteşem eseri", "ölmez eser" şeklinde söz ediliyordu. O kadar ki demiryolu Abdülhamit'in adıyla anılmaya başlamıştı.²⁷ Abdülhamit ise "müminlerin gereksinimlerinin karşılanması uğruna bıkip usanmadan uğraş veren dini önder" olarak niteleniyordu.²⁸

Abdülhamit yukarıda belirtilen nedenlerle daha Bağdat demiryolu görüşmelerinde bir sonuca ulaşmadan, Hicaz demiryolu projesini gündeme getirmişti. Padişah'ın kafasında Bağdat demiryolu ile Hicaz demiryolu iki ayrı olgu değil, bir an önce bitirilmesi gereken bir bütününün parçalarıydı. Nitekim Hicaz demiryolu projesini ortaya attıktan kısa bir süre sonra Anadolu Demiryolu Şirketi Gene' Müdürü Dr. Zander'e, başkent

İstanbul'dan kutsal kent Mekke'ye demiryolu ile ulaşma isteğini tam kalbinde hissettiğini söylemişti. Bu nedenle Zander'den, en kısa zamanda Bağdat Demiryolu'ndan Hicaz Demiryolu'na bir bağlantı hattı yapılmasını talep etmişti.²⁹

Daha sonra Hicaz Demiryolu üzerine kapsamlı bir araştırma yayınlayan Osmanlı İmparatorluğu'nda görevli Alman komutan Auler Paşa da, yalnızca Bağdat Demiryolu'nun Bulgurlu-Halep bölümünün yapımıyla, her iki demiryolunun birleşeceğini ve askeri değerlerinin artacağını vurgulamıştı. Auler Paşa'nın yaptığı hesaplara göre İstanbul'dan Mekke'ye demiryolu ile ulaşım 120 saate düşüyordu. Askeri birlikler bu mesafeyi altı gün içinde alabileceklerdi.³⁰ Gerçekten de Birinci Dünya Savaşı süresince, Abdülhamit ve Auler Paşa'nın öngördüğü gibi Filistin'e asker sevkinde Bağdat Demiryolu ve Hicaz Demiryolu önemli rol oynadı. Birlikler Halep'e kadar Bağdat Demiryolu ile sevkediliyor, oradan Şam üzerinden Hicaz Demiryolu'na bağlanarak Medine'ye ulaşıyordu.³¹

2. DEMİR YOLU'NUN FİNANSMANI

Abdülhamit'in Hicaz Demiryolu projesini ortaya attığı günlerde hiç kimse, Osmanlı Devleti'nin girişimi finanse edecek kaynağı bir araya getireceğine inanmıyordu. Özellikle Avrupa ülkelerinin Osmanlı Devleti'ndeki temsilcileri, Hicaz Demiryolu'nun bir devlet girişimi olarak inşa edilip işletilebileceğine ihtimal vermiyorlardı. Ülkelerine yolladıkları raporlarda biraz da müstehzi bir ifadeyle, projenin olanaksızlığını dile getiriyorlardı. Bağdat Demiryolu'nun enerjik savunucusu Alman başkonsolosu Marschall von Bierstein bile, Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporda, "hiçbir akli başında insan 1200 kilometrelik bu 'kutsal' hattın yapılabilirliğine inanmaz" diyordu. Marschall, Osmanlı Devleti'nin böyle bir demiryolunu inşa edecek parasal ve teknik olanaklarının olmadığını ileri sürüyordu.³² Konsolosluk sekreteri Wangenheim'in konuyla ilgili raporu da aynı doğrultuydu.³³ Şam'daki İngiliz konsolos Ric-

hards da Osmanlı Devleti'nin mali durumunun bu büyük projeyi gerçekleştirmesini olanaksız kıldığı görüşünü paylaşıyordu.³⁴

Görüldüğü gibi Avrupalı güçler, büyük bir mali çöküntü içinde bulunan Osmanlı Devleti'nin Hicaz Demiryolu'nu inşa etmesinin olanaksızlığı görüşünde birleşiyorlardı. Hatlar 1904 yılında Maan istasyonuna ulaşınca bu doğrultudaki yorumlar da değişmeye başlamıştı. Örneğin, 1905 yılında Hicaz hattı üzerine bir araştırma yayımlayan Eduard Mygind, "biz ki uzun süre doğuda kaldık ve Türkleri yeterince tanıdığımızı zannederiz" diyerek, Hicaz hattı üzerine yazdıklarından dolayı yanlışlıklarını itiraf ediyordu.³⁵

İlk masraflar için Ziraat Bankası'ndan alınan 10 milyon kuruşluk krediyle, Hicaz hattının yapımına derhal başlanmıştı.³⁶ Bu arada Abdülhamit tüm müslümanları demiryolunun yapımı için bağışta bulunmaya çağırarak, finansman sorununun çözümüne yönelik önemli bir adım atmıştı. Sultan-Halife'nin çağrısı İmparatorluk sınırları içinde ya da dışında tüm müslümanları kapsıyordu. Zira Mekke hattı, bir Osmanlı demiryolu olmaktan çok İslam aleminin ortak eseri olacaktı. Bu nedenle müslümanlarca finanse edilmeli, müslüman mühendislerle inşa edilmeliydi. "Kutsal hat" üzerinde yabancı denetiminin hiçbir şekilde söz konusu olmaması için yabancı sermayeden kaçınılmalıydı. Müslümanlar arası dayanışma, İslamın gücü tüm dünyaya gösterilmeliydi. Bu nedenlerle Abdülhamit, bütün müminleri girişimin başarısı için dayanışmaya çağırıyordu. Bağış kampanyasını başlatmak amacıyla, demiryoluna 50.000 lira gibi önemli bir hibede bulundu.³⁷

Bağış kampanyasını alevlendirebilmek için yükümlüce bağışta bulunanların, özel olarak yaptırılan Hicaz Demiryolu madalyalarıyla onurlandırılmasına karar verildi. Madalyanın bir yüzünde Hicaz Demiryolu'na katkıda bulunan müminlere ait olduğu yazılıydı. Öbür yüzünde ise padişahın tuğrası ve bir lokomotif bulunmaktaydı.³⁸ Beş liradan başlayarak elli liraya kadar bağışta bulunanlara nikel, 50-100 lira arasındakilere gümüş ve

100 liranın üzerinde yardım edenlere altın madalya veriliyordu.³⁹

Halife Abdülhamit'in çağrısı İslam dünyasında geniş bir yankı buldu. Hicaz hattının salt Osmanlı girişimi değil, bir İslam demiryolu olacağı düşüncesi beklenen etkiyi göstermişti. Bu düşünce doğrultusunda demiryolu için bağışta bulunmak dini bir görev kabul ediliyordu. Yerel basın ve dini önderlerin desteğinde, çeşitli İslam ülkelerinde bağış kampanyaları başlatıldı. Daha organize biçimde yardım toplayabilmek için komiteler oluşturuldu. Bu komitelere Hindistan'ın Haydarabad kentinde kurulan "Central Committee of the Hedjaz Railway Fund"u örnek gösterebiliriz.⁴⁰ Hindistan müslümanlarının Hicaz demiryolu projesini büyük bir istekle desteklemesinin başlıca iki nedeni vardı. Bunlardan biri demiryolunun gerçekten kutsal kentlere yapılacak hac yolculuğunda çekilen çileyi ortadan kaldıracak oluşu, diğeri ise projenin İngiltere'nin Arabistan'daki çıkarlarına ters düşmesiydi. Hindistan müslümanları demiryoluna bağışta bulunurken bir yandan halifeye bağlılıklarını göstererek dinsel bir dayanışma içine giriyorlar, diğeri yandan ülkelerindeki İngiliz varlığından duydukları hoşnutsuzluğu ifade etme fırsatı bulmuş oluyorlardı.⁴¹

Hindistan'daki İngiliz yönetimi ise çıkarlarına aykırı bulduğu kampanyayı elinden geldiğince baltalamaya çalışıyordu. Bu İngiltere'nin Hicaz Demiryolu projesine gösterdiği muhalefetin bir parçasıydı. İngiltere'nin, Hindistan yolu üzerinde Osmanlı egemenliğini güçlendirecek her girişime karşı olduğu bilinmekteydi.⁴² Bu nedenle Hindistan'daki İngiliz basını, sistemli bir biçimde Abdülhamit'in projesi aleyhinde propaganda yapıyordu. Ayrıca demiryoluna bağışta bulunanlara, Osmanlı yönetiminin hediye ettiği madalyaların takılması da İngiliz yönetimince yasaklanmıştı.⁴³

Yine İngilizlerin engelleme çabalarına rağmen, Mısır'ın çeşitli bölgelerinde bağış kampanyaları yürütecek komiteler oluşturuldu. Hindistan'daki müslümanları Hicaz hattı konusunda motive eden faktörler Mısır'dakiler için de geçerliydi. Alt gelir grubuna mensup fellahlar bile, ellerinden geldi-

ğince bağışta bulunmaktan kaçınmıyorlardı. Mısır hidiyi II. Abbas, demiryolu yapımı için gerekli araç gereçlerin önemli bir bölümünü bağışlayacağını açıklayarak kampanyanın dışında kalmamıştı.⁴⁴

Hindistan ve Mısır dışında da demiryoluna bağışlar yapılıyordu. Fas, İran, Rusya, Çin, Hollanda Hindistan'ı (bugünkü Endonezya), Singapur, İngiliz Guyanası gibi dünyanın dört bir yanından demiryoluna katkıda bulunuldu. Ganj vadisinden bir raca, Medine garının yapımını üstlendi ve bunun için de yaklaşık 1 milyon frank harcadı.⁴⁵ Meissner Paşa demiryoluna baş mühendis olarak atandığı 1900 yılının son günlerinde, bağış miktarının 13 milyon franka ulaştığını söylemişti.⁴⁶

Osmanlı yönetimi de, İmparatorluk dışındaki müslümanların "kutsal" hatta olan bu yoğun ilgisini canlı tutabilmek için, demiryolunun yapımına elinden geldiğince hız verdi. Hicaz Demiryolu'nun her yapılan bölümü görkemli törenlerle işletmeye açılıyordu. Her yeni bölüm işletmeye açıldıkça, demiryolunun yapılabilişliğine yönelik kuşku dağılıyor, böylelikle bağışların sürmesi sağlanıyordu.⁴⁷

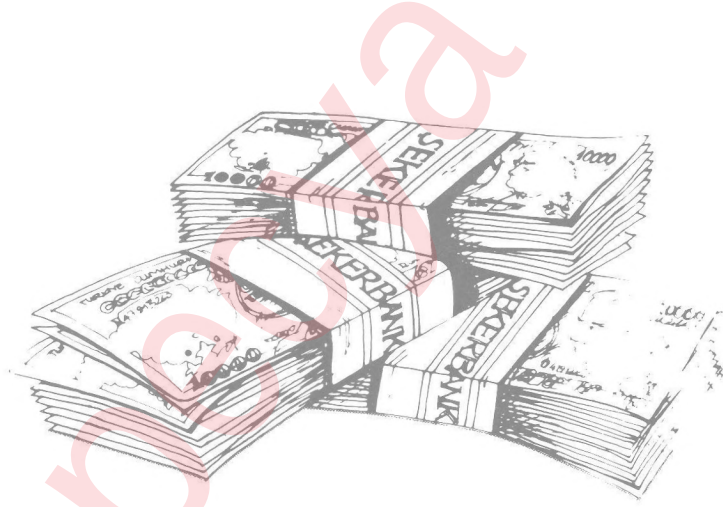
Ülke içinde de bağış kampanyası sürdürülüyordu. Sadrazam başta olmak üzere (810 lira) diğer vezirler, üst düzey yöneticiler, din adamları, memurlar ve eşraf önemli bağışlarda bulunuyordu. Ne kadar cömert davranırlarsa, o kadar vatan ve din sevgilerini göstermiş oluyorlardı. Ülke dışında olduğu gibi iane toplama görevini, çeşitli sancak ve kazalarda oluşturulan komisyonlar sürdürüyordu. Bu komisyonlar yerel Osmanlı yöneticileri ile eşraftan meydana geliyordu. Ancak ülke içinde toplanan paraların bağıştan öte, cebri bir boyutu olduğunu da belirtelim. Örneğin Suriye'de her kazanın toplamak zorunda olduğu asgari miktarlar belirlenmişti. Komisyonlar bu miktarlara ulaşabilmek için her köye düşen payı, keyfi bir biçimde saptıyorlardı. Üstelik bu belirlemeler yapılırken, ahalinin müslüman ya da gayri müslim olduğuna da dikkat edilmiyordu. Söz konusu miktarlar gerekirse inzibat yardımıyla toplanıyor, "ba-

ŞEKERBANK

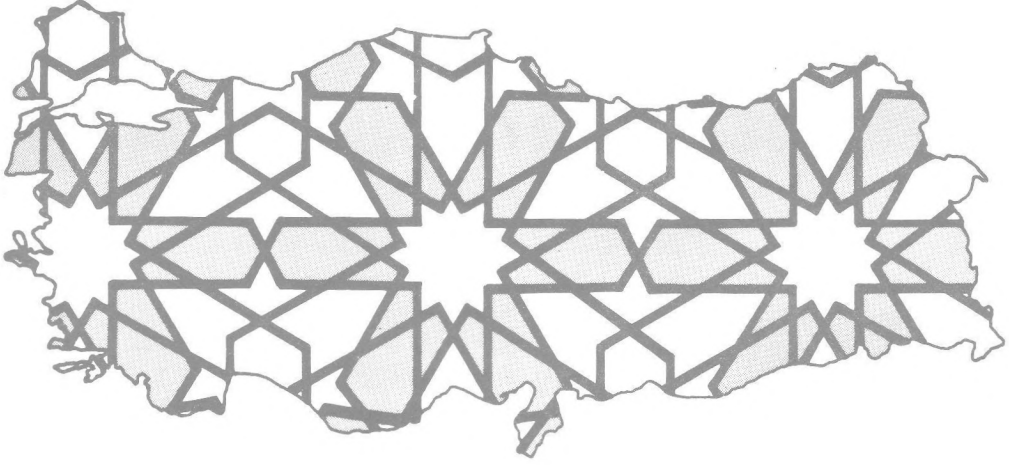
İstikrarlı yönetimi, üstün bankacılık performansı, uzman kadrosuyla başarı çizgisini sürekli yükselten Şekerbank, değerli müşterilerine daha çok kazandırmayı görev edinmiştir.

Serbest Faiz Dönemi'nde siz de tasarruflarınıza daha yüksek gelir sağlamak için mutlaka bir Şekerbank şubesine uğrayın; size daha çok kazandıracak Şekerbank uzmanı ile görüşün.

Doğru seçim yapın, daha çok kazanın. Şekerbank, Serbest Faiz Dönemi'nde yasal en yüksek faizi veren bankadır.

ŞEKERBANK

Kültür Hazinesi!

Türkiye...

Doğu ile batı arasında bir kültür köprüsü...

Tarih öncesini,

İlk, orta, yeni ve yakın çağları yaşamış topraklar...

Gelişen, çağdaş bir kültür,

Eşi bulunmaz bir tarih hazinesi,

Titizlikle korunması gereken bir kültür mirası...

VAKIFBANK,

Bankacılık hizmetlerinde olduğu gibi,
kültür ve tarih hazinemizin korunması için de
üzerine düşen görevi yerine getirmektedir.

Bilerek ve Yaparak....

VakıfBank

Türkiye Vakıflar Bankası

Visa ve
MasterCard
Garanti'de.
Güvenilir,
yaygın
iki kredi kartı.
Türkiye'nin
seçkin
işyerlerinde
ödemelerinizi
parayla
yapmayın.
Sadece
bir imza atın.
Hepsi o kadar!

VİSA VE
MASTERCARD
SAHİPLERİ,
yanlarında
para taşımadan
alışveriş eder,
yolculuk yapar,
seçkin otellerde
konaklar.
Bir yandan da,
bankadaki hesaplarına
faiz işler.

Krediniz Portföyünüzde

Bankamatik

İş Bankası'nın
elektronik bankacılığa
kazandırdığı boyut...

Bankamatik kartı

cebinizde, paranız 24 saat emrinizde!

TÜRKİYE İŞ BANKASI

ğıştan'' kaçanlara tutuklamaya varan yaptırımlar uygulanıyordu.⁴⁸

Hicaz hattı için cebri finansman yöntemlerinin bir diğer örneği, tüm askeri-sivil görevlilerin bir maaşlarına el konulmasıydı.⁴⁹ Uygulama konuyla ilgili irade-i seniyenin yayınlandığı 1900 yılında başladı ve 1902'den sonra salt müslüman görevlilerle sınırlı tutuldu. Demiryoluna bunun dışında düzenli bir gelir akışı sağlamak için, kelle vergisi niteliğinde yeni bir vergi ihdas edildi. Her müslüman aile reisi vergi mükellefiydi ve yılda 5 kuruş ödemekle yükümlüydü.⁵⁰ Ayrıca çeşitli malların alım satımına, demiryolu için ek damga vergisi konuldu.⁵¹ Cidde'de hacılardan kesilen ödentiler, Beyrut Limanı'nın gümrük vergileri yine Hicaz Demiryolu fonuna aktarıldı.⁵² 1901 yılından itibaren, Kurban bayramlarında kesilen koyunların derilerine ilgili komisyonlarca el konuldu. Derilerin satışından elde edilen gelir, Hicaz Demiryolu'nun finansmanına katkı için kullanıldı. Yılda 80 ile 150 bin arasında kurban kesildiği düşünülürse,⁵³ kurban derisinden elde edilen miktarın önemsiz olmadığı söylenebilir. Yurtdışında açık arttırmayla satılan tarihi pulların gelirleri ile, Hicaz hattı boyunca Es-Salt fosfat ve Hama kü-kürt yataklarından elde edilen gelirler, Hicaz Demiryolu için kullanılan diğer finansman kaynaklarıydı.⁵⁴

Hicaz Demiryolu'nun yılda ortalama 150 kilometre ilerleyebilmesinde⁵⁵ finansman sorununun yukarıdaki yöntemlerle çözümünü yanı sıra, kilometre maliyetinin oldukça düşük tutulabilmesi de önemli rol oynamıştır. Hicaz hattında kilometre maliyeti 35.000 frank civarındadır ki,⁵⁶ bu oran normal inşaat nazaran 2/3 nispetinde ucuzdur. İnşaat masraflarının düşürülebilme nedeni ise, el emeği olarak Osmanlı ordusundaki askerlerin kullanılmış olmasıdır. Şam Bölgesi'nde bulunan 5. ordunun erlerinden demiryolunda çalıştırılmak üzere birlikler oluşturulmuştur. İlk yıl bu şekilde 2600, ikinci yıl 5600 ve daha sonraları 7500 asker hatların inşasında istihdam edilmiştir.⁵⁷ Askere verilen ücret işçi yevmiyesinin yarısı kadardı, üstelik birçok işler askerlere ücretsiz yaptırılıyordu.⁵⁸ Ay-

rica askerlerin ücretleri Harbiye Nezareti bütçesinden karşılandığından, Hicaz Demiryolu bütçesi bu zorunlu yükten kurtulmuş oluyordu.⁵⁹ Bir yandan "kutsal hattın" yapımında çalışmak, öte yandan demiryolunda çalışan askerlerin hizmet sürelerinin 1/3 oranında kısaltılması, demiryolu birliklerinin şevkle çalışmasına neden oluyordu.⁶⁰

Doğal olarak, işletmeye açılan hatlardan elde edilen işletme gelirleri de, demiryolunun kalan kısmının finansmanına katkıda bulunuyordu. Ancak 1909 yılına kadar toplam işletme gelirlerinin 225.310 lira olduğunu ve bu miktarın demiryolunun toplam geliri olan 3.975.443 liranın ancak % 5,7'sini oluşturduğunu belirtelim.⁶¹ 485.993 liralık Ziraat Bankası kredisi ise toplam gelirin % 12,2'sine denk düşmekteydi. Toplam gelirin % 41,5'i demek olan 1.648.692 liralık en büyük pay, vergi ve diğer zorunlu ödemelerden elde edilmişti. İkinci sırayı 1.127.894 lira ile toplanan bağışlar alıyordu. Bu rakamın toplam içindeki payı % 28,4'tür.⁶² Görüldüğü gibi Hicaz Demiryolu'nun finansmanının neredeyse üçte biri toplanan bağışlarla karşılanmıştır ki, bu durum iktisat tarihinde eşine pek rastlanmayan bir olgudur. Aşağıdaki sözlerine bakılırsa, Abdülhamit'in bile beklentisinin üzerinde bağış toplanmış olmalıdır. Abdülhamit İzzet Paşa'yı kastederek, "Hicaz Demiryolu için lüzumlu paraları, bütün dünyadaki müslümanlardan ve bilhassa Hintlilerden, bu kadar çabuk toplayabilmesine hayran oldum" demektedir. Bağış kampanyasında kullanılan madalyaların önemini de şu sözleriyle ifade etmektedir: "Tabii bunda, kurnaz İzzet'in büyük yardım yapanlara verilmek üzere bastırdığı güzel madalyaların da çok dahli olmuştur."⁶³

Görüldüğü gibi Abdülhamit, çok önem verdiği Hicaz Demiryolu projesini tamamlayabilmek için ilginç kaynak yaratma yöntemleri denemişti. 1908 yılında Medine'ye ulaşılmış olması da, söz konusu yöntemlerde başarısız olunmadığının göstergesi olarak kabul edilebilir. Aynı yıl Jön Türklerce iktidardan uzaklaştırılmış, demiryolunun Medine-Mekke arasındaki 470 kilometrelik bölümü Osmanlı döneminde tamamlanamamıştır.⁶⁴

NOTLAR

- ¹ Schmidt, Hermann, *Das Eisenbahnwesen in der asiatischen Türkei*, Berlin, 1914, s.125.
- ² Fiedler, Ulrich, *Der Bedeutungswandel der Hedschasbahn*, Berlin, 1984, s.32.
- ³ Örneğin İzmir-Aydın ile İzmir-Kasaba demiryolları İngiliz; İzmit-Ankara, Eskişehir-Konya demiryolları Alman; Suriye demiryolları (Şam-Müzeyrip, Beyrut-Şam, Yafa-Kudüs) Fransız sermayesince inşa edilmiştir.
- ⁴ Hecker M., "Die Eisenbahnen der asiatischen Türkei", *Archiv für Eisenbahnwesen*, Berlin, 1914, ss.781-783.
- ⁵ Aynı proje doğrultusunda Mudanya-Bursa demiryolu 1874 yılında 185.000 lira harcanarak tamamlanabilmiş, ancak parasızlık nedeniyle işletmeye açılamamıştı. Morawitz Charles, *Türkiye Maliyesi*, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını, No: 1978-188, s.323.
- ⁶ Pressel'inkine benzer bir proje 1880 yılında Nafia Nazırı Hasan Fehmi Paşa tarafından hazırlanmıştı. Ancak bu kez Avrupa sermayesine başvurulmaksızın bu boyutlardaki girişimleri gerçekleştirmenin olanaksızlığının kavrandığı anlaşılmakta. Bkz. Dinçer Celal, "Osmanlı Vezirlerinden Hasan Fehmi Paşa'nın Anadolu'nun Bayındırlık İşlerine Dair Hazırladığı Layiha", *T.T.K. Belgeler Dergisi*, Cilt V-VIII (Sayı 9-12'den ayrı basım), Ankara, 1972, s.160.
- ⁷ Mehrmann Karl Coblenz, *Der diplomatische Krieg in Vorderasien, Unter besonderer Berücksichtigung der Geschichte der Bagdadbahn*, Dresden, 1916, ss.13, 14.
- ⁸ İktidarı boyunca Abdülhamit için en değerli proje kuşkusuz Bağdat Demiryolu idi. 23.12.1899 tarihinde Deutsche Bank ile, rakipleri devreden çıkarmayı amaçlayan bir ön sözleşme imzalanmıştı. Sorunların büyüklüğü nedeniyle uzayan görüşmeler sonucu, Bağdat Demiryolu kesin imtiyaz sözleşmesinin imzalanması, 21.1.1902 tarihinde gerçekleştirilmişti. Kesin sözleşmede de bazı boşluklar olması 5.3.1903 tarihinde yeni bir anlaşmanın imzalanmasını gerekli kılıyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Özyüksel Murat, *Osmanlı-Alman İlişkilerinin Girişim Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları*, İstanbul, 1988, ss.101-177.
- ⁹ Moritz B., "Der Hedjâz und die Strasse von Mekka nach Medina", *Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin*, No.25, (1890), s.151.
- ¹⁰ Fiedler, s.35.
- ¹¹ a.g.e., s.40.
- ¹² Burada Osmanlı yöneticilerinin demiryollarının mali boyutuna kayıtsız kaldıkları ileri sürülmektedir. Söylenmek istenen, genelde askerî kaygıların yönlendirici olduğudur. Yoksa demiryolunun kırsal kesimi pazara bağlayarak üretimi teşvik ettiği, böylece vergi gelirlerinin arttığı, yöneticilerce bilinmekteydi. Zaten İzmir-Aydın, İstanbul-Ankara gibi hatların işletmeye açılmasıyla bu durum somut olarak ortaya çıkmıştı. Bu gelişmeler üzerine Alman araştırmacı Kurt Zander, Osmanlı İmparatorluğu'nda demiryollarının hizmete girmesinden sonra üretim ve aşar vergilerinin artışı konu alan bir çalışma yayınlamıştı. Bkz. Zander Kurt, "Einwirkung der kleinasiatischen Eisenbahnen auf die Hebung des Grundbesitzes", *Archiv für Eisenbahnwesen*, Berlin, 1894. Zander 1987 yılında Ana-

dolu Şirketi Genel Müdürü olmuştur.

- ¹³ Maslahatgüzar von Wangenheim'dan Başbakan Hohenlohe'ye 4.7.1900 tarihli, 82 no.lu rapor ve Wangenheim'den Dışişleri Bakanlığı'na 25.7.1900 tarihli, 241 no.lu telgraf, Manzenreiter Johann, *Die Bagdadbahn, Als Beispiel für die Entstehung des Finanzimperialismus in Europe (1872-1903)*, Bochum, 1982, ss.170-171.
- ¹⁴ Marchall'dan Graf von Bülow'a 2.2.1902 tarihli, 26 no.lu rapor, *Die Grosse Politik der Europaischen Kabinette 1871-1914, Sammlung der Diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes, herausgegeben von Johannes Lepsius, Albrecht Mendelssohn Bartholdy, Friedrich Thimme*, Cilt XVII, Berlin, 1924, Nr.5247, ss.421, 422.
- ¹⁵ Sultan Abdülhamit, *Siyasi Hatıratım*, İstanbul, 1984, s.145.
- ¹⁶ Ülman Halûk, *Birinci Dünya Savaşına Giden Yol*, Ankara, 1973, s.144.
- ¹⁷ Sultan Abdülhamit, ss.144, 145.
- ¹⁸ Örneğin bedeviler hac süresince deve taşımacılığından elde ettikleri gelirin dörtte üçünden fazlasını şerife vermekteydiler. Fiedler, s.37.
- ¹⁹ Abdülhamit İbnisuud için görüşlerini "Bir zaman için kendini hür Arabistan'ın kuvvetli hükümdarı olarak tahayyül etmiş, fakat İngilizlerin yardımıyla istiklâl elde etmek isterken, onların iradesi altına gireceğini düşünememişti." şeklinde ifade ediyordu. Sultan Abdülhamit, s.151.
- ²⁰ Imbert Paul, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri, Türkiye'nin Meseleleri*, Çev. Adnan Cemgil, İstanbul, 1981, s.74.
- ²¹ Schlagintweit Max, *Verkehrswege und Verkehrsprojekte in Vorderasien*, Berlin, 1906, s.28.
- ²² Grothe Hugo, *Meine Studienreise durch Vorderasien (Kleinasien, Mesopotamien V. Persien)*, 1906 und 1907, Halle, 1908, s.38.
- ²³ Kleist H.von, "Die Hedjasbahn", *Asien*, No.6, (Mart 1906), s.84.
- ²⁴ Auler Pascha, *Die Hedschasbahn, Auf Grund einer Besichtigungsreise und nach amtlichen Quellen*, Gotha, 1906, s.24.
- ²⁵ Frech F., "Die Bagdadbahn und ihre Kulturbedeutung", *Die Naturwissenschaften*, No.2, (1913), s.31.
- ²⁶ Abdülhamit'in panislamizm ideolojisine bağlılık derecesinin tartışılması, bu yazının amaçlarını aşar. Burada söylenmek istenen, panislamizm ideolojisinden reel-politik anlamda yararlanma olgusuyla sınırlıdır. Abdülhamit'in ateşli bir panislamist olduğu ve bu durumun bir parçası olarak milliyetçi-ayrımçı hareketlere karşı bu silahı kullandığı görüşü için bkz. Mygind Eduard, *Syrien und die türkische Mekkapilgerbahn*, Halle-Frankfurt, 1906, s.8. Bu görüşü taraflı bulan ve panislamist politikanın Abdülhamit gibi, sınırlarını iyi bilen bir politikacı tarafından savunulamayacağı doğrultusunda bir yorum için bkz. Koloğlu, Orhan. Abdülhamit Gerçeği, İstanbul, 1987, ss.220-231 vd.
- ²⁷ Örneğin Mygind'in kitabında Hicaz hattı Hamidiye Demiryolu olarak geçmekteydi. Bkz. Mygind Eduard, *Vom Bosporus zum Sinai Erinnerungen an die Einweihung der Hamidiye Pilgerbahn des Ledjas*, Leipzig ve Konstantinopol, 1905.

- ²⁸ Fiedler, s.39.
- ²⁹ Başbakan G. von Bülow'dan II. Wilhelm'e 28.9.1901 tarihli rapor, *Grosse Politik., Cilt XVII, Nr. 5235, ss.405-407.*
- ³⁰ Auler Pascha, s.63.
- ³¹ Pomiankowski, Joseph, *Der Zusammenbruch des Osmanischen Reiches, Erinnerungen an die Türkei aus der Zeit des Weltkrieges*, Viyana, 1928, s.92.
- ³² Marshall'den Dışişleri Bakanlığı'na 3.5.1900 tarihli rapor. Fiedler, s.33.
- ³³ Wangenheim demiryolu için alaylı bir dille, Makedonya'dan getirilecek traverslerin bedevi koyunlarının kıztılmasında kullanılacağını yazıyordu. Wangenheim'dan Başbakan Hohenlohe Schillingsfürst'e 10.7.1900 tarihli rapor. Fiedler, s.34.
- ³⁴ Richards'ın O'Connor'a 30.4.1900 tarihli raporu, Fiedler, s.34.
- ³⁵ Mygind, *Vom Bosphorus...*, ss.76, 77.
- ³⁶ Eldem Vedat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara, 1970, s.161.
- ³⁷ Fiedler, ss.41, 42.
- ³⁸ Schlagintweit, "Die Mekkabahn", *Asien*, no.8, (1902), s.129.
- ³⁹ Fiedler, s.42.
- ⁴⁰ a.g.e., s.44.
- ⁴¹ Imbert, s.81.
- ⁴² Üstelik Hicaz hattı Mısır'ı tehdit eden bir güzergâh çiziyordu. Onur Ahmet, *Türkiye Demiryolları Tarihi (1860-1953)*, İstanbul, 1953, s.25.
- ⁴³ Fiedler, s.45.
- ⁴⁴ Imbert, s.81.
- ⁴⁵ a.g.e., s.81.
- ⁴⁶ Pönicke Herbert, *Die Hedschasbahn und Bagdadbahn, erbaut von August Meissner Pascha Düsseldorf*, 1958, s.3.
- ⁴⁷ Schlagintweit, *Verkehrswege...*, s.27.
- ⁴⁸ Fiedler, ss.42-43.
- ⁴⁹ Ruppın A., *Syrien als Wirtschaftsgebiet*, Berlin, 1917, s.299.
- ⁵⁰ Fiedler, s.47.
- ⁵¹ Auler, s.24.
- ⁵² Fiedler, s.47.
- ⁵³ Ziffer E.A., "Die mohammedanische Eisenbahn (Hedschasbahn)" *Zeitschrift des österreichischen Ingenieur-und Architekten Vereines*, no.9, (1910), s.135.
- ⁵⁴ Auler, s.25.
- ⁵⁵ Schmidt, s.127, yıllık ortalamanın İzmit-Ankara demiryolunda 121 km., Selanik-Manastır hattında 73 km., Alaşehir-Afyon'da ise 100 km. olduğu düşünülürse, Hicaz Demiryolu'nda ortalamanın biraz üzerinde bir hızla çalışıldığı söylenebilir. Bkz. Auler, s.53.
- ⁵⁶ Auler, s.53. Mygind ise kilometre maliyetini 1600 lira olarak veriyor ki, bu da yaklaşık 36.500 frank demektir. *Mygind, Vom Bosphorus...*, s.85.
- ⁵⁷ Pönicke, s.5.
- ⁵⁸ Eldem, s.161.
- ⁵⁹ Hecker, s.1064.
- ⁶⁰ Imbert, s.82.
- ⁶¹ Fiedler, s.48.
- ⁶² a.g.e., s.49.
- ⁶³ Sultan Abdülhamit, s.123.
- ⁶⁴ Ruppın, s.299.

inceleme

Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler: 1976-1987

Faruk SÖNMEZOĞLU

Dr. Sönmezoğlu İÜ İktisat Fakültesi'nde ders veriyor.

Birleşmiş Milletler Örgütü'nün uluslararası uyuşmazlıkların giderilmesi ve çatışmaların çözümünde oynadığı rol tartışmalıdır. Bununla beraber, kuruluşun genellikle uyuşmazlıkların daha da derinleşmesini, çatışmaların tırmanmasını belirli bir ölçüde önlediği, en azından bu açıdan ortaya çıkan olumsuz etkileri nispeten azalttığı söylenebilir. Dönemler ve konunun ele alındığı organlar açısından bazı farklılıklardan söz edilebilmekle beraber, bu durum örgütün Kıbrıs sorununa ilişkin konumu açısından da söz konusudur.

Daha önceki bir çalışmamda⁽¹⁾ konunun Birleşmiş Milletler'e getirilişi ve ardından geçirdiği evreler "1954-1975 Dönemi" olarak ele alınmıştı. Burada da 1976-1987 dönemi konunun ele alınacağı zemini oluşturmaktadır.

Bu iki dönemin ayırım noktasını oluşturan 1975 yılı, Kıbrıs sorununun Birleşmiş Milletler içerisindeki yeri ve ele alınış biçimi açısından belirli bir değişikliğin başlangıcını temsil etmektedir. 1954-1974 döneminde Kıbrıs sorunu esas olarak örgütün Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi'nde ele alınmıştır. Bu dönemin ilk yıllarında sorunun esasına ilişkin kararlara pek rastlanmazken, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1960 yılından sonra da (özellikle Genel Kurul'da) alınan kararların genellikle Türkiye'nin tutum ve tezlerine ters düşükleri görülmektedir. Bu konudaki çarpıcı örneklerin sonuncusu, 1975 yılında, sadece Türkiye'nin aleyhte ve 9 ülkenin çekimser oyuna karşı 117 olumlu oyla kabul edilen 3395 (xxx) sayılı Genel Kurul kararıdır⁽²⁾. 1975 yılı sonrasında Birleşmiş Milletler'in konu ile ilgilenme zemini olarak, Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi'ndeki **parlamentar diplomasi**nin yanında, örgüt Genel Sekreteri'nin inisiyatifinde gelişen **iyi niyet ve arabuluculuk** çabaları da önem kazanmıştır. Bu çalışmada konuya ilişkin olarak sadece, örgüt Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi'ndeki görüşme ve kararlar ele alınacaktır.

¹ Bkz: Faruk Sönmezoğlu, "Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler: 1954-1975," İ.Ü.İ.F.M. Özel Sayı II, Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil'in Anısına Armağan, Cilt: 38, Sayı: 3-4 (1984), s.223-255.

² Karar için bkz: Ibid., s.248-250.

İ) 1976-1987 Döneminde Genel Kurul'da Kıbrıs Sorunu

1976 yılında Kıbrıs Rum Yönetimi'nin başvurusu üzerine Kıbrıs sorunu, Türk tarafının karşı çıkmasına rağmen Genel Kurul gündemine alınmış ve 9 Kasım'da Özel Siyasi Komite'de görüşülmeye başlanmıştır³. Sonuçta Genel Kurul, 12 Kasım 1976 tarihinde 94-1-27 şeklindeki bir oy dağılımı ile 31/12 sayılı kararı almıştır⁴. Bir grup bağlantısız ülkenin⁵ hazırladığı karar metninde adadaki bütün yabancı askerlerin geri çekilmesi, arzu eden bütün göçmenlerin emniyet içerisinde evlerine dönmeleri ve toplumlararası görüşmelerin acilen başlaması çağrısında bulunulmaktaydı. Oylamada bağlantısızlar ve Varşova Paktı üyesi ülkeler büyük çoğunlukla karar lehinde oy kullanırlarken, Fransa hariç, Batı Avrupa ülkelerinin çoğu, Kanada, ABD ve bazı İslam ülkeleri çekimser kalmışlar, bazı İslam ülkeleri de toplantıya katılmamışlardır. Karara aleyhte oy veren tek ülke Türkiye olmuştur⁶. Bu durum, kararın Türk tarafının tezlerine pek uygun düşmediğini açıkça göstermektedir.

Karara ilişkin görüşmelerin çeşitli aşamalarının da taraflar, konuya ilişkin tutum ve tezlerini ortaya koyma imkanı bulmuşlardır. Kıbrıs Rum Yönetimi, Türkiye'nin daha önce alınan 3212 (XXIX) ve 3395 (XXX) sayılı kararların gereklerini yerine getirmediği, toplumlararası görüşmelerde de Türk tarafının somut öneriler getirmekten kaçındığı temalarını işlemiştir.⁷ Yunanistan delegesi de benzer görüşleri tekrarlayarak Türkiye'nin adadaki askeri varlığına karşı çıkmış, ülkesinin gerek Enosis'e gerekse taksime taraftar olmadığını öne sürmüştür.⁸ Buna karşılık Türkiye temsilcisi de ülkesinin, Kıbrıs'ta sürekli olarak askeri üs bulundurmaya niyetli olmadığını, bundan bir çıkarı da bulunmadığını, istediği tek şeyin adadaki Türk toplumunun refah ve güvenliğinin sağlanması olduğunu ifade etmiş, adadaki Türk toplumunca kabul edilecek bir çözümün ardından buradaki askerlerini çekebileceğini belirtmiştir.⁹

Ertesi yıl, 9 Kasım 1977 tarihinde Genel Kurul konuya ilişkin olarak 32/15 sayılı yeni bir karar al-

mıştır.¹⁰ Toplumlararası görüşmelerin derhal yeniden başlamasından, adadaki bütün yabancı askerlerin geri çekilmesinden ve arzu eden bütün göçmenlerin emniyet içerisinde evlerine dönmelerinden sözeden daha önceki Güvenlik Konseyi kararlarının "acil ve etkin" bir şekilde uygulanması çağrısında bulunan sözkonusu karar Genel Kurul'da 116-6-20 şeklindeki bir oy dağılımı ile kabul edilmiştir. Yine, bir grup bağlantısız ülke tarafından hazırlanan bu karar tasarısına, bu gruba dahil ülkelerin büyük çoğunluğu olumlu oy verirken, Batı Avrupa ülkelerinin çoğunluğu, ABD, İsrail ve bazı Asya/Afrika ülkeleri çekimser kalmaktaydılar. Bu defa Türkiye ile birlikte Afganistan, Bangladeş, İran, Pakistan ve Uganda da karara aleyhte oy kullanıyorlardı.¹¹

1978 yılında Kıbrıs sorununu yine Genel Kurul gündeminde görmekteyiz. Yine 9 Kasım tarihinde alınan 33/15 sayılı Genel Kurul kararı içerik açısından da bir yıl öncekine benzemektedir.¹² Bu kararın bir yıl öncekinden belki de tek farkı, önerilerinin belirli bir zaman süresi içinde uygulanması için Güvenlik Konseyi'ne, gerektiğinde, Birleşmiş Milletler Yasası çerçevesinde uygun önlemleri alma çağrısında bulunmasıdır. Karar 110-4-22 şeklinde geçerken oy dağılımında Türkiye açısından önemli bir değişiklik olmamıştır.¹³

³ Yearbook of the United Nations, 1976, s.292-293.

⁴ Karar metni için bkz: *Ibid.*, s.302.

⁵ Bunlar Cezayir, Gana, Guyana, Hindistan, Mali, Sri Lanka, Swaziland ve Yugoslavya'dır.

⁶ Yearbook..., 1976, loc.cit.; Keesing's Contemporary Archives, Vol: XXIII, 1977, s.28290.

⁷ Yearbook..., *Ibid.*, s. 294.

⁸ *Ibid.*, s.295.

⁹ *Ibid.*, s.294-295.

¹⁰ Karar metni için bkz: Yearbook..., 1977, s.366-367.

¹¹ Karara ilişkin gelişmeler için bkz: *Ibid.*, s.355-359; Keesing's..., Vol: XXIV, 1978, s.28882 - 28883.

Genel Kurul, 16 Kasım'da "kayıpların bulunması" konusuna ilişkin 32/128 sayılı kararı oya konmadan kabul etmiştir (Yearbook..., *Ibid.*, s.359-360, 367).

¹² Karar metni için bkz: Yearbook..., 1978, s.393-394.

¹³ Karara ilişkin gelişmeler için bkz: Yearbook..., 1978, s.383-385; Keesing's..., Vol: XXV, 1979, s.29459. Genel Kurul 20 Aralık 1978 tarihinde adadaki "kayıpların bulunması" konusunda bir yıl öncekine benzer nitelikteki 33/172 sayılı kararı 69-6-55 şeklindeki bir oy dağılımı ile kabul etmiştir (Yearbook..., *Ibid.*, s.394).

1979 yılındaki tek Genel Kurul kararı, Eylül ayında Havana'da yapılan VI. Bağlantısız Ülkeler Zirve Konferansı'nın ardından alınmıştır. Havana zirvesi sonucunda yayınlanan deklarasyonun Kıbrıs sorununa ilişkin bölümü Rum teçleri ne oldukça yakın bir görünümde. Bu sebeple, zirvenin hemen ardından, bu türden konularda büyük ölçüde bağlantısızların kontrolünde olan Genel Kurul'dan farklı nitelikte bir karar beklene mezdi. Nitekim, 20 Kasım 1979 tarihinde 99-5-35 şeklindeki bir oy dağılımı ile kabul edilen 34/30 sayılı karar da bu konuyu doğrulamaktadır.¹⁴ Türkiye ile birlikte Bangladeş, Cibuti, Pakistan ve Süudi Arabistan karara karşı oy kullanmışlardır. Bazı Batı Avrupa ve Arap ülkeleri ile ABD, Kanada ve İsrail ise çekimser kalmışlardır.

1980, 1981 ve 1982 yıllarında, Genel Kurul'da Kıbrıs sorununa ilişkin olarak, özel nitelikli bazı konular(kayıp kişilerin durumu)¹⁵ dışında bir karar alınmamıştır. 1980 yılında sorun Genel Kurul gündeminde yer almakla beraber, bu sıralarda taraflar arasında sürdürülen toplumlararası görüşmelerde Denktaş ile Kipriyanu arasında varılan mutabakat uyarınca ve Genel Sekreter'in konuya ilişkin çabalarına zarar vermemek amacıyla herhangi bir karar oluşturulmamıştır.¹⁶

Yunanistan'da Andreas Papandreu'nun liderliğinde PASOK'un iktidara gelmesinden sonra Atina konuyu yeniden uluslararasılaştırmaya yönelmiştir. Bir grup bağlantısız ülke tarafından hazırlanan ve Rum tarafının görüşlerine oldukça yakın bir karar taslağı, Genel Kurul'da 103-5-20 şeklindeki bir oy dağılımı 37/253 sayılı karar olarak kabul edilmiştir.¹⁷ 3212 (XXIX) sayılı Genel Kurul ve 365 (1974) sayılı Güvenlik Konseyi kararlarının teyid edildiği karar metninde adadaki bütün "işgal kuvvetleri"nin "acilen" çekilmesi, arzu eden göçmenlerin evlerine dönebilmeleri gerektiği belirtilmekte, adanın silahsızlandırılması görüşü desteklenmektedir. Bangladeş, Malezya, Pakistan ve Somali Türkiye ile birlikte karara olumsuz oy verirken bazı Batı ve İslam ülkeleri de çekimser kalmışlardır.

1984, 1985 ve 1986 yıllarında konunun Genel

Kurul gündeminde yer almadığını görüyoruz. 1987 yılındaki 41. Dönem Genel Kurul gündeminde yer alan konuya ilişkin olarak Kıbrıs Rum Yönetimi, çözüm için bir uluslararası konferans toplanması önerisi ile birlikte, BM Genel Sekreteri'nin himayesinde devam eden toplumlararası görüşmelerden pek söz etmeyen ve geçen yıllara oranla daha da sert bir karar taslağı sunmuştur¹⁸. Taslak, Yugoslavya, Hindistan, Cezayir, Guyana, Zimbabwe, Sri Lanka, Mali ve Küba'dan oluşan Bağlantısızlar Kıbrıs Temas Grubu tarafından da sert bulunmuş ve sorunun çözümü için tek yolu bir uluslararası konferansta görmesi nedeniyle de eleştirilmiştir. Sonuçta, Rum tarafının tasarısı Temas Grubu'nun arzusu doğrultusunda yumuşatmaması üzerine konuya ilişkin herhangi bir kararın oluşması mümkün olmamıştır.

II) 1976-1987 Döneminde Güvenlik Konseyi'nde Kıbrıs Sorunu

1976 yılından 1983 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) ilanına kadar geçen süre içerisinde Güvenlik Konseyi'nin konu ile olan ilgisi, esas olarak Genel Sekreter'in konuya ilişkin raporlarını değerlendirerek adadaki BM Barış Gücü'nün görev süresini uzatan ve Genel Sekreter'in sözkonusu çabalarına destek veren kararlar almak biçiminde ortaya çıkmıştır.

15 Kasım 1983 tarihinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ilan edilmesinin ardından, konu 17-18 Kasım tarihlerinde Güvenlik Konseyi'nde ele alınmıştır¹⁹. Görüşmeler sırasında Genel Sekreter, KKTC'nin ilanına ilişkin "derin teessüflerini" bildirerek bu davranışın 1977 Denktaş

¹⁴ Bu karar metni ve karara ilişkin görüşmeler için bkz: *Yearbook...*, 1979, s.425-427, 431-432.

¹⁵ Örneğin 36/164 sayılı Genel Kurul kararı (*Yearbook...*, 1981, s.346).

¹⁶ Bu konuda bkz: Z.M.Nejatigil, *Our Republic in Perspective* (Nicosia: 1985), s.54-55.

¹⁷ Karara ilişkin olarak bkz: *Yearbook...*, 1983, s.245-248; Nejatigil, *Ibid.*, s.63-70.

¹⁸ 19 ve 21 Ekim 1987, *Cumhuriyet*.

¹⁹ Görüşmeler için bkz: *Yearbook...*, 1983, s.254-258; *Keesing's*, Vol: XXX, 1984, 32639-32640.

Makarios anlaşmalarına da aykırı olduğunu ifade etmiş ve tarafları durumu daha da kötüleştirecek tutumlardan kaçınmaya çağırmıştır. Kıbrıs Rum Yönetimi ve Yunanistan temsilcileri de bu hareketin "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin birlik egemenlik ve ülke bütünlüğüne" yönelik bir nitelik taşıdığını ve bu durumun 1960 Garanti Antlaşması'na da aykırı olduğunu öne sürmüşlerdir. Türkiye'nin BM Daimi Temsilcisi Coşkun Kırca ise, bağımsızlık ilanının 1960 Garanti Antlaşması'na aykırı olmadığını, aslında 1960 statüsü ile belirlenmiş olmasına rağmen Rumlar tarafından fiilen ortadan kaldırılan devletin iki toplumlu yapısının (ulusların kendi kaderlerini tayini ilkesi uyarınca) Türk tarafınca yeniden oluşturulması anlamını taşıdığını belirtmiştir. Konsey'de söz alan KKTC Devlet Başkanı Rauf Denктаş da, ortaya çıkan yeni durumun adada iki bölgeyi bir federasyonun oluşmasına yardımcı olacağını, bu konuda görüşmelere başlamaya hazır olduklarını açıklamıştır.

Yapılan görüşmeler sonucunda, sadece Pakistan'ın aleyhte ve Ürdün'ün çekimser olaylara karşı 13 olumlu oyla kabul edilen 541 (1983) sayılı kararda²⁰ Konsey, Kıbrıs Türk yetkililerinin "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bir kısmını ayırmak anlamındaki açıklamaları için teessüflerini" bildirirken bağımsızlık ilanının "hukuki olarak geçersiz" olduğunu ifade etmekte ve bu kararın geri alınmasını istemekte, bütün devletlere "Kıbrıs Cumhuriyeti'nden başka bir Kıbrıs Devleti tanımamaları" çağrısında bulunmaktadır²¹.

17 Nisan 1984 tarihinde Türkiye ile KKTC arasında karşılıklı olarak büyükelçi atanması üzerine konu yeniden Güvenlik Konseyi'nde görüşülmüş ve yaklaşık bir hafta süren tartışmalar sonucunda 10 Mayıs'ta, Pakistan'ın olumsuz ve ABD'nin çekimser oyuna karşılık 13 ülkenin olumlu oyu ile 550 (1984) sayılı karar alınmıştır²². Bir süre önce kabul edilen 541 sayılı karardan daha sert bir üslupla kaleme alınan metinde KKTC'nin ilanının "1960 antlaşmaları ile bağdaşmaz" olduğu bir defa daha ifade edilirken "karşılıklı olarak büyükelçi atanması da dahil olmak üzere bütün ayrılıkçı eylemler" kınanmaktadır. Maraş bölge-

sinin BM yönetimine bırakılması istenen kararda diğer ülkelere KKTC ile ilişkin olarak tanımama ve yardım yapmama çağrısında bulunulmaktadır²³.

1985, 1986 ve 1987 yıllarında konunun Konsey'de ele alınışı, esas olarak adadaki BM Barış Gücü'nün görev süresinin uzatılmasına ilişkin olmuş, bu rutin içerisindeki bazı kararların alınması dışında konu gündemde yer almamıştır.

III) Değerlendirme

Kıbrıs sorununun Birleşmiş Milletler Örgütü'nün Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi'ndeki ele alınış biçimi veya bu organlarda konuya ilişkin olarak alınan kararlar açısından 1976-1987 dönemi temelde bir önceki dönemden çok farklı bir nitelik taşımamaktadır. Bir önceki dönemde olduğu gibi Kıbrıs Rum Yönetimi yine Kıbrıs Cumhuriyeti'nin "tek yasal temsilcisi" olarak görülmekte, Türkiye'nin adanın Türk tarafı ile olan ilgisi "Kıbrıs Devleti'nin iç işlerine müdahale" olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, özellikle son yıllarda, örgüt içerisinde yer alan çeşitli ülkeler ve ülke grupları, soruna sadece bazı organlarda (yukarıda sözü edilen temel anlayış çerçevesinde) alınan "tavsiye" kararları ile bir çözüm bulunamayacağını zımnen de olsa kabul etmeye başlamışlardır. Bu eğilimin en önemli göstergesi, gerek Genel Kurul'un gerekse Güvenlik Konseyi'nin sorunun çözümü açısından Genel Sekreter'in yürüttüğü iyi niyet ve arabuluculuk çabalarına eskiye oranla daha fazla önem atfetmeleri, birçok defa "Genel Sekreter'in sorunun halline yönelik çabalarına zarar verebileceği" gerekçesiyle konuya ilişkin olarak doğrudan karar almaktan kaçınmalarıdır. 1987 yılında konuya ilişkin olarak Genel Kurul'da ortaya çıkan durum bu

²⁰ Bu ülkelerin adları ve kararların metni için bkz: Yearbook..., 1983, s.254.

²¹ Bu karara ilişkin çeşitli değerlendirmeler için bkz: Nejatigil, op.cit., s.106 vd.

²² Bkz: Keesing's, Vol: XXXI, 1985, s.34066.

²³ Bu karara ilişkin bazı değerlendirmeler için bkz: Nejatigil, op.cit., s.132-133.

söylenenlerin somut bir göstergesidir. Bir başka deyişle örgüt, doğrudan sorunun çözümüne yönelik "uygulanmayan kararlar" almak yerine, ta-

raflar arasındaki asgari müşterekleri ortaya çıkaracak **iyi niyet** ve **arabuluculuk** girişimleriyle "uygulanacak çözümler önerme"ye yönelmektedir.

inceleme

Yeni Klasik Makro-
İktisat Okulu

Gülsün Gürkan YAY

Fakültemiz mezunlarından Dr. G.Gürkan Yay, Uludağ
Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde
araştırma görevlisi.

Günümüzde iktisat teorisinde bir bulanıklığın yaşandığı konusunda iktisatçıların büyük çoğunluğu anlaşılmaktadır. Görünüm, çok sayıda iktisat okulunun varlığını, herbirinin inançlı taraftarlarının olduğunu ve her bir ekolün (paradigma veya araştırma programının) ise kendi alet ve teknikleriyle kendi dünyalarını tavizsiz savunduğunu, sergilemektedir. Paradigmalar arası tartışmalar olsa bile, Solow'un da açık kalplilikle belirttiği gibi herkes kendi mevkilerini, prestijini savunmakta ve kendi analiz çerçevesi dışına çıkmamakta da direnmektedir.¹

Bu karmaşık bilimsel ortamda, çok değil bundan beş-on yıl öncesinin ateşli Keynesyen-Monetarist tartışmasının biraz gerilerde kaldığını görüyoruz. Bugün Keynesyen İktisat, tek bir yaklaşım olmaktan uzaklaşıp; farklı düşünce yapılarına sahip heterojen bir iktisatçılar grubunu kapsayan ve Keynes'in tüm eserlerini yeniden değerlendiren Post-Keynesyen akıma dönüşmüştür.² Öte yandan, Monetarizm de daha çok M. Friedman, K. Brunner ve A. Meltzer'e atfedilen eski yaklaşımını aşarak, R. Lucas, T. Sargent, N. Wallace ve R. Barro'nun geliştirdiği, çoğunlukla "Rasyonel Bekleyişler Hipotezi" ile tanınan ve Lucas'ın "Yeni Klasik Makroiktisat Okulu" olarak adlandırdığı biçimiyle sürmektedir.³ 1970'lerin ikinci yarısından itibaren artık Keynesyen Makroiktisadî en radikal biçimde eleştirenler Yeni-Klasik Makro iktisattır.⁴

Bu çalışmada yapılmak istenen önce Yeni-klasiklerin Keynesyenlere getirdikleri eleştirilere kısaca değinerek onların temel özelliklerini anlamak; ikinci ve asıl önemlisi ise Yeni-klasiklerin, öncülleri olduğu öne sürülen Monetarist ve Avusturya okullarıyla bağlantılarını kurmaktır.

I. YENİ-KLASİK MAKRO-İKTİSADIN
TEMELLERİ

Yeni-Klâsik makroiktisadî, klâsik iktisadın temel prensiplerini tüm ekonomik sorunlara, özellikle de makroiktisat politikasına uygulama çabası olarak değerlendirmek mümkündür.⁵ Klâsiklerin iki te-

mel önerisi-iktisadi ajanların (üretici ve tüketici-lerin) gelirleri ve teknoloji sınırları içinde kârlarını ve faydalarını maksimize eden optimizeler olduğu ve tüm piyasaların, herhangi bir yasal engel olmadıkça dengede olduğu- Yeni-Klâsiklerin de dayandığı varsayımları oluşturmaktadır. Onları "yeni" kılan yanları ise, klâsiklerin mükemmel (tam) bilgi postülasının yerine genel denge teorisile uyumlu olan rasyonel bekleyişler hipotezini getirmeleridir.⁶ Onların Analizlerindeki dünya, zevklerin ve teknolojinin sabit olmadığı, durgun olmayan bir dünyadır. Piyasaları dengeye getiren fiyatlar, istikrarlı bir değişme (flux) durumunda olduğundan, iktisadi ajanlar sürekli olarak fiyatlar hakkında bilgi stoklarını yenileyebilmekte ve kaynaklarını bilgi elde etmeye ayırmaktadırlar.⁷

Bilindiği gibi, Klâsik iktisatın 1930'lardaki Depresyonu açıklayamamasından sonra, Keynesyen Teori mikro kavramlara ve denge durumuna dayalı Klâsik Teoriyi **Mikroiktisat** alanına kaydırıp; **makroiktisatı** mikroiktisattan bağımsız olarak ele alarak toplam talep, genel fiyat seviyesi ve istihdam seviyesi gibi makro büyüklükler aracılığıyla analiz etmeye yönelir. Keynesyen Makro Modeller 1960'ların ortalarına kadar, klâsik metodu kullanan bazı iktisatçıların varlığına rağmen, hem teori hem politika alanına hâkim olmuş ve iktisatçıların çoğu artık, hükümetin para ve maliye politikalarını yöneterek konjonktür dalgalarını kontrol edebileceğine inanç getirmiştir.

Ancak Keynesyen orthodoxy'nin (veya Neo-Klâsik Sentezin) 1970'lerde içine düştüğü derin bunalımın modelin kendi bünyesinden kaynaklandığı ve onun makroiktisat politikasının en temel sorunlarına yanlış cevaplar verdiği görülmektedir: Phillips Eğrisiyle sunulan, enflasyon ve işsizlik arasında bir trade-off'un olduğu varsayımları, 1970'lerde enflasyonla işsizliğin birlikte artması olgusuyla açıkça çelişmekte ve soruna cevap da getirilememektedir.

1960'ların sonlarında bazı iktisatçılar (M. Friedman ve E. Phelps) öne sürülen trade-off'un yapay ve kaba bir ilişki olduğunu öne sürüp; işsizlik ve enflasyonun toplam kavramlara değil, bi-

reysel (mikro) temelli varsayımlara dayanan teorisini kurmaya çalışırlar.⁸ Onların tezleri, istihdam üzerine etkileri yansız (nötr) olan **beklenen** bir enflasyonla, istihdamı teşvik edeceği kabul edilen **beklenmeyen** bir enflasyon arasındaki ayırımı vurgulamaktır.⁹ Bu, hâkim teorideki kırılmanın başlangıcıdır.

1970'lerin başlarında, krizin yapısı ve çözümleri üzerine fikirleri çok farklı olsa da, iktisatçıların çoğu bir krizin varlığı üzerinde anlaşmaktadır: 1974'te Sir John Hicks'in **The Crisis In Keynesian Economics** adlı ünlü konferanslar serisi, bu kabulün açık bir ifadesidir.

Keynesyenler, teoriyi yeni gelişmeler doğrultusunda **onarabilme** çabasıdadırlar. Fakat "eklektik" bir uzlaşmanın gerçekleşmesini mümkün görmeyenler de vardır: "Aynı olgu hakkında, farklı varsayımlarından dolayı, farklı tahminler (prediction) yapan modeller nasıl olur da uzlaşabilirler?"¹⁰

İşte Rasyonel Bekleyişler Okulu, Keynesyen Teorinin sadece zayıflığını vurgulamakla yetinmeyip, "onarılmaz hatalarından" dolayı en radikal biçimde eleştirenleri oluşturmuyorlardı. Onlara göre Keynesgil İktisatın üç temel hatası, kabul edilmesi mümkün olmayan sonuçlar yaratıyordu: Keynesgil İktisatın irrasyonel (akılcı olmayan) bekleyişlere dayanması ya da bekleyişleri tümüyle ihmal etmesi¹¹; makro ve mikro kavramları birarada ve tutarsızca kullanması ve bireysel refahı büyüme gibi dolaylı ve belirsiz kriterlerle ölçmesi.¹²

Kendi modelleri ise tüm bu hatalardan kaçınarak, klâsik iktisat temeline oturttukları bir genel denge modelidir. Yukarıdaki ifadelerden de çıkarabileceğimiz gibi, üç ilke Yeni-Klâsik doktrin için temel teşkil etmektedir: **İlki**, iktisadi ajanların, reel iktisadi kararlarının (yatırım, tüketim, tasarruf) nominal faktörlere değil, sadece reel faktörlere dayandığı; **ikincisi**, ajanların bilgilerinin sınırlarına göre, tutarlı ve başarılı optimize edici oldukları (yani sürekli dengede oldukları); **üçüncüsü** ise iktisadi ajanların ekonomik çevrenin değerlendirilmesinde sistematik hatalar yapmadıkları (yani rasyonel bekleyişlere sahip oldukları) dır.¹³ Bu üç ilke, Yeni-

Klâsik doktrinin bütünlüğü için gereklidir. Makro-iktisat büyüklüklerini açıklamak için, objektif fonksiyonların altında yatan ve bireyin karşılaştığı sınırlara geri gitmek gerekir ki bu, statik bir yapıda, ilk iki ilkeyi gerekli kılar; rasyonel bekleyişler ise, bu özellikleri dinamik problemlere aktarır.

Rasyonel Bekleyişler Hipotezi, Yeni-Klâsik doktrinin en temel özelliğidir ve ilk kez John Muth'un ifade ettiği gibi, "Beklentiler, gelecekteki olaylarla ilgili öne sürülen tahminler olduğu için, ilgili ekonomik teorinin tahminleriyle aynıdır". Muth, bu ifadeyle temel olarak çok farklı iki kavramı eşitlemektedir: Kişilerin, iktisadi değişkenler hakkındaki subjektif, psikolojik beklentilerinin bu değişkenlerin matematiksel beklentileriyle aynı olduğu varsayılmaktadır.

Kişiler, ekonomiye ait mevcut bilgiyi kullanarak, değişkenler hakkında birbirleriyle özdeş olmaları gerekmeyen tahminler yapmaktadırlar. Ancak bu bekleyişlerinin, modelin aynı bilgiyi kullanarak elde ettiği değişkenin gerçek değeri etrafında dağılması gerekmektedir.¹⁴ Aynı bilgi (mevcut bilgi) seti, bütün egzogen (dışsal) değişkenleri, tüm endojen değişkenlerin geçmiş değerlerini ve modelin (ilgili sistemin) yapısını içermektedir.

Demek ki değişkenin **beklenen** değeri, fiili (gerçek) değeriyle, ortalama olarak eşitse, bekleyişler rasyonel olmaktadır. **Beklenen** değerlerin, fiili değerlerden sapması, **ancak** öngörülemeyen bir bilgi eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

Beklenen ve fiili enflasyon oranlarını Π^* ve Π ile ve t-1 döneminin sonundaki mevcut bilgiyi de I_{t-1} olarak göstererek Rasyonel Bekleyişlerin yukarıda belirttiğimiz iki temel varsayımını formüle edebiliriz:¹⁵

$$(1) E(\Pi_t / I_{t-1}) = \Pi_t^*$$

$$(2) \Pi_t - \Pi_t^* = \Pi_t - E(\Pi_t / I_{t-1}) = \Sigma_t$$

İlk varsayım, beklenen ve fiili değerler arasındaki ortalama eşitliği; ikinci varsayım ise bir tahmin hatasının (Σ_t) tesadüfi bir hata olduğunu ve sistematik kısım içermediğini belirtmektedir. Bu, rasyonel bekleyişler hipotezinin mükemmel bilgi

postülasından farklılığını yansıtır.

Sonuç olarak, stokastik bir ifadeyle belirtirsek, Rasyonel Bekleyişler hipotezi, iktisadi ajanların subjektif ihtimal dağılımının, aynı bilgi seti için, model tarafından ifade edilen objektif ihtimal dağılımıyla aynı olduğudur.¹⁶

Rasyonel Bekleyişler Hipotezi, Yeni-Klâsik iktisatın ayırdedici özelliği olsa bile, onları Rasyonel Bekleyişler Okulu olarak yaftalamak her zaman doğru değildir. Çünkü bu düşünce okuluna atfedilen güçlü önermelerin tümü rasyonel bekleyişler varsayımından değil, daha çok bütün piyasaların hemen her zaman Walrasçı bir müzayedeci tarafından dengelendiği varsayımından kaynaklanır.

Son zamanlarda Keynesyenler de, Rasyonel Bekleyişleri içeren, fakat piyasaların dengelenmediği, fiyatların sabit ve işsizliğin mevcut olduğu Makroiktisat modelleri geliştirmektedirler.¹⁷ Dolayısıyla Keynesyenler, rasyonel bekleyişlerin makroiktisat için önemli bir gelişme olduğunu kabul etmekle beraber Yeni-Klâsik Okulla açık bir anlaşmazlık içindedirler.

II. MONETARİZM, AVUSTURYA OKULU VE YENİ-KLASİK İKTİSAT

Geniş bir yelpazeye yayılan iktisadi düşünce yaklaşımları içinde Keynesyenlerle iki zıt kutbu oluşturan Yeni-Klâsiklerin, düşünsel kökenlerinin ne olduğu, Monetarist ve Avusturya Okullarıyla ne ölçüde bağlantılı olduğu önem kazanmaktadır. Çeşitli iktisatçıları tarafından bağlar kurulmaya çalışılmasına rağmen, ne Avusturya Okulunun ne de Monetaristlerin (bazı istisnalar dışında) onları tam olarak benimsedikleri yolunda ifadeleri vardır. Yeni-Klâsikler ise kökenleri (öncülleri) konusunda bu okullara nadir de olsa gönderme yaparlar.¹⁸

Bilindiği gibi, hem Monetarizm hem de Avusturya Okulu, Liberalizmin en uç kanadını oluşturmaktadırlar ve hemen hemen özdeş politika önerilerine rağmen, farklı metodolojik zeminlere oturmaktadırlar. Yeni klâsik makroiktisat Okulu da,

her iki okulun dünya görüşü ve iktisat politikası önerilerini paylaşmaktadır. Metodoloji, denge kavramı ve konjonktür dalgalarının açıklanışında ise, bize göre, her iki okulun görüşlerini yeni tekniklerle ve matematik diliyle bir potada eritmektedir.

II.I. METODOLOJİK DEĞERLENDİRME

Bu uç liberalist görüşler, doğallıkla, sosyal olguların, onların temelini oluşturan bireysel davranışlara inilmeksizin (yani Metodolojik Bireyciliği kabul etmeden) açıklanamayacağını savunurlar. Dolayısıyla, Metodolojik Bireycilik, bir mikroiktisat teorisi temeli olmadıkça, tam bir makroiktisat analizinin kurulamayacağı, kurulsun da bilimsel nitelik taşıyamayacağı görüşünü de beslemektedir.¹⁹ Monetarist ve Avusturya Okulları bu ortak zeminden yola çıkarak, metodolojik konularda farklı kamplara ayrılırlar.

Herşeyden önce, bireyden yola çıkan bu analizlerin, bireylerin (iktisadi ajanların) seçimlerini içsel olarak tutarlı kılabilmelerini sağlayan bazı postülalara dayanmaları gerekir.

Avusturya Okulu'na²⁰ göre (Mises'in ifade ettiği biçimiyle) iktisadi davranışlar üzerine bir teori kurulmak isteniyorsa, iktisadi davranışların akılcı (rasyonel) olduğu **a priori** olarak varsayılmalı ve bu **a priori** varsayımından mantıki düşünce veya içsel gözlemle (introspection) teoremler üretilmelidir. Burada önemli olan, "tüm insanların, malları kesin ve tutarlı bir tercihler dizisine göre değerlendirdikleri" postülasının deneylere dayanarak (a posteriori) değil, deneylerden bağımsız, iç gözleme dayanılarak bir algılama ya da anlama şeklinde yapılmasıdır. Bu apriorism doğal ve toplumsal bilimler arasındaki metodolojik ayrımı da belirler: Toplumsal bilimler, doğa bilimlerinin sahip olmadığı ek bir bilgi kaynağına (anlamaya) sahiptir. Bu yaklaşım, aynı zamanda iktisatta ampirik bilgiye şiddetle karşı koyuşu da içerir. Dolayısıyla, teoriler deneyle doğrulanma ya da yanlışlanmaya açık değildirler.²¹

Daha ılımlı bir Avusturyen yaklaşım (Hayek) da

toplumsal ve doğal bilimlerin aynı yöntemi kullanmalarını "bilimcilik" olarak değerlendirmekte ve eleştirmektedir. Çünkü toplumsal bilimin konusu (araştırma objesi) sübjektif (öznel) değer yargılarıdır. Kişinin iktisadi bir karar alması onun bilgisi, olaylar hakkında yorumu, beklentileri, dikkati gibi gözlenemez sübjektif temellere ve yargılara dayanır.

Monetarizmin Metodolojisi ise çoğunlukla M. Friedman'ın ünlü makalesine dayanır: *Methodology of Positive Economics*".

Burada önemli olan soru, teorinin varsayımlarının "realistik" olup olmadığı değil, fakat teorinin eldeki amaç için yeterince iyi bir yaklaşım sağlayıp sağlamadığıdır. Bunun cevabı da, teorinin doğru öndeyiler (prediction) sağlayıp sağlamadığına bakılarak verilir.²² Buna göre bir teori, sadece öndeyileri gözlemlerle mukayese edilerek test edilebilir. Monetarist iktisatçılar içsel gözlemi (introspection) ampirik olarak anlamsız bulurlar. Çünkü bizim kendimiz ve diğer insanlar hakkında "anladığımız şey" (Avusturyen anlamda), yanlışlanabilir öndeyilerle kurulan modeller için rastlantısal bir katkıdan başka birşey değildir.²³ Teoriler, tüm bilimlerde sadece bir "alet" (instrument) olarak düşünüldüğü için, bu görüşte doğal ve toplumsal bilimler arasında metodolojik bir ayrıma da yer yoktur.²⁴

Bu açıklamalar doğrultusunda, Yeni-Klâsik Okulun metod olarak hangi okula daha yakın olduğunu değerlendirmek mümkün olabilir. Teorilerin yargılanmasında, öndeyilemedeki başarının önemli bir kriter olduğu konusunda, Monetaristlerle uyum içindedirler. Fakat Yeni-Klâsikler, Friedman'ın Marshall'yan yönteminin tersine, Walrasyan yöntemle çalışırlar. İki özellik onları Walrasyan yapar.²⁵ İki, genel denge analizini savunmaları; ikincisi ise ilkiyle bağlantılı olarak, uygulamalı bir teorinin bölümlenme (kısmi analiz) yöntemini kullanmasını eleştirmeleridir. Bu eleştiriler, Keynesyen Makroiktisatın mikro kavramları kullanmadaki yetersizliğine ve Friedman'ın başlangıçta bireyden yola çıkmasına rağmen, buna makro kavramları da katarak eklektik bir ana-

liz yapmış olmasına yöneltilir.

Friedman'ın ifadesiyle, "Marshall için teori, gerçek kanıtlara dayanan hipotezler kadar, somut gerçeğin keşfi için bir motordur". Halbuki Marshall'ın tersine Walrasyanlar için, teorinin inceliği, soyutluğu ve genelliği bir ölçüde amaç halini almakta ve teori gerçeğin fotoğraflık bir tanımı olması nedeniyle öndeyilerinin doğruluğuyla değil, varsayımlarının doğruluğuyla testedilebilir olmaktadır.²⁶

Yeni-Klâsiklerin, teoriye sadece mikro temellerden yaklaşımları ve teorinin soyutluğu, genelliği ve içsel tutarlılığını önemsemeleri, onları bir ölçüde Avusturya Okuluna yaklaştırmaktadır; fakat ampirik çalışmanın öneminin kabulü ise onları Avusturya Okulundan en açık biçimde ayıran özellik olmaktadır. Onlar için bir teori içsel tutarlılığıyla ve Monetaristler gibi, varsayımların doğruluğuyla değil fakat öndeyilerinin doğruluğuyla testedilebilir. İktisadi ajanların sübjektif verileriyle, teoriyi yapan iktisatçının objektif verilerinin aynı olması bu sonucu çıkarmayı kolaylaştırmaktadır. Bu da "Rasyonel Bekleyişler" hipotezinin kabulüyle mümkündür. Sonuç olarak, "Onlar için iyi teori, aynı zamanda iyi uygulamadır.(pratik)"²⁷

II.2. DENGİ KAVRAMI

İktisadi düşünce okullarının metodlarındaki ve mikro temelleri kurmaktaki bakış açıları, "denge" kavramına yaklaşımlarıyla yakından ilişkilidir.²⁸

Avusturya Okulu, Walrasgil bir genel dengeye karşı çıkmaktadır. Walrasgil anlamda bir genel dengenin kurulması, piyasada herkesin tam bilgiye sahip olduğu, herkesin optimizör olduğu ve tüm iktisadi ajanların eşanlı dengeye geldiği bir dünyanın olmasıyla mümkündür. Böyle bir anlık denge, herhangi bir zaman anında mümkün olabilir. Fakat farklı farklı plânları ve bekleyişleri olan, eksik bilgiye sahip olan ve hepsi farklı sübjektif değer yargılarına sahip olan bireylerin bir bütün olarak dengeye gelebilmesi mümkün müdür?

İşte denge analizinde eleştirilmesi gereken

nokta, bu sübjektif verilerle, objektif verilerin nasıl uyuştüğünün araştırılmayıp, sadece dengenin varlığında bunların uyuştüğünün varsayılmasıdır.²⁹

Oysa, Avusturya Okuluna göre, denge iktisadi faaliyetler arasında bir ilişki olduğundan, belli bir zaman sürecini gerektirecektir. Denge, analitik bir başlangıç noktası olarak kabul edilmekte ve ekonominin ayarlanmaya eğilimli olduğu "hayali" bir denge yolunun olduğu kabul edilmektedir.³⁰

Walrasgil Analizindeki dengenin statikliği konusunda, Yeni Klasikler Avusturya Okuluyla aynı eleştiriyi yaparlar.³¹ Ancak onlar için denge, hayali veya "ideal" bir başlangıç durumunu değil, fakat her periyotta karşılaşılabilecek bir durumu gösterir. Bu denge durumu Walrasgil Analizindeki gibi, statik bir durum değildir. Piyasalarda bozukluklara ayarlanma eşanlı olmayabilir, buna rağmen onlar bir dengelenme durumundadırlar.

Görünen odur ki, bu analizde dengenin hem varolmasını; hem de dinamik olmasını sağlayan bir motor vardır: Bu da "bireylerin rasyonel bekleyişlere sahip oldukları" hipotezidir. Rasyonel bekleyişlere sahip olan bireyler hem geleceğe ait tahminler yapmakta, hem de bunu bugünden gerçekleştirmektedirler. Dolayısıyla, Yeni-Klâsikler, Avusturya Okulu'nun Walrasgil İktisatta eleştirdiği, "sübjektif verilerle" "objektif verilerin" nasıl uyumlaştırılarak dengenin kurulduğu sorunun cevapsızlığına da bir çözüm getirmiş olmaktadır. Çünkü rasyonel bekleyişler demek, ajanların kendi sübjektif değerlendirmeleriyle, tahmin hatalarının objektif ihtimal dağılımını tanıyabilmeleri demektir.

Zamansız (statik) olan Walrasgil Denge analizini bu şekilde dinamik hale getirerek Yeni-Klâsikler yeni bir genel denge analizini gerçekleştirmektedirler. Bu analizde zaman vardır; ama uzun dönem, kısa dönem içinde eritilmekte; bir anlamda zamansızlığa geri dönüşmektedir.

Monetaristler açısından bakıldığında, onların denge tanımında uyuştukları görülür. Friedman'ın

"denge durumu, bir kere varılırsa, orada kalınacak durumdur"³² ifadesi, Yeni-Klâsiklerin, "bir iktisadi ajan, veri bilgisiyle, olmayı istediği yerde olduğunda dengededir" ifadesiyle tutarlıdır. Onlar bu tanımın formel doğruluğunda uyuşsalar da, Friedman için bu açıklayıcı olmayan bir ifadedir. Friedman bu ifadeyi anlamlı kılmak için Marsallyan yönteminin bir uzantısı olarak, kısa ve uzun dönemler arasında ayrımı belirtme yolunu seçer. Ona göre, bireyler her zaman dengeye yönelmektedirler; ancak uzun dönemde hakkında çok şey bilinebilecek şeyler, kısa dönemde çok belirsiz olabilirler. O halde bireyler, tam belirlenmemiş sınırlar altında dengededirler. Bu durumda, iktisadi ajanların bilgisizliklerini, ölçülebilir olan (risk) ile ölçülemeyen (belirsizlik) kısımlarına ayırmak gerekmektedir.

Yeni klâsikler için gelecek belirsiz değildir; ajanların gelecek hakkındaki bilgisizliklerinden doğan hataları, Knight anlamında "risk" olarak tanımlanır.³³ Bu da objektif bir ihtimal dağılımında özetlenebilecek bir hata türüdür. Ayrıca, bireylerin bu hataları zaman içinde tekrarlamayacakları (yani, hatalar serial olarak ilişkili değildir) düşünülür. Onlar tamamiyle bilinen sınırlar içinde hareket etmektedirler.

Bu durumda, Friedman için söz konusu olan teori kuran gözlemcinin (iktisatçının) iktisadi bireyin karşılaştığı tüm sınırları belirleyememe sorununu, Yeni-Klâsikler için söz konusu olmamakta; onlar tamamiyle belirlenmiş bir teori sunmaktadır.

Sonuç olarak, Yeni-Klâsik Makroiktisatın "anahtar" kavramı olan Rasyonel Bekleyişler hipotezini Friedman şöyle değerlendirmektedir:

"İktisadi aktörlerin, gelecek ihtimallerini değerlendirmekte mevcut bilgiyi akıllı bir şekilde kullandıkları yolundaki kadim (ancient) görüşün rasyonel bekleyişler teorisinde (yeniden) ifade edilmesi, önemli ve değerli bir gelişmedir. Fakat bu, görüşün ateşli taraftarlarının dışlamış olduğu dinamik değişimler bilmeceğini çözmek için bir 'açıl susam açıl' değildir."³⁴

II.3. KONJONKTÜR DALGALARI 3.1) PARANIN YANSIZLIĞI-DOĞAL İŞSİZLİK ORANI-PHILLIPS EĞRİSİ

Yeni Klâsik Makroiktisatın geliştirdiği Konjonktür Dalgaları (Business Cycles) teorisini anlamak için, ilk aşamada iç içe geçmiş üç konuyu (yansızlık, doğal işsizlik oranı ve Phillips Eğrisi) ele almak yararlı olacaktır. Yeni-Klâsiklerin bu çok iyi bilinen teorisi, para miktarı ve genel fiyat seviyesi hakkında eksik bilginin, nasıl paranın yansızlığına yol açtığını göstermektedir. Makroiktisatın en zor sorunlarından olan yansızlık kavramını ele alırken yine önceki kısımlardaki yöntemi izleyerek Yeni-Klâsikleri Avusturya okulu ve Mone-taristlerle karşılaştırmayı sürdürmekteyiz.

Hayek için paranın yansızlığı aşağıdaki şartları gerektirmektedir:³⁶

- a) Toplam parasal akım sabit olmalıdır.
- b) Tüm fiyatlar (ücretler dahil) esnek olmalıdır.
- c) Uzun dönemli sözleşmeler için gerekli olan gelecekteki fiyat hareketleri hakkında doğru beklayişlere sahip olmak gerekir.
- d) Paranın tedavül hızı sabit olmalıdır.

Hayek'e göre, bu şartların gerçekleşmesinin (özellikle b ve c) zor olmasından dolayı, uygulamada yansız (nötr) para asla olamaz. Teorik yansız para kavramı ile uygulamadaki ideal para politikası arasındaki ilişki, ilkinin ikincisine bir değerlendirme ölçütü olmasıdır.

Oysa, Yeni-Klâsik Analizde bu koşulların hepsi sağlanmaktadır. Bu da, Yeni-Klâsiklerin paranın her zaman boyutunda yansız olduğunu belirttikleri anlamına gelir.

Friedman'ın paranın uzun dönemde yansız olduğunu belirttiği enflasyon teorisini oluşturmasına kaynaklık eden reel ve nominal miktarlar arasındaki eski ayrım, Yeni-Klâsiklerin de analizlerinin temelini oluşturmaktadır.

Friedman'a göre, nominal para stokundaki bir artış, mevcut fiyatlarda reel balansları artırır; bunların harcanması ilkin mal stoklarını eritir; sonra da üretimi arttırıp dolayısıyla fiyatları arttırır. Görüldüğü gibi, kısa dönemde parasal faktörler re-

el faktörleri etkilerken; **uzun dönemde** etkilenen sadece fiyatlardır: Para kısa dönemde yanlıyken; uzun dönemde yansızdır.³⁷

Yeni-Klâsikler için durum daha farklıdır: Rasyonel Bekleyişlere sahip ajanlar, hükümet politikalarının sistematik kısımlarını doğru biçimde tahmin ederek, para ve fiyatlar arasındaki ilişkiyi anlarlar. Sürekli dengede olan bu ajanlar, bu bilgilerini **reel ve nominal** değişimler arasındaki ayrımı yapmak için kullanırlar. Dolayısıyla para kısa dönemde de yansızdır.³⁸ Para arzı dalgalanmalarının sistematik kısmı, Barro'nun deyişiyle "beklenen" para, sadece fiyatları etkilerken; tesadüfi (random) kısım (beklenmeyen para) ise reel etkilere sahiptir. Konjonktür Dalgalanmalarını yaratan da bu "beklenmedik" tesadüfi şoklardır.

Paranın yansızlığı konusunun önemi, Phillips Eğrisi ve doğal işsizlik oranının açıklanışıyla yakinen ilgilidir.

Bilindiği gibi, Phelps ve Friedman Kısa-dönemde bir Phillips trade-off'unun olduğunu; fakat uzun dönemde, enflasyon oranından bağımsız bir doğal işsizlik oranının bulunduğunu öne sürerler. Kısa dönemde Phillips trade-off'unun varolması, iktisadî ajanların bazı beklentisel hatalarının olduğu görüşüne dayanır.³⁹

Ani bir parasal genişlemeyle başlayan bir enflasyon sürecinin başlangıcında işçiler çalışma sözleşmesi yaptıkları dönem içinde geçerli olacağını düşündükleri fiyatlar seviyesini düşük, reel ücretlerini ise yüksek tahmin ederek, mevcut nominal ücretlerde daha fazla emek arzederler. Sonuç, üretimde artışlarla doğal işsizlik oranının altında bir işsizlik seviyesidir. Görünen, kısa dönemde beklenmeyen enflasyonla, işsizlik arasında bir trade-off'un olduğudur.⁴⁰ Ancak, beklentisel hatalar sürekli olarak devam etmez. Fiyatların, ücretlerinden daha hızlı biçimde arttığını gören işçiler, reel ücretlerini eski seviyesine getirme çabasına girerek işsizlik seviyesini doğal orana geri döndürürler. Bu doğal işsizlik oranı, "doğru algılamalarla (bekleyişlerle) tutarlı olan" bir orandır ve emek piyasasının etkinliği, rekabet ve tekelin boyutu, çeşitli işlerde çalışma-

ya teşvik veya engeller gibi reel faktörlere bağlıdır.⁴¹ Yeni-Klâsikler, Friedman'ın "emek ve mal piyasalarının yapısal özelliklerini içeren Walrasgil Genel Denge Sistemine dayandırılan bir seviye"⁴² diye tanımladığı **doğal işsizlik oranı** kavramını ödünç olarak, zaman içinde değişen bir "iş arama" işsizliğinin varlığını kabul ederler. Bu gönüllü bir işsizliktir.⁴³

Yeni-Klâsikler, paranın yansızlığı konusunda olduğu gibi, kısa dönemde bile Phillips trade-off'unu reddederler. Onların Phillips Eğrisini yorumlamaları, gerçekte bir toplam arz eğrisini ifade etmektedir. Bu yorumda, malların ve faktör hizmetlerinin toplam arzı, fiili ve beklenen fiyatların nispi değerleriyle pozitif olarak ilişkili kabul edilir.⁴⁴ Aşağıdaki eşitlik bu ilişkiyi göstermektedir.

$$Y_t^s = \alpha [P_t - E_t(P_{t+1})] + U_t^s$$

Bu Modellerde, beklenen ücretlere göre fiili nominal ücretlerde bir azalma, iş aramaya ayrılan zamanı arttırarak, emek arzını azaltır. Rasyonel Bekleyişlerle birleşen bu özel arz fonksiyonu, sistematik olmayan (beklenmeyen) parasal etkilerin reel değişkenleri etkileyebildiğini belirtir. Üretim, reel işsizlik oranı ve reel faiz oranı sistematik parasal etkilerden bağımsız şekilde hareket eder ve çoğunlukla, rastlantısal (random) bir süreci izler. Sistematik parasal etkiler ise, rasyonel bekleyişler altında derhal fiyat etkilerine dönüşür. Böylece, Lucas-Sargent'ın Rasyonel Bekleyişlerle birleşmiş toplam arz fonksiyonu, bir trade-off'un sistematik kullanımı için gereken tüm imkanları ortadan kaldırır. Trade-off kısa dönemde bile yok olmaktadır. Fiili işsizlik oranı, herhangi bir zaman anında doğal oranda karşılık gelmektedir.⁴⁵

3. 2.KONJONKTÜR DALGALARININ NEDENLERİ ve YAPISI

Yeni-Klâsiklerin amacı, üç temel ilkelerini de bozan (para aldanmasını yaratan, dengesizliği ve

tahmin hatalarındaki serial korelasyonu ortaya çıkaran) Konjonktür Dalgalarının, iktisadî denge analizinin temel ilkelerine bağlı kalarak Genel bir teorisini kurmaktır.⁴⁶

Hem Avusturya Okulunun, hem Yeni-Klâsiklerin ve hem de Monetaristlerin üzerinde anlaştığı nokta, Konjonktür Dalgalarının piyasanın başarisizliğinin değil; piyasanın maruz kaldığı dışsal bozuklukların doğal sonucu olarak ortaya çıktığıdır. Her üç okul da, dışsal (outside) bozuklukların en önemli kaynağı olarak para miktarındaki değişimleri görürler.

Başlangıçta Avusturya Okulu, parasal değişmelerin ticarî bankaların kredilerini genişletmesiyle ortaya çıktığını vurgular; ancak bu bankalar istikrarlı kabul edilen piyasa ekonomisinin sadece belli bir kısmını oluşturduklarından tek başlarına keyfi bir şekilde konjonktür iniş-çıkışlarını yaratamazlar. Sonuç olarak, bozuklukların kaynağının, Merkez Bankasının daha fazla para yaratarak devletin ekonomiye müdahalesi olduğu kabul edilir.

Yeni-Klâsikler açısından bakıldığında; zaten piyasa sinyallerine göre "olması gerektiği veya olacağı" biçimde hareket eden ve hatalı kararlarını düzeltip ileriye aktarmayan ajanlar bir **parasal değişimin** olacağını da tahmin edebileceklerdir. Öyleyse, onların yaptıkları tesadüfi (random) hataların katlanarak artmasına ve Konjonktür Dalgalarının dönüşmesine sebep olan nedir?

Bu sorunun cevabı, bilginin eksikliğiyle açıklanabilir: veri bilgileriyle öngöremedikleri beklenmedik bir parasal şokla karşılaşan iktisadi bireyler sistematik olmayan rastlantısal hatalar yapacaklardır. Bireyler sadece rastlantısal (random) hatalar yapıyorlarsa, bir bütün olarak ekonomiyi ele aldığımızda bu hatalar birbirini götürmez mi? Lucas, bunun cevabını şöyle verir: Para miktarındaki dalgalanmalar, ekonomideki tüm bireylere aynı anda etki yaptığı için onların tümünün hatalı karar almasına neden olduğundan, hatalar hepsinin faaliyetlerine yayılır ve sonuçları tüm ekonomi için gözlenebilir hale gelir.⁴⁷

Bireylerin yaptıkları hataları farkedip düzeltmelerini engelleyen veya düzeltmeler de hatalara süreklilik kazandırarak Konjonktür Dalgalarının yaratılmasına neden olan **bir etken**, onların bu hatalar temelinde iktisadi kararlar almış olmalarıdır. Sonradan pişman olmaları, sözkonusu bu kararların **ex ante** tamamen isteğe bağlı olarak alındığı gerçeğini değiştiremez.⁴⁸

İkinci bir etken ise, ajanların sadece kendilerine ilişkin bilgiye sahip olup, diğer kişiler ("island" piyasalar) hakkında ve para stokufiyatlar seviyesi gibi tüm ekonomiye yaygın büyüklükler hakkında eksik ve gecikmeli bilgiye sahip olmalarıdır.⁴⁹

Şimdi, Yeni-Klâsiklerin konjonktür Dalgalarına bakışını açıklamak için ekonomide belirsizlik olduğunu ve genel olarak fiyatlar seviyesini yükselten beklenmedik bir parasal genişleme olduğunu varsayalım. Ürünlerinin fiyatlarında beklediklerinden daha yüksek bir artış gören üreticiler, bu fiyat artışının talepteki nispi bir değişmeden mi yoksa toplam nominal talepteki bir artıştan mı ileri geldiğini kesin olarak bilemedikleri için, artışı gözler gözlemez genellikle üretimlerini artırma yoluna gideceklerdir.⁵⁰ Daha önce belirtmiş olduğumuz gibi, beklenen ve cari fiyat (ücret) seviyeleri arasındaki farkla pozitif ilişkili olan kısa dönem toplam arz fonksiyonu, elastik olduğu için, beklenmedik bir yükselme (veya düşme) ile karşılaşan işçi ve/veya üreticiler daha fazla (daha az) emek ve/veya ürün arz edeceklerdir.

Demek ki, iş gücü reel ücreti yanlış algıladığında firmalar için emek arz eğrisi kayarken, insanların ürün talebi de değişmektedir. Bu, herhangi bir hatalı algılama olmadığı zamana göre üretim yapısının farklılaşacağı anlamına gelir. Üretim kararları bir kere bu duruma göre alınınca, bu gibi etkiler sürecektir. Dahası, hatalar dayanıklı malların üretimi hakkında olduğu ölçüde, üretimde emekle birlikte kullanılacak olan diğer üretim faktörlerinin de miktarı etkilenecektir; bu da sırasıyla üretim ve tüketim malları cinsinden emeğin marjinal fizik verimliliğini ve dolayısıyla reel ücretin yapısını etkileyecektir. Tam bilgi söz konu-

su olsa, bu durumda değişen sadece nispi fiyatlar olacaktır. Oysa, insanların kaynaklarının bir kısmını fiyatlar hakkında bilgi elde etmeye ayırdığı varsayımı kabul edildiğinde, işçilerin zamanlarını boş zaman veya iş arama arasında bölmeleri mümkün hale gelmekte, bu da doğal işsizlik oranını etkilemektedir. Dayanıklı malların aşınması zaman aldığından, doğal işsizlik oranı üzerine bu gibi etkiler bir süre devam edecektir.⁵¹

Görünen odur ki, rasyonel bekleyişlere sahip olan ajanlar, şokun geçici nitelikte olduğunu anlayıp hatalarını tamir etseler, yani hatalar sürekli olmasa bile, sonuçları sürekli olmakta, konjonktür dalgaları yaratılmaktadır.

Yeni-Klâsiklerin konjonktür teorisi, Avusturya Okulunun konjonktür teorisine yakındır. Farklılık Avusturya Okulunun başlangıç noktası olarak, yatırım ve istihdam kararlarının faiz oranlarındaki değişimlere göre alındığını vurgulamasındadır. Bu nispi fiyat (faiz oranı), tüm iktisadi ajanların yatırım ve tasarruf yapma yolundaki zaman tercihlerini yansıtır ve üretim sürecinin yapısını belirler. Yeni-Klâsikler ise faiz oranlarını teorik ve ampirik nedenlerle dışlarlar. Onlar için Konjonktür Dalgalarını başlatan, **nispi fiyatlar** değil, fakat **fiyat seviyesidir**. Eğer Avusturya Okulunun söylemek istediği, para miktarının bir defalık (one-shot) değişiminin nispi fiyatlarda değişmeye yol açtığı ise, bu Yeni-Klâsikler tarafından da benimsenir. Ama Konjonktür Dalgaları gibi sürekli dalgalanmalar paranın bir dönemlik artma ve azalmalarına değil, fiyatlar seviyesinin sürekli iniş çıkışlarına bağlıdır.⁵³

Monetaristlerle ise Konjonktür Dalgalarının açıklanması konusunda farklılaşırlar. Friedman için bir parasal şok öncesi ve sonrasında varılan bir uzun-dönem dengesi düşüncesi vardır; dolaısıyla, konjonktür dalgalanmaları kısa dönemde ortaya çıkan uyumsuzlukları yansıtır. Yeni-Klâsikler için böyle bir ayırım sözkonusu değildir; konjonktür dalgalanmalarına neden, sadece beklenmedik parasal şoklardır. Bilindiği veya beklenmediği sürece hiçbir parasal değişim, ister kısa ister uzun dönemde, reel etkilere sahip olmaya-

caktır.

Ayrıca, Monetaristler nispi fiyatlardan çok, para arzı ve fiyatlar genel seviyesi arasındaki oransal ilişkiye dikkati çekerken; Yeni-Klâsikler için para arzı-genel fiyat seviyesi ilişkisi beklentilerin gerçekleşmesi durumunda, geçiş süreci olmaksızın geçerlidir, fakat haber almanın (bilginin) yetersiz olduğu durumda, ürün fiyatlarının denge fiyatlarından sapmasının sonucunda nispi fiyatlar, fiyatlar seviyesindeki değişimler kadar önem kazanır.

II.4. YENİ KLASİKLERİN İKTİSAT POLİTİKASI GÖRÜŞLERİ VE ELEŞTİRİLER

Konjonktür Dalgalanmaları, doğal olarak istikrarlı kabul edilen piyasa ekonomisinin dengeden sapmasına neden olduğuna göre, ekonomideki bu bozukluklara müdahale edilip edilmeyeceği konusu da önemli bir tartışmayı beraberinde getirir: Yeni Klâsikler bu tartışmayı teorik düzeyde yaparlar.

Bilindiği gibi, Friedman Henry Simons'e izleyerek para politikasının yönetiminde isteğe bağlı politikalar veya otoritelere karşı parasal otomatik kuralları tercih eder: Bu, paranın yılda sabit bir X oranında artmasına izin verilmesi kuralıdır.⁵³ Bu oran da, GSMH'nın uzun dönemde büyüme oranına eşitlenecek şekilde belirlenir.⁵⁴

Friedman'ın sabit bir kuralı savunması, para otoritelerinin ekonomik bozuklukların kaynağı ve zamanlaması konusunda, bilgisizliklerine dayanmaktadır. Ve böyle bir kural, Friedman'ın enflasyon bekleyişlerinin yavaş geliştiğine inanmasıyla ilişkili olarak öne sürülür. Para stokunun belli bir oranda artması devam ettiği sürece, enflasyon da uzun dönem içinde sabit bir oranda kalacak; böylece iktisadi ajanlar kendilerini bu düzenli orana göre ayarlayarak, kural devam ettiği sürece beklenmedik sürprizlerle karşılaşmayacaklardır.

Hayek de Friedman'ın bu **X yüzde kuralını**, mevcut kurumsal düzenlemeler altında, tüm olası önerilerin en iyisi olarak değerlendirmektedir.⁵⁵

Zaten istikrarlı olan bir ekonominin istikrarını korumak amacı için böyle bir kuralın etkinliği üzerinde anlaşma varken; anlaşmazlık, ekonominin istikrarının yeniden nasıl kurulacağı konusunda ortaya çıkar. Örneğin, bir resesyon döneminde para politikasının ne yapması gerekir? Hem Avusturya Okulu, hem de Yeni-Klâsikler bu soruyu, hiç bir müdahalenin yapılmaması gerektiği biçiminde cevaplarlar. Çünkü, bir depresyon, önceki dönem enflasyonist boom'un bozukluk ve aşırılıklarının atılma ve ekonominin kendini yeniden ayarlama sürecidir ve herhangi bir müdahale bu süreci bozmaktan başka birşey yapamaz.⁵⁶

Enflasyonu durdurmanın uygun şekli konusundaki politika önerileri tartışmalarında ise, hem Avusturya Okulu hem de Yeni-Klâsikler, Monetaristlerin çoğu tarafından paylaşılan ılımlı bir parasal azalma "gradualism" kuralına karşı, hızlı ve şiddetli bir geriye dönüşü savunurlar.⁵⁷ Çünkü para ve maliye politikalarında ne kadar hızlı değişme olursa, enflasyonsuzluğun (disinflation) maliyeti o kadar küçük olacaktır. Friedman'ın aksine, Yeni-Klâsikler için davranışsal parametreler (enflasyon bekleyişleri) hızlı bir şekilde değişmektedir.

Söylenilenlerden çıkarılabilecek sonuç, Yeni-Klâsiklerin ekonomiye müdahaleye taraftar olmadıklarıdır: Bu müdahalelerin, eğer önceden tahmin ediliyorlarsa, reel değişkenler üzerinde hiç bir etkisi olmayacağı kabul edilir. Ancak, Rasyonel Bekleyişler altında, aktivist bir para politikasının sonuçları, halkın ve politika yapımcılarının nispi bilgi durumlarına bağlıdır. Eğer politikacılar, diğer ajanların sahip olduğundan fazla bilgiye sahip değillerse, para arzındaki sistematik değişmeler, rasyonel bekleyişlerin oluşmasında dikkate alınacak ve kısa dönemde bile yansızlaşacaktır.⁵⁹ Fakat politika yapımcılarının halktan daha fazla bilgi sahibi olduğu durumda, diğer ajanların para politikasının tam yapısını anlamaları (öğrenmeleri) zaman alacağı için en azından geçiş dönemi içinde reel değişkenlerin etkileneceği ve dolayısıyla Yeni-Klasiklerin önerisinin geçersiz olacağı açık hale gelecektir.⁶⁰

Ayrıca iktisadi ajanlar, bilgiyi para otoriteleri kadar faydalı bir biçimde kullanmaya motive edilmemişlerse (yani bilgiyi elde etme ve kullanma maliyetliyse) ya da motive edilseler de bilgiyi onlar kadar iyi kullanamıyorlarsa (Yani ekonomik sistemin parametreleri hakkında belirsizlik varsa), beklentileri rasyonel bile olsa, aktivist bir para politikasının etkin olacağının kabul edilmesi gerekecektir.⁶¹

Bunlardan başka, özel iktisadi ajanlar politika yapımcılarıyla aynı bilgiye sahip olsalar bile, onların bu bilgi çerçevesinde derhal faaliyet göstermelerini engelleyen durumlar da vardır: Onların uzun-dönemli sözleşmelerle önceden bağlanmış olmaları. Bu sözleşmelerin varlığı, tamamen beklenir olduğunda bile para politikasına istikrar sağlayıcı bir rol kazandıran Keynesyen-vari bir geçici ücret rijitliği durumunu modele sokar.⁶² Bu durumda da yine para politikası, reel değişkenleri etkileyebilir duruma gelir.

S O N U Ç

Yeni-Klasik Makro İktisat, pek çok yönüyle eleştirilere açık bir Model kurmaktadır. Teorinin varsayımlarının gerçekliğinin önemli olmadığı, tüm piyasaların her zaman dengede olduğu, konjonktürel dalgalanmaların geçici olduğu, aktivist iktisat politikalarının tamamıyla etkisiz olduğu savlarıyla önemli eleştirilerin hedefi olmaktadır.

Bütün bu hususlar, bir ölçüde onların ideolojik yaklaşımlarının da bir uzantısıdır. Temelde Friedman anlamında bir monetarizm de bu eleştirilere uğramaktadır. Bunun ötesinde Yeni-Klasiklerin aşırı matematiksel analizlerine, teknik boyutlarda da çeşitli eleştiriler getirilmektedir.

Buna rağmen, Yeni-Klasik iktisatın pek çok genç araştırmacıya yeni bir metod sağlama açısından cazip geldiği gözardı edilememektedir. Bu gün iktisat, ampirik teste en açık sosyal bilim numunesidir.⁶³ Öndeyilerde bulunamayan, salt içsel tutarlılığı olan açıklayıcı teoriler etkin olamamaktadırlar. Belki de Avusturya Okulunun son derece tutarlı konjonktür analizlerine rağmen, am-

prizmden şiddetle kaçınmaları ve buna bağlı olarak da öndeyilemede yetersiz oluşları onların etkin paradigmaya dönüşmelerini önlemiştir.

Monetarizmin 1970'ler ve 80'lerin başlarında-ki etkinliği, bize göre, daha önceki hâkim paradigmanın açıklayamadığı bir olguyu (enflasyon) açıklayıp, soruna çözüm üretmeyi başarmasının yanı sıra, bilim adamlarına yeni bir metodoloji ile birlikte uygulamalı çalışma alanları sunmasında yatmaktadır. Aynı başarı 1930'larda Keynes ve Keynesgil iktisat için de geçerlidir.

Yeni-Klasik iktisat ise, soyut teorilerle ampirizmi bağdaştırmaya çalışıyor. Fakat matematiği adeta bir amaç haline getirmiş bulunuyor. Yeni-Klasikler, pek çok iktisatçının yeterince anlayamadığı matematik aletlerle oynayarak adeta giderek artan bir hızla gittikçe zorlaşan problemleri "bilmeceleri" çözmenin büyüüne kapılmış görünüyorlar.

Batıda hangi ekolden olursa olsun iktisatçıların çoğu ekonometrinin ve matematiğin iktisat için önemini az çok kabul etmekte veya çoğunun eğitimi-lerinde iyi bir matematik temeli olduğu görülmektedir. Fakat Yeni-Klasiklerle beraber, matematiğin bir araç olarak kullanımından uzaklaşıp "İktisatın uygulamalı matematiğin bir dalı" haline getirilmesi, iktisatçıyı ilgilendiği sosyal olgulara duyarsız kalma tehlikesiyle karşı karşıya getirmektedir.

NOTLAR

- ¹ A. Klamer (1984), s.145.
- ² Post-Keynesyen akımlar hakkında ayrıntılı bilgi için A. Coddington (1976); P. Davidson (1981) ve Türkçe literatürde T. Arın (1987) ile T. Yay (1985)'e bakılabilir.
- ³ Thomas Sargent, Yeni-Klasik Makroiktisat Okulunun kurduğu modelin "St. Louis Modelinden çok daha fazla Monetarist olduğunu öne sürerken, aslında Yeni-Klasiklerin Monetarist olup olmadığı sorusu tartışmalı kalmaktadır. J. Tobin, politika önerilerindeki benzerliği dikkate alarak onları "Monetarist Mark II" olarak adlandırır. Frank Hahn, teorik varsayımlarının benzerliğine dayanarak onları Monetarist kabul ederken, D. Laidler ise daha ziyade Avusturya Okuluna yakın olduklarını ve öncülerinin Ludwig von Mises ve Friedrich von Hayek olduğunu belirtir.
- ⁴ Bundan yirmi yıl öncesinin Monetarizmi ise, bugünün iki zıt kutbunu oluşturan Keynesyen ve Yeni-Klasik ekoller arasında ılımlı bir yerde kalmaktadır. J. Stein (1981, s.139.

- ⁵ M. H. Willes (19825, s.82.
- ⁶ J. Scheide (1986), s.575.
- ⁷ D. Laidler (1982), s.77.
- ⁸ M. H. Willes (19825, s.87.
- ⁹ R. E. Lucas (19815, s.560.
- ¹⁰ Ibid., s.561.
- ¹¹ Keynes'de, bekleyişler, sermayenin marjinal etkinliği ile ilgilidir. Ancak enflasyon bekleyişlerinden hemen hemen hiç söz edilmez. Bkz. A. Klamer (1984) de J. Tobin'le söyleşi bölümü, s.104, A. Leijonhufvud (1986), s.207.
- ¹² M. H. Willes (1981), s.85-90.
- ¹³ K. Hoojer (19845, s.59; ayrıca A. Brimmer ve A. Sinai (19815, s.259.
- ¹⁴ S.M. Sheffrin (1986), s.9-10.
- ¹⁵ H. Frisch (1984), s.28.
- ¹⁶ R.J. Barro-S. Fischer (1976), s.155-156.
- ¹⁷ Bkz. E.S. Phelps and J.B. Taylor (1977) ve S. Fischer (1977).
- ¹⁸ Yeni-Klasik Doktrinin biçimlenmesine en temel katkıları yapan R. Lucas, T. Sargent ve N. Waalece, Konjonktür dalgalanmalarının açıklanmasında Hayek'i "entelektüel ataları" olarak kabul ettiklerini belirtirken; öte yandan da, Phillips trade-off'u çerçevesinde dönen tartışmalarda Friedman'ın kendileri için çok önemli bir başlangıç zemini hazırladığını belirtir ve ona borçluluklarını açıkça ifade ederler. Bkz. V. Zarnowitz (1985), s.552 d.n.
- ¹⁹ K.H. Paque (1985), s.413.
- ²⁰ Avusturya Okulunun metodolojisiyle ilgili geniş ve derli toplu bir çalışma olarak Bkz. T. Yay (1987), s.28-48.
- ²¹ W. Dugger (1983), s.87.
- ²² M. Friedman (1953), s.15.
- ²³ K.H. Paque (1985), s.418.
- ²⁴ Bkz. M. Friedman (1977), s.452-453.
- ²⁵ K. Hoover (1984), s.67.
- ²⁶ M. Friedman (1972), s.921.
- ²⁷ B. Kantor (1979), s.1424.
- ²⁸ S. Dow (1983), s.36.
- ²⁹ T. Yay (1987), s.89.
- ³⁰ J. Scheide (1986), s.579.
- ³¹ W. Butos (1985), s.336.
- ³² M. Friedman (1976).
- ³³ K. Hoover (1984), s.71.
- ³⁴ Bkz. M. Friedman-A. Schwartz (1982), s.630.
- ³⁵ R. Barro (1984), s.179.
- ³⁶ F.A. Hayek (1931), *Prices and Production*, 2nd edition, Routledge and Keagan Poul Limited, G.B., (1960), s.131'den aktaran T. Yay (1987), s.93.
- ³⁷ Monetarist transmisyon mekanizmasının ayrıntılı açıklanışı için Bkz. G.G. Yay (1988), s.148-153.
- ³⁸ D. Laidler (1982), s.84.
- ³⁹ Friedman ve Phelps'in geliştirdiği beklentilerin dahil edilmiş olduğu Phillips analizinde, bekleyişlerin belirlenmesi deneme-yanılma (error-learning) ya da aynı anlama gelen (adaptive expectation) uyumlu bekleyişler hipoteziyle açıklanmaktadır. Bu hipoteze göre, geçmiş tecrübelerinden bilgilenen birey, gelecek hakkındaki bekleyişlerini ilgili değişkenin beklenen ve fiili değerleri arasındaki far-

- ka göre düzenlemektedir. Matematiksel olarak beklenen enflasyon oranı, tüm geçmiş enflasyon oranlarının ağırlıklı bir ortalaması olarak ve geçmişe gittikçe ağırlıklar azalarak hesaplanmaktadır. Bkz. M. Friedman (1975), s.25.
- ⁴⁰ İbid., s.21-22.
- ⁴¹ M. Friedman (1977).
- ⁴² M. Friedman (1968), s.8.
- ⁴³ D. Laidler (1982), s.78.
- ⁴⁴ R. J. Barro-S. Fischer (1976), s.156-157.
- ⁴⁵ K. Brunner (1978), s.67.
- ⁴⁶ V. Zarnowitz (1985), s.552.
- ⁴⁷ D. Laidler (1982), s.81.
- ⁴⁸ İbid., s.79.
- ⁴⁹ V. Zarnowitz (1985), s.552.
- ⁵⁰ J. Scheide (1986), s.587.
- ⁵¹ D. Laidler (1982), s.82-83.
- ⁵² J. Scheide (1986), s.586.
- ⁵³ M. Friedman (1960), s.90.
- ⁵⁴ J. Taylor (1981), s.145.
- ⁵⁵ J. Scheide (1986), s.593.
- ⁵⁶ İbid.
- ⁵⁷ D. Laidler (1982), s.30.
- ⁵⁸ Politikaların tamamen sistematik (ve tahmin edilebilir) veya tamamen öngörülemez politikalar biçiminde keskin bir ayrıma tabi tutulması suni bir ayırım olarak görülür ve gerçekte politikaların daima bu ikisi arasında bir şekilde olacağı öne sürülür. Bkz. G. Haberler (1980), s.833.
- ⁵⁹ R. Barro-S. Fischer (1976), s.162.
- ⁶⁰ A. Howitt (1981), s.250.
- ⁶¹ İbid., s.267.
- ⁶² S. Fischer (1977), s.192 ve s.203.
- ⁶³ Lakatos'un ifadesiyle, araştırma programları (paradigmalar) ampirik içerik yaratıp yaratmadıklarına ve bu içeriğin doğrulanıp doğrulanmadığına göre değerlendirilmektedir. "İlerleyen" bir araştırma programı da bu nitelikleriyle öne çıkmaktadır. Hatta "yozlaşan" bir araştırma programı ampirik içeriğinin zenginliği nedeniyle ilerleyen bir araştırma programına tercih edilebilmektedir.
- Analysis" *Southern Economic Journal*, ss.332-343.
- Coddington, A., (1976), "Keynesian Economics: The Search First Principles" *Journal of Economic Literature*, XIV(4), ss.1258-1273.
- Davidson, P., (1981), "Post-Keynesian Economics: Solving the Crisis in Economic Theory" Bell, D.-Kristol, I. (1981): *The Crisis in Economic Theory*, Basic Books Publishers, N.Y.
- Dow, S.C., (1983): "Schools of Thought in Macroeconomics: The Method is Message", *Australian Economic Papers*, June, ss.30-47.
- Dugger, W., (1983), "Two Twist in Economic Methodology: Positivism and Subjectivism": *American Journal of Economics and Sociology*, 42(1), ss.75-91.
- Fischer, S., (1977): "Long-term Contracts, Rational Expectations and the Optimal Money Supply Rule", *Journal of Political Economy*, 85(1), ss.191-205.
- Friedman, M., (1953): "Methodology of Positive Economics" *Essays in Positive Economics*, Univ. of Chicago Press, Chicago London;
- (1960): *A Program for Monetary Stability* Fordham Univ. Press, H.Y.
- (1968): "The Role of Monetary Policy" *American Economic Review*, March, 58(1), ss.1-17.
- (1972): "Comments on the Critics" *Journal of Political Economy*, 80(5), ss.906-950.
- (1975): *Unemployment versus Inflation? An Evaluation of Phillips Curve*, IEA, Lecture, No.2.
- (1977) "Nobel Lecture: Inflation and Unemployment" *Journal of Political Economy*, (85(3), ss.451-472.
- Friedman, M., - Schwartz, A., (1982): *Monetary Trends in the United States and the United Kingdom: Their relation to income, prices and interest rates 1867-1976*, Univ. of Chicago Press, Chicago, London.
- Frisch, H., (1983): *Theories of Inflation*, Cambridge Univ. Press, London.
- Haberler, G., (1980): "Critical Notes on Rational Expectations" *Journal of Money, Credit and Banking*, 12(4), ss.833-836.
- Hoover, K.I., (1984): "Two Types of Monetarism" *Journal of Economic Literature*, March, XXII(1), ss.58-76.
- Howitt, A., (1981): "Activist Monetary Policy under Rational Expectations" *Journal of Political Economy*, 89(2).
- Kantor, B., (1979): "Rational Expectation and Economic Thought" *Journal of Economic Literature*, XVII, December.
- Klamer, A., (1984): *The New Classical Macroeconomics Conversations with the New Classical Economists and their Opponents*, Wheatsheaf Books Ltd.
- Laidler, D., (1982): *Monetarist Perspective*, Harvard Univ. Press, Cambridge, Massachusetts.
- Leijonhufvud (1968): "Keynesianism, Monetarism and Rational Expectations": Some Reflections and Conjectures" Frydman, R. ve Phelps, G.S., (1986): *Individual Forecasting and Aggregate Outcomes* "Rational Expectations" Examined Cambridge Univ. Press, London.
- Lucas, R.Jr. (1981): "Tobin and Monetarism: A Review Article" *Journal of Economic Literature*, XIX, June,

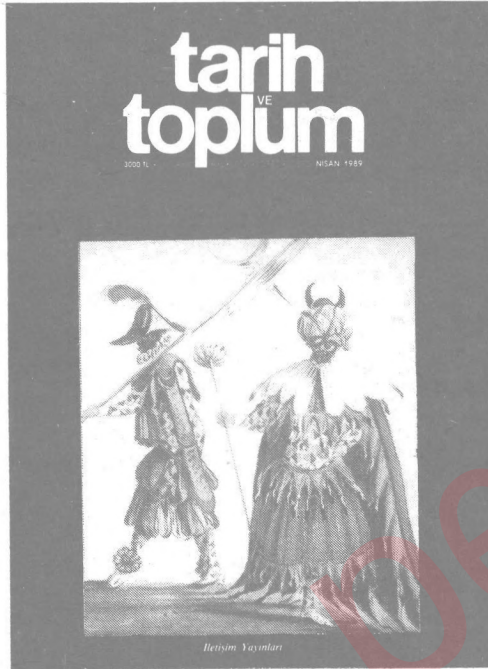
KAYNAKLAR

- Arin, T. (1987), "Genel Teorinin Ellinci Yılında Keynesçilik" *İktisat Dergisi*, 268, Mart, ss.3-13.
- Barro, R. (1984), Rational Expectations and Macroeconomics In 1984 "American Economic Review, 74, (2).
- Barro, R. - Fischer, S., (1976), "Recent Development in Monetary Theory" *Journal of Monetary Economics*, 2, ss.133-167.
- Brimmer, A. - Sinai, A. (1981), "Rational Expectations and the Conduct of Monetary Policy, "American Economic Review, 71(2), ss.259-265.
- Brunner, K. (1978), "Issues of Post-Keynesian Monetary Analysis", Mayer, T. (1978), *Structure of Monetarism*, W.W. Norton Company, N.Y., ss.56-84.
- Buğra, A., (1987), "İktisatın Son Krizi Üzerine", *İktisat Dergisi*, 269, Nisan, ss.3-13.
- Butos, W.N., (1985), "Hayek and General Economic

- ss.558-567.
- Paque, K.H., (1985): "How far is Vienne from Chicago" *Kyklos*, 38(3), ss.412-434.
- Phelps, E.S. and Taylor, J., (1977): "Stabilizing Powers of Monetary Policy under Rational Expectations" *Journal of Political Economy*, February 85(1).
- Scheide, J., (1986): "New Classical and Austrian Business Cycle Theory: Is there a Difference" *Weltwirtschaftliches Archive*, 122(3), ss.575-598.
- Sheffrin, S.M., (1983): *Rational Expectations*, Cambridge Univ., Press, London.
- Stein, J., (1981): "Monetarists, Keynesians and New Classical Economics" *American Economic Review*, 71(2), ss.139-145.
- Taylor, J., (1981): "Stabilization, Accommodation and Monetary Rules" *American Economic Review*, May, 71(2).
- Tobin, J., (1981): "The Monetarist Counter-Revolution Today-An Appraisal" *Economic Journal*, 91(361), ss.29-42.
- Willes, M.H., (1981): "Rational Expectations as a Counter-Revolution"
- Bell, D.,-Kristol, J., (1981): *The Crisis in Economic Theory*, Basic Books Publishers, N.Y.
- Yay, G.G., (1988): *İktisadi Düşünce ve Monetarizm ve Milton Friedman'ın Yeri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yay, T., (1985): "Keynesçil İktisat Politikaları Üzerine", *U.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, VI(1), Nisan, s.75-82.
- Yay, T., (1987): *F.A. Hayek İktisadi Üzerine Bir İnceleme: Hayek ve Keynes/Keynesçiler Tartışması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İst. Üniv. Sos. Bilm. Enstitüsü, İstanbul.
- Zarnowitz, V., (1985) "Recent Work on Business Cycles in Historical Perspective: A Review of Theories and Evidence", *Journal of Economic Literature*, June, ss.523-580.

Nisan Sayısı Bayilerde

Türkler, Türk Tarihi, İtalyan Opera ve Baleleri II / *Metin*

1925-27 İstiklâl
Mahkemeleri,
T.C.'nde Tek Parti
Yönetiminin
Yerleştirilmesi İçin
Kullanılan Keyfî Terör
Araçlarıdır

And İstik

lâl Mahkemesi'nin Sivas Günleri ve Muhaliflerin Tas

fiyesi III /

A.Turhan Alkan

☐ İkinci Meşrutiyet'te İşsizlerin Kurduğu "Çalış-

kan Kardeşler C

emiyeti" / *Ali Birinci* ☐ Jön Türkler Döneminde

Savaş ve Toplum / *Feroz Ahmad* ☐

S A Y I
64

"80 Yıl Önce Amerikan Rü-

yası" ABD'ye Göç Etmenin Çilesi /

Fahri Çoker ☐ Lütfi Fikri'nin

Yakın Tarihimizin En
Azimkâr
Muhaliflerinden
L.Fikri Beyin 1911-12
Yılında Verdiği
Basın Özgürlüğü
Savaşınının Öyküsü

Basın Özgürlüğü Savaşımı / *Uy*

gur Kocabaşoğlu

Simge Olarak Ortadoğu Kadını /

Irwin Cemil Shick

CEVHER JANT
özel alaşımlı alüminyumdan
üretilir,

uçak
jantları
gibi..

HAFİF • DAYANIKLI • GÜVENLİ

Bugün dünya uçak sanayiinde kullanılan bütün jantlar özel alaşımlı alüminyumdan üretilir. Dünyanın bütün tanınmış otomobillerinin jantları gibi.. Tıpkı CEVHER JANT gibi..

Çünkü CEVHER ÖZEL ALAŞIMLI ALÜMİNYUM JANT hafif, dayanıklı ve güvenilir janttır. Ekonomi sağlar. Kilometreler boyu ısı tutmayıp, lastikleri ve balataları aşındırmaz. Balans problemi yaratmaz. Uluslararası yüksek kalite standartlarına sahiptir.

Bugün CEVHER JANT;
TOFAŞ, RENAULT, OTOSAN gibi
Türkiye'nin bütün otomobil fabrikalarının
Doğan, Ford 2000, R 9 Broadway, R 11 Flash gibi
seçkin otomobillerine orijinal ekipman olarak güvenle takılan,
Türkiye karayollarında başarı ile hizmet gören janttır.

5 YIL GARANTİLİDİR.

TSEK Belgelidir

CEVHER
Özel Alaşımlı Alüminyum Jant

İşte CEVHER ÖZEL ALAŞIMLI ALÜMİNYUM JANT'ın kalite ve sağlamlık göstergeleri:

- CEVHER JANT Amerikan Mühendisler Birliği standartlarına uygundur.
- CEVHER JANT Avrupa Lastik ve Teknik Organizasyonu (BELÇİKA)

CEVHER JANT VE MOTOR TİCARET A.Ş.
Halit Ziya Bul. No.74/B 35210 İZMİR Tel: 9(51) 19 90 00 (4 hat)
Fax: 9(51) 19 14 97 Tlx: 53 078 cese tr.

CEVHER MOTOR bir CEVHER GRUBU kuruluşudur.

İzmir'i Belki de En Güzel Gören Pencere...

Tarihi zenginlikleri... doğal güzellikleri ve Türkiye ekonomisindeki önemli yeri ile İzmir Ege'nin merkezidir. Belki de İzmir'i en güzel gören pencereye sahip Egebank, şüphesiz Türkiye'nin 60 yıllık geçmişine açılan pencereye de sahiptir.

Nesilden nesile artarak süren dinamizmi ve dış ticarete uzman yapısı ile Egebank geleceği iyi gören bankadır.

EGEBANK

“Nesilden Nesile Bankacılık”